



NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM



Národní
hřebčín
Kladruhy
nad Labem

KRAJINA PRO CHOV A VÝCVIK
CEREMONIÁLNÍCH KOČÁROVÝCH KONÍ
V KLADRUBECH NAD LABEM

kolektiv autorů

Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem

OBSAH

4

01 | Úvodní slovo

5

02 | Abstrakty

8

03 | Managing World Heritage Cultural Landscapes – new challenges | *Mechtild Rössler*

15

04 | Monitoring krajinných památek světového dědictví a jeho specifika | *Roman Zámečník*

33

05 | Lednicko-valtický areál | *Zdeněk Novák*

55

06 | Barokní sochy v kladrubské krajině a jejich ochranná funkce | *Milena Andrade Dnebovská, Jan Fiřt*

67

07 | Řešení vodní komponenty historických krajín – jako inspirace pro budoucnost | *Zbyněk Kulhavý*

76

08 | Praktická péče o zeleň v zapsané Krajině pro chov ceremoniálních kočárových koní
v Kladrubech nad Labem | *Jana Votrubová*

86

09 | Resumé – doplnit

88

10 | Autoři příspěvků

89

11 | Použitá literatura

01 | ÚVODNÍ SLOVO

Vážení,

v roce 2024 jsme si připomněli 5. výročí zápisu Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem na Seznam světového dědictví. K tomuto výročí Národní hřebčín Kladruby nad Labem uspořádal ve dnech 11.–12. září 2024 mezinárodní konferenci. Velmi jsme uvítali, že pozvání na tuto konferenci přijali renomovaní odborníci jak z Česka, tak ze zahraničí. Je potěšující, že Národní hřebčín Kladruby nad Labem je vedle své hlavní náplně i místem pro setkávání lidí, a to nejenom odborníků na chov koní, ale i specialistů na kulturní krajiny, památkovou péči či ochranu životního prostředí. Konference konaná při příležitosti výročí jednoho z největších milníků hřebčína je toho důkazem. Dovolte mi proto poděkovat všem, kteří se na přípravě a realizaci konference podíleli a kteří jí udělili záštitu a podporu.

Koně nelze chovat bez krajiny, která je naprosto nezbytná pro jejich život a výcvik. A naopak nelze uchovávat původní podobu krajiny bez každodenní přítomnosti koní. Hřebčín, to je chov koní všech kategorií, od nejmladších hříbat až po vysloužilé plemenné hřebce. Trvalá přítomnost stád koní na pastvinách dělá hřebčín hřebčínem a kulturní krajinu vytvořenou k jejich potřebám udržuje autentickou. V Kladrubech nad Labem se koně chovají několik století. Podoba zdejší krajiny se v průběhu doby vyvíjela, a to vždy k potřebám koní. A koně jsou jejím zpodobněním. Zdejší rovinaté úrodné Kladrubské Polabí tak „namalovalo“ obraz mohutného *galacarrossiera*.

Pět let se pokorně učíme spravovat památku světového dědictví. Prvních pět let je pro koně podstatná část jeho života. Prvních pět let je v životě člověka, byť podstatnou, ale krátkou kapitolou. Pět let v historii několika set let staré krajiny je pouhým zlomkem, ale dobrým začátkem na cestě k jejímu uchování a udržitelnému rozvoji. Následující řádky Vás do příběhu této krajiny vtáhnou.

Jiří Machek

ředitel Národního hřebčína Kladruby nad Labem

04 Monitoring krajinných památek světového dědictví a jeho specifika | *Roman Zámečník*

Příspěvek pojednává o monitoringu památek zapsaných na Seznamu světového dědictví podle mezinárodní Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví. Jedním ze stěžejních monitorovacích mechanismů týkajících se zachování statků je periodický reporting, kdy Výbor pro světové dědictví úředním postupem vyzývá smluvní státy k zaslání periodické zprávy týkající se uplatňování Úmluvy na jejich území. Reaktivní monitoring reaguje na určité skutečnosti a zpravidla nastupuje po zjištění a/nebo ohlášení konkrétních problémů. Je uplatňován zejména v procesech souvisejících se začleněním statků na Seznam světového dědictví v ohrožení a s vyřazením statků ze Seznamu světového dědictví. Národní monitorování statků světového dědictví je realizováno jednotlivými smluvními státy Úmluvy na národní úrovni a jeho proces prováděcí směrnice Úmluvy neřeší. Postup je upravován individuálně jednotlivými státy. V České republice je národní monitoring prováděn Národním památkovým ústavem ve dvouletých cyklech. Proces monitoringu upravuje národní metodika. Z výsledků monitoringu vychází monitorovací zpráva Národního památkového ústavu, která slouží Ministerstvu kultury. Specifika národního monitoringu jsou v příspěvku vylíčena na příkladu národního monitoringu krajinných památek (kulturních krajín), a to Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem a Lednicko-valtické kulturní krajiny. Specifika monitoringu těchto krajín se odvíjejí od jejich výjimečné světové hodnoty, protože na základě definice výjimečné světové hodnoty jsou pro každou světovou památku definovány hodnotové atributy, kterým je při monitoringu věnována určující pozornost. Mezi takové typické atributy modelových objektů patří parky, zahrady a parkově upravené plochy, aleje a stromořadí, krajinné struktury, stojaté a tekoucí vody, silueta horizontů krajiny a jiné, jejichž monitorovacím specifikám je v textu věnována pozornost. Jedná se převážně o živé prvky kompozice, které kladou zvýšené nároky na uchování, protože jsou v porovnání s jinými strukturálními prvky (stavby, umělecká díla) v čase pomíjivé.

05 Lednicko-valtický areál | *Zdeněk Novák*

Lednicko-valtický areál je označení pro krajinu, která byla od roku 1391 do roku 1945 ovládaná panským, od roku 1608 knížecím rodem Liechtensteinů. Kvůli jejich potřebě reprezentace, ekonomickému rozvoji, vztahu k umění a architektuře a v neposlední řadě díky schopnosti obklopovat se talentovanými lidmi postupně vznikl výjimečný okrasný statek (*ferme-ornée*), v němž byly zakládány zahrady podle aktuální módy, tedy zahrady italské, francouzské, anglické, anglo-čínské, krajinářské, přírodně krajinářské, malířsko-krajinářské a italizující. Souběžně na něm byly využívány nejmodernější způsoby hospodaření na poli, v lese i zahradách. Na konci 19. století zde bylo založeno specializované zahradnické učiliště, jehož tradici dodnes nese Zahradnická fakulta Mendelovy univerzity v Brně.

The Lednice-Valtice Cultural Landscape is the name given to the landscape that was ruled by the lordly family of Liechtenstein from 1391 to 1945, and by the princely family of Liechtenstein from 1608. Due to their need for representation, economic development, affinity to art and architecture, and last but not least, thanks to their ability to surround themselves with

talented people, an exceptional ornamental farm (ferme-ornée) gradually emerged there, in which gardens were established according to the current fashion, i.e. Italian, French, English, Anglo-Chinese, landscape, natural landscape, painterly-landscape and Italianate gardens. At the same time, the most modern methods of farming were used there in the fields, forests and gardens. At the end of the 19th century, a specialized horticultural training school was founded there, the tradition of which is still carried on by the Faculty of Horticulture of Mendel University in Brno.

06 Barokní sochy v kladrubské krajině a jejich ochranná funkce | *Milena Andrade Dnebovská, Jan Fiřt*

V okolí Kladrub byli koně chováni již ve středověku. Z původní pernstejnské obory vzniká sofistikovaný komplex císařského hřebčína. Krajina dostává základní vodící linie a v barokní době a duchu je doplňována drobnými sakrálními prvky s jasnou ochrannou funkcí. Klasicismus tuto krajinnou strukturu pak detailněji člení na celky zcela podřízené životním cyklům a potřebám koní.

Svatí patroni zde zůstávají, neboť jejich ochranná funkce, zejména proti ohni, bleskům a velké vodě, je tady i nadále zásadní, ale obklopuje je detailní mozaika pastvin dělená alejemi. Vrcholně barokní sochy sv. Donáta, sv. Gotharda i Piety jsou místního původu, zatímco sv. Jan Nepomucký, jak svědčí i materiál, z něhož je vytvořen, pochází z Vídně. Příspěvek se věnuje konkrétním sochám, jejich patronaci a pozicím, ale i posledním restaurátorským zásahům.

Horse breeding is documented around Kladruby already since Middle Ages. Over time, the original Pernštejn game gave place to a sophisticated landscape complex of the imperial stud farm. The Baroque period set the main landscape framework and added small sacral elements with protective functions, while Classicism strengthened the landscape structure and internal divisions, guided by the life cycles and needs of horses.

Particular saints have their unmistakable protective function here, especially against lightning, fire and high water. However, the open landscape surrounding them changed into detailed mosaic of pastures flanked by alleys.

High Baroque statues of Saint Donatus, St. Gothard and Pietà are of similar local origin, but statue of St. John of Nepomuk is being traced (also due to its material) back to the imperial stables in Vienna. The article presents specific statues, their patronages and fates, including the latest restoration works.

07 Řešení vodní komponenty historických krajín – jako inspirace pro budoucnost | *Zbyněk Kulhavý*

Probíhající klimatická změna vyžaduje adekvátní reakci vodního hospodářství, především také v ploše jednotlivých dílčích povodí. Na příkladu historických konceptů řešení vodní komponenty kulturní, převážně zemědělské krajiny naplňující hlavní potřeby: odvádět přebytky vod a stabilizovat produkci pěstovaných plodin, je v příspěvku poukázáno na potřebu hledat inspiraci v osvědčených postupech i s vědomím, že se zásadně změnil přístup vlastníka pozemku i struktura celého zemědělství.

08 Praktická péče o zeleň v zapsané Krajině pro chov ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem | Jana Votrubová

Aby se zachovala kulturně-historická hodnota statku světového dědictví, byla v Krajině pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem nastavena speciální péče spočívající v tradičním pojetí, které naši předci praktikovali na přelomu 19. a 20. století. Management památky zapsané na Seznam světového dědictví UNESCO se navrátil, ačkoliv za využití moderních strojů, do řemeslné kvality, navíc v naprostém souladu s ochranou přírodních hodnot území a tradičního způsobu chovu koní.



Krajina v okolí Národního hřebčína Kladruby nad Labem. Zdroj: www.nhkladruby.cz

03 | LANDSCAPES – NEW CHALLENGES

Mechtild Rössler

This chapter reviews both the development of managing World Heritage cultural landscapes over time since the adoption by the World Heritage Committee of cultural landscape categories in 1992 and new and emerging challenges. The specific interaction between culture and nature in cultural landscapes led to overall changes in the management of sites and brought advances in the concept of authenticity and integrity. I argue that the evolving paradigms of people centred approaches in World Heritage, as well as the recognition of the nature-culture continuum is also based on experiences with World Heritage cultural landscapes over the past 30 years.

UNESCO was the first organisation to bring up the landscape approach at the global level, as early as 1962 with a legal instrument, the UNESCO Recommendation on the Beauty and Character of Landscapes and Sites. A decade later the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, the World Heritage Convention of 1972, led to a new focus, linking both nature and culture at the time of the first UN Conference on the Human Environment in Stockholm in 1972. The ideas for this instrument were tested through a major campaign by UNESCO to safeguard the Nubian temples from the waters of the Aswan high dam. It was the very first time that the international community acted together in this way: contributing with major funding, technological knowledge and sharing of expertise to jointly safeguard heritage of outstanding significance. In 1992 the cultural landscape concept was adopted with the 'cultural landscape categories' included in the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention¹ and introduced into the daily operations of the Convention.²

In 2022, the reflections during the World Heritage Convention's 50th anniversary and the 30th anniversary of the recognition of cultural landscapes on the World Heritage List, reminded us that the protection of these places are not only valuable for biocultural diversity, but that they are extremely vulnerable and that their conservation is essentially our collective responsibility.

1 UNESCO, *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO, 2023. Please note that since the revision of 2022, the cultural landscape categories were changed to cultural landscape types in the various paragraphs of the Operational Guidelines.

2 RÖSSLER, Mechtild, *World Heritage Cultural Landscapes: A UNESCO Flagship Programme 1992-2006*, Landscape Research, 2006, 31, 4, p. 333–353.

The World Heritage Convention covers more than 1200 sites and is with 196 States Parties the most universal international legal instrument in heritage conservation. Among the properties inscribed on the World Heritage List, more than 10% are recognized as cultural landscapes focusing on the outstanding interaction between people and their environment. In the following a few case studies from World Heritage cultural landscapes highlight the fundamental evolution in the implementation of the Convention through the landscape approach, particularly focusing on the management of complex properties involving local communities and indigenous peoples. The paper outlines key issues and guiding principles in terms of World Heritage cultural landscapes and outlines major challenges. It concludes with a future outlook of landscape management.

World Heritage cultural landscapes

Over time projects and case studies from World Heritage cultural landscapes from all regions of the world highlighted the innovations in the Convention's implementation through the landscape approach. This was particularly the case with the protection and conservation of complex properties involving diverse local communities and indigenous peoples. From long linear properties such as the Loire Valley between Sully-sur-Loire and Chalonnes (France) or the Upper Middle Rhine Valley (Germany), from production landscapes such as the Agave Landscape and Ancient Industrial Facilities of Tequila (Mexico) to the Rice Terraces of the Philippine Cordilleras (Philippines) and the Agricultural Landscape of Southern Öland (Sweden), sacred places such as Risco Caído and the Sacred Mountains of Gran Canaria Cultural Landscape (Spain) to Matobo Hills (Zimbabwe) or Tongariro National Park (New Zealand).

We see a great diversity of cultural landscapes, but a high percentage of rural landscapes and a very low percentage of urban landscapes including designed types. Among the more than 120 cultural landscapes on UNESCO's World Heritage List, about 10% mixed cultural-natural landscapes are also recognized under both natural and cultural criteria.³

Further to the integration of the cultural landscape categories into the operations of the World Heritage Convention, we saw a growing recognition and a parallel development of other instruments. The European Landscape Convention⁴ recognizes landscape as perceived by local people or visitors evolving over time. This influenced landscape policies in European countries and led to active participation in protection and maintenance, especially in peri-urban, industrial and coastal areas.

We could consider the Cultural Landscape of Sintra (Portugal) as a designed cultural landscape in an urban context, blending local and exotic species of trees and orchards with the built environment. Its parks and gardens influenced the development of landscape architecture throughout Europe. In Cinque Terre (Portovenere, Cinque Terre, and the Islands (Palmaria, Tino and Tinetto), Italy) a close interconnection between land and sea, urban and rural can be perceived. Among the very few urban landscapes, the Dresden Elbe Valley (Germany) was the first ever cultural property delisted by the World Heritage Committee, due to ill-advised development destroying the key values of the landscape for which it was listed.

3 For the list of cultural landscapes included in the World Heritage List, please see <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>.

4 COUNCIL OF EUROPE, *The European Landscape Convention*, 2000.

Guiding management of cultural landscapes

Consideration as to how to manage cultural landscapes in the framework of the World Heritage Convention started with the adoption of the definitions in 1992 and the following text was included in the Operational Guidelines:

„General criteria for protection and management are equally applicable to cultural landscapes. It is important that due attention be paid to the full range of values represented in the landscape, both cultural and natural. The nominations should be prepared in collaboration with and the full approval of local communities.“⁵

The management of landscapes is of course based on the provisions of the World Heritage Convention, but for cultural landscape nominations, the question came up as to what are we actually managing and where do we start with managing cultural landscapes? Among the discussion points were, a sense of place, the scale and extend of the proposed site, its layers in history and administration, diverse communities and interests (including associative values) and finally both biological and cultural diversity.

Managing the values of cultural landscapes was key of our discussions when the first cultural landscapes were inscribed in 1993, 1994 and 1995. As early as 1994 we were working on the management plan for Lednice Valtice (Czech Republic) through a project with the World Monuments Fund. The Lednice-Valtice Cultural Landscape was finally inscribed on the UNESCO List in 1996. Among the discussions were also challenges with the conservation of biodiversity in a designed landscape, especially as the area was also an internationally recognized Ramsar site, a wetland of international importance.

There is new and emerging guidance available, especially in recent years, on effective management of cultural landscapes, often based on the growing experience of listed cultural landscapes including experiences from other programmes, such as UNESCO Biosphere Reserves or the conservation of Globally Important Agricultural Heritage systems a programme of FAO⁶. Specific guidance was also produced with 'World Heritage cultural landscapes: a handbook for conservation and management'⁷, a publication, which is still used by managers. Effective management of World Heritage cultural landscapes requires that all processes should be transparent and participatory; the nomination and management should be conducted by a multidisciplinary team; attention should be paid to the diversity in heritage management planning and execution; all major development projects should be explained to stakeholders; and management should be transparent about decision-making and World Heritage processes.

5 UNESCO, *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 1994, paragraph 41.

6 For details, please see RÖSSLER, Mechtild – NAKAMURA Akane, *World Heritage Cultural Landscapes: Synergies in the Asia-Pacific Region*, in: DA SILVA, Kapila – TAYLOR, Ken – JONES, David (eds.), *The Routledge Handbook of Cultural Landscape Heritage in The Asia-Pacific Region*, 2023, p. 78-99.

7 MITCHELL, Nora – RÖSSLER, Mechtild – TRICAUD, Pierre-Marie (auth./eds.), *World Heritage Cultural Landscapes. A Handbook for Conservation and Management*, World Heritage papers, 2009, 26, available online: <http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_26_en.pdf> [15.08.2024].

We developed six principles specifically for Cultural Landscapes, which actually stand the tides of time:

- 1: People associated with the cultural landscape are primary stakeholders for stewardship
- 2: Successful management: inclusive, transparent - governance is shaped through dialogue and agreement among key stakeholders
- 3: Value of the cultural landscape - based on interaction between people and their environment; focus of management on this relationship
- 4: The focus of management is on guiding change to retain the values of the cultural landscape
- 5: Management of cultural landscapes is integrated into a larger landscape context
- 6: Successful management contributes to a sustainable society

These principles will be illustrated with examples from World Heritage cultural landscapes in the following:

- 1: People associated with the cultural landscape are primary stakeholders for stewardship

This principle proved fundamental and changed the lives of communities and indigenous peoples, such as at Uluru-Kata Tjuta National Park (Australia) with shared management of the traditional owners of Uluru-Kata Tjuta, the Anangu Aboriginal people, and Park authorities. Also, the interpretation and presentation of the site changed with the cultural landscape listing: Uluru-Kata Tjuta National Park is a living cultural landscape of the traditional owners, for them earth and memories exist together. The Anangu work with Parks Australia (a part of the Department of Agriculture, Water and the Environment) to manage and care for the national park. All management policies and programmes aim to maintain Anangu culture and heritage, conserve and protect the integrity of the ecological systems in and around the park and provide for visitor enjoyment and learning opportunities in the park.

- 2: Successful management: inclusive, transparent - governance is shaped through dialogue and agreement among key stakeholders

The Loire Valley between Sully-sur-Loire and Chalonnes (France), as a huge cultural landscape with both urban and rural features is a good example to illustrate this principle. The management and development of the Val de Loire as a World Heritage site is based on an innovative system set up in 2002 with the full involvement of the key players who have to take their share of responsibility. It is through the Loire Valley World Heritage Charter of Commitment that all in the Loire area can make a public commitment to the values implied by inclusion on the World Heritage List. The Charter provides details of the management and development system that has been set up among the stakeholders. Especially for complex, large-scale sites or serial properties this principle became essential over time.

3: Value of the cultural landscape - based on interaction between people and their environment; focus of management of this relationship

At many vineyard landscapes, such as Lavaux, Vineyard Terraces (Switzerland), the wine production is based on a close interaction between people and their terraced lands over centuries. The focus of management is on this relationship, including traditional knowledge and rituals. For these traditions, the Winegrowers' Festival in Vevey is also recognized as an element on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, under the 2003 Convention on the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. These linkages between the tangible and intangible heritage occur at a number of cultural landscapes and illustrate the importance of transmitting knowledge from generation to generation to manage and maintain the landscape.

4: The focus of management is on guiding change to retain the values of the cultural landscape

As a manager of a property guiding change is critical for the evolution of landscapes and can prevent disasters such as the one experienced in Cinque Terre (Portovenere, Cinque Terre, and the Islands (Palmaria, Tino and Tinetto), Italy), where drystone walls were not kept by the owners and communities, as they should have. A part of the knowledge was lost and this led to a disaster, when massive torrential rains affected the area in 2007 - people were killed and major damage occurred. As for many cultural landscapes and sites around the Mediterranean they are highly affected by extreme weather events and climate change. Again, this can be prevented through knowledge transfer, including through joint capacity building with intangible heritage experts. The 'Art of dry stone walling, knowledge and techniques' is an element inscribed in 2018 on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity from eight countries. Dry stone walling maintains water and biodiversity and are one solution for landscape management facing the climate crisis.

5: Management of cultural landscapes is integrated into a larger landscape context

Ouadi Qadisha (the Holy Valley) and the Forest of the Cedars of God (Horsh Arz el-Rab), Lebanon, contains not only the famous cedar forest already mentioned in the bible, but also sheltered Christian monastic communities. Today the integrity of the valley is seriously at risk: encroachment of human settlements, illegal buildings, and inconsistent conservation activities, in addition to growing impacts of climate change. Therefore, the site needs to be considered in a broader landscape and managed in collaboration with different agencies and stakeholders to ensure its survival.

6: Successful management contributes to a sustainable society

The World Heritage Convention requests States Parties „to adopt a general policy which aims to give the cultural and natural heritage a function in the life of the community and to integrate the protection of that heritage into comprehensive planning programmes“⁸. This is not only a step towards successful management, it can also contribute to a sustainable society: heritage becomes a part of the daily life of communities. This is especially important for urban landscape sites such as ‚Rio de Janeiro: Carioca Landscapes between the Mountain and the Sea‘ (Brazil) and for green landscape spaces in a dense urban context such as the Botanic Gardens in Singapore, Padua Botanical Garden (Orto Botanico) (Italy) or the Royal Botanic Gardens, Kew (United Kingdom).

8 UNESCO, *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, 1972, Article 5(a)).

The Singapore Botanic Gardens (Singapore) is a green lung in the midst of the city of Singapore. More than just a cherished spot by communities and visitors, it is a site with 150 years of history making significant contributions to the social and economic environment in the region. This was also through the extensive and influential research conducted on plants also for tomorrow's world. The seed banks of these World Heritage cultural landscapes, whether in-situ or with the botanical gardens ex-situ, will certainly contribute to humanity's survival in a world of growing conflicts, wars and destruction.

Challenges and managing threats

Cultural landscapes are vulnerable in many parts of the world and especially threatened by climate change: they are in the frontlines of direct impacts of climate change with ongoing loss of biodiversity, including agrodiversity, degradation of ecosystems, coastal erosion or the lack of water. They also experience indirect impacts through the loss of agricultural practices, displacement and migration, the loss of intangible and knowledge systems as well as physical and tangible heritage, or the decrease of tourism and other economic activities. There is extensive guidance available to better manage and prepare for disaster risk prevention⁹.

World Heritage properties and especially cultural landscapes also provide possibilities to mitigate and adapt to climate change through ecosystem benefits, such as water and climate regulation, that they provide. Cultural landscapes can convey traditional knowledge that builds resilience for change to come and leads us to a more sustainable future. Globally, World Heritage properties serve as climate change observatories to collect monitoring information as well as mitigation and adaptation practices. The global network of World Heritage properties in 168 countries also helps raise awareness on the impacts of climate change on our societies and biocultural diversity.

Critical is to reduce the risks to these properties from natural and human-made disasters. Heritage can also play a positive role in reducing risks and that is the case for both tangible elements and intangible heritage, if it is properly transmitted. An example is the transmission from generation to generation about the history of floods and where to build, or how to manage water over time.

Let me also point out that especially for mixed sites such as Machu Picchu (Peru), but also for cultural landscapes, the management of the nature-culture continuum is essential. The comprehensive and overarching management of all values is key to be effective. Among the threats identified in the reports to the World Heritage Committee, the top of the list points to issues with management systems and management plans! So, these can be addressed through collective, transversal, and multidisciplinary efforts with all stakeholders required.

Many of the landscape sites are under serious threats and some were included in the List of World Heritage in Danger. The Rice Terraces of the Philippine Cordilleras (Philippines) were placed on the List of World Heritage in

⁹ Extensive guidance is available through the resource manuals by UNESCO, ICCROM ICOMOS and IUCN, see <https://whc.unesco.org/en/resourcemanuals/> and new publications, for example ROUHANI, Bijan – ROMÃO, Xavier (eds.), *Managing Disaster Risks to Cultural Heritage. From Risk Preparedness to Recovery for Immovable Heritage*, 2024.

Danger from 2001 to 2012 due to a number of factors, including substantive changes in nature-culture interaction, disruption of intergenerational transmission of knowledge and tourism impacts.

Overtourism is another real and potential threat and should be managed through proper destination management and visitor use plans to ensure sustainability in World Heritage sites. Responsible and sustainable tourism is a key concept in preserving the values and spirit of the place and in safeguarding World Heritage cultural landscapes.¹⁰ It is also a concept which should result in direct benefits for the communities who safeguard these precious sites.

Conclusions and way forward

For all World Heritage places, the integration of heritage into the life of people is essential. This includes awareness raising among all stakeholders globally of valuable cultural landscapes and their protection. Conserving large landscapes and seascapes is a critical response to climate change and biodiversity loss through connectivity, and stakeholders can actively join forces in climate action. The Policy Document on Climate Action for World Heritage adopted in 2023 is a way forward.¹¹ It can be rapidly implemented by all stakeholders concerned.

The linkages between nature and culture, tangible and intangible heritage and especially the transmission of knowledge across generations is at the heart of landscape conservation. This includes extensive sharing of experiences, especially at the urban-rural interconnection. A full understanding of cultural and biological diversity is essential for humanity's survival in tomorrow's world in a rapidly changing environment. Only with our collective action we can support the people on the ground and assist them in their struggle to safeguard this exceptional landscape heritage.

¹⁰ See RÖSSLER, Mechtild, *Balancing Tourism and Heritage Conservation: A World Heritage Context*, in: CAMERON, C. (ed.), *Evolving Heritage Conservation Practice in the 21st Century. Creativity, Heritage and the City*, 2023, 5, p. 207–218, available online: <https://doi.org/10.1007/978-981-99-2123-2_13> [15.08.2024].

¹¹ UNESCO, *Policy Document on Climate Action for World Heritage*, 2023, available online: <<https://whc.unesco.org/en/climatechange/>> [15.08.2024].

04 | MONITORING KRAJINNÝCH PAMÁTEK SVĚTOVÉHO DĚDICTVÍ A JEHO SPECIFIKA

Roman Zámečník

Príspevek vznikl v rámci řešení výzkumného projektu Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice, obdivovaný a odmítaný vzor pro krajinářskou tvorbu 20. století (identifikační kód projektu: DH23P03OVV026), financovaného z Programu NAKI III – program na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 Ministerstva kultury.

Monitorování statků světového dědictví se zaměřuje na jeho výjimečnou světovou hodnotu včetně integrity, ochrany, správy a u kulturních statků též autenticity. Z tohoto důvodu má již nominační dokumentace obsahovat klíčové indikátory monitoringu, které poslouží k hodnocení celé řady faktorů, včetně stavu zachování statku. Tyto indikátory se musí vztahovat k atributům, jež jsou nositeli potenciální výjimečné světové hodnoty, aby byla garantována ochrana, zachování a správa těchto atributů zajišťujících udržitelnost výjimečné světové hodnoty.

Průběžné monitorování statků světového dědictví je základním předpokladem pro splnění povinností stanovených v článku 4 Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví,¹ tj. chránit a zachovat tento statek. Veškeré mechanismy v rámci monitoringu a na něj navazující kroky a činnosti směřují k zachování výjimečné světové hodnoty tak, jak je deklarována v prohlášení při zápisu statku na Seznam světového dědictví. Z průběžného monitoringu realizovaného smluvními státy na národní úrovni je pořizována monitorovací zpráva, která přispívá k indikaci závažných problémů v oblasti ochrany a správy statku a měla by umožňovat jejich včasné řešení (na národní úrovni) či přijímání preventivních opatření. Úzká spolupráce s výkonnými orgány, správci dotčených světových památek, obcemi a dalšími subjekty je hlavním předpokladem pro účinné řešení problémů, které se v různé míře a charakteru u většiny statků světového dědictví mohou vyskytovat.

S typem památky světového kulturního dědictví souvisejí specifika průběžného monitoringu. Velmi komplexní soubor sledovaných jevů je spojen zejména s monitoringem rozsáhlých krajinných celků s koncentrovanými kulturně-historickými hodnotami. Statky, které na Seznamu světového dědictví prezentují

¹ Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 159/1991 Sb. ze dne 15. 2. 1991, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/616>> [08.10.2024].

tu část světového dědictví spojenou s kultivováním různých typů krajín stáletou přítomností tvořivého lidského ducha, se nazývají kulturní krajiny. Jejich specifíkem je nebývalé zastoupení přírodní složky, která determinuje výjimečnou světovou hodnotu. Jako typické příklady takových českých kulturních krajín jsou v Seznamu světového dědictví zapsány Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem a Lednicko-valtická kulturní krajina. První z nich je světově výjimečným příkladem krajiny, která byla během svého několikasetletého vývoje pečlivě kultivována prostředky záměrné krajinářské kompozice, v níž se spojily zásady francouzské zahrady a anglického krajinářství k vytvoření dokonalého prostředí uspokojujícího potřeby chovu a výcviku kočárových koní. Krajina ilustruje důležité období v moderních evropských dějinách, kdy společenské elity podporovaly a obdivovaly tento jedinečný chov koní. Tato elita byla reprezentována císařským habsburským domem. Krajina proto byla v dějinách evropské civilizace přes čtyři století velmi úzce spojena s vrcholovými stupni společenské hierarchie. Z celosvětového pohledu reprezentuje jedinečný a ucelený příklad vývoje jezdecké kultury v Evropě v rozpětí čtyř století, se zvláštním zřetelem na chov a výcvik kočárových koní.² Současně je tato kulturní krajina dokonalým příkladem tradičního užívání krajiny, poslední svého druhu na světě, pro chov a výcvik kočárových koní typu *galacarossier*. Reprezentuje historickou etapu počínající barokem, kdy byla krajina záměrně strukturována a užívána k uspokojování potřeb společenských elit, které předváděly své privilegované postavení v nádherných ceremoniích, při nichž byli užíváni koně výše uvedeného typu. Chov a výcvik těchto koní probíhal po staletí v této lokalitě v úzké interakci s přírodním prostředím: příznivé podnebí, hydrologie, půda a vegetace tohoto území byly klíčovými faktory pro hospodářskou soběstačnost krajiny, tak nezbytné pro chov a výcvik kočárových koní od jejich narození až po ukončení jejich výcviku. Chov a výcvik kočárových koní a péče o související krajinu byly pro místní obyvatele racionálním způsobem obživy.³

Druhá z kulturních krajín (Lednicko-valtická kulturní krajina) představuje výjimečný umělecký počín, kterým došlo k harmonickému propojení kulturních památek z různých období s domácími i exotickými přírodními prvky a tím vzniklo mimořádné dílo, jež je odrazem lidské tvořivosti. Současně se tato krajina stala vzorem pro celé Podunají díky provázanosti barokního, klasicistního a novogotického architektonického stylu s přeměnou krajiny podle anglických romantických principů. Tato lokalita je na světě výjimečným příkladem kulturní krajiny navržené a záměrně vytvářené jediným šlechtickým rodem během století osvícenství, romantismu i pozdějších období.⁴

2 Rozhodnutí Výboru pro světové dědictví č. 43COM 8B.27 ze dne 6. 7. 2019, kterým byla Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem zapsána na Seznam světového dědictví, Baku, Ázerbájdžán, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/616>> [08.10.2024].

3 Tamtéž.

4 Rozhodnutí Výboru pro světové dědictví č. CONF 201 VIII.C ze dne 7. 12. 1996, Mérida, Mexico, kterým byla Kulturní krajina Lednice – Valtice zapsána na Seznam světového dědictví, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/decisions/2982>> [08.10.2024].



Obr. č. 1: Skupinová výsadba stromů na pastvinách (*clamps*), obdobně jako hospodářská struktura statku členěná na pastviny, louky, výběhy pro koně, ornou půdu a lesy, patří mezi hodnotové atributy Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem, které jsou předmětem národního monitoringu. Zdroj: Roman Zámečník, 2023.



Obr. č. 2: Parkově upravené plochy v okolí lednických rybníků patří mezi hodnotové atributy Lednicko-valtické kulturní krajiny. Na fotografii je zachycen fragment částečně zachovalé parkové úpravy na severním břehu Hlohoveckého rybníka. V pozadí fotografie je Hraniční zámek. Zdroj: Roman Zámečník, 2024.

Stav výzkumu a pramenů, použité metody

Prováděcí směrnice⁵ k naplňování Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví popisují různé procesy sledování stavu péče o památky světového dědictví a formy předávání informací. K ověření stavu ochrany a kvality správy těchto lokalit existují níže uvedené formy monitoringu.

Periodický reporting (Periodic Reporting) je celosvětově pojatý systém monitoringu stavu zachování statků světového dědictví, založený na procesu zajištění informací jak na národní a vládní úrovni, tak na úrovni samotného statku světového dědictví. Je jedním ze stěžejních monitorovacích mechanismů týkajících se zachování statků v rámci Úmluvy o ochraně světového dědictví. Výbor pro světové dědictví úředním postupem vyzývá smluvní státy k zaslání periodické zprávy vztahující se k uplatňování Úmluvy o ochraně světového dědictví na jejich území. Jedná se o jednotně strukturovanou cyklickou kontrolu, jejíž výsledky jsou uvedeny ve zprávě Výboru, která se předkládá Generální konferenci UNESCO.⁶

Periodický reporting probíhá na celosvětové úrovni v šestiletých cyklech. Každý rok je detailně prověřován jeden ze světových kulturních regionů. Zprávy pro periodický reporting předkládají státy samy za sebe, jedná se tedy o „sebehodnotící proces“. Jsou připravovány na regionálním základě a projednává je Výbor pro světové dědictví podle předem stanoveného harmonogramu. Regionů je celkem pět: Afrika, arabské státy, Asie a Tichomoří, Evropa a Severní Amerika, Latinská Amerika a Karibské ostrovy.⁷

Periodický reporting se oproti reaktivnímu monitoringu (viz níže) liší tím, že je v rámci světa kontinuální a proaktivní. V podstatě je to pravidelná kontrola zdraví a vitality statků světového dědictví na celém světě a rovněž úspěchu mise Úmluvy o světovém dědictví v obecném slova smyslu.

Ačkoliv většina statků světového dědictví provádí také své vlastní a různě strukturované sledování a hodnocení stavu zachování svých památek, je periodický reporting stále důležitým nástrojem ochranných efektů celosvětové povahy, neboť umožňuje globální porovnání mnoha témat, například hrozeb, trendů a obecného povědomí společnosti o hodnotách světového dědictví.

Reaktivní monitoring (někdy také *Ad hoc monitoring*) je zaměřený na specifická a zásadní ohrožení statku světového dědictví. Název procesu vychází z toho, že monitoring reaguje na určité skutečnosti a zpravidla nastupuje po zjištění a/nebo ohlášení konkrétních problémů. Reaktivní monitoring je definován paragrafem 169 Prováděcích směrnic k naplňování Úmluvy o ochraně světového dědictví jako informování Výboru pro světové dědictví o stavu zachování konkrétního statku světového dědictví, který je ohrožen, a to formou zpráv ze strany Centra světového dědictví, dalších sektorů UNESCO a poradních organizací. Reaktivní monitoring

5 Prováděcí směrnice Úmluvy o ochraně světového dědictví, příloha k Rozhodnutí Výboru pro světové dědictví č. 43 COM 11A z července 2019, dostupné online: <<https://mk.gov.cz/smernice-prilohy-cs-1372>> [08.10.2024].

6 KUČOVÁ, Věra – BUKOVIČOVÁ, Olga, *Světové dědictví a Česká republika = World heritage and the Czech Republic*, 2022, s. 62–63.

7 Tamtéž.

je uplatňován zejména v procesech souvisejících se začleněním statků na Seznam světového dědictví v ohrožení⁸ a s vyřazením statků ze Seznamu památek světového dědictví.⁹

Běžně je reaktivní monitoring využíván pro možnost přímého posouzení hrozeb mezinárodními experty a/nebo projednání významných projektů s místními aktéry. V takovém případě jsou program a zapojení aktérů pečlivě komunikováni předem a na tzv. misi přijíždí obvykle delegace složená ze zástupců Centra světového dědictví a příslušné poradní organizace. V souladu s důrazem na zapojování místních komunit se standardem stalo zahrnout do programu takové mise i setkání se zástupci místních komunit, neziskového sektoru a spolků, jejichž činnost se týká řešené problematiky.¹⁰

Monitoring prováděný poradními organizacemi (*Advisory Body(ies) mission*) je novějším typem sledování a má probíhat v případech různých rizikových situací. V některých případech se státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, rozhodnou pozvat poradní misi, která přezkoumá konkrétní problém potenciálně ovlivňující výjimečnou světovou hodnotu památky. Poradní monitoring je vhodný v případech, kdy je třeba postupovat rychle, tedy ještě před vyjádřením Výboru pro světové dědictví.¹¹

Národní monitorování statků světového dědictví je realizováno jednotlivými smluvními státy Úmluvy na národní úrovni. Z toho důvodu existují v jednotlivých státech procesy, jak průběžně podklady pro takové zprávy o stavu památek světového dědictví zajišťovat. Kromě monitoringu a reportingu založeného na prováděcích směrnících je tedy v České republice zaveden systém národního monitoringu, který na základě pověření Ministerstva kultury organizuje Národní památkový ústav. Pro Ministerstvo kultury jsou připravovány zprávy v jednotné struktuře, obsahující i soubor doporučení. V rozpracovanosti jsou zprávy rozesílány k připomínkám a doplnění výkonným orgánům státní správy, *site managerovi* a Radě světové památky. Cílem takového monitoringu je vždy ověřit a zhodnotit, zda se výjimečná světová hodnota (*Outstanding Universal Value*), pro kterou byly památky na Seznam světového dědictví zapsány, v průběhu času nemění a zda zůstává i nadále zachována ve smyslu své definice.

Národní monitoring není konkrétně v Prováděcích směrnících Úmluvy popisován a jeho organizaci a četnost si stanovuje každý stát individuálně. Nad rámec určení postupu při naplňování závazků k periodickému reportingu a reaktivnímu monitoringu si může smluvní stát tedy nastavit i svůj vlastní (tedy „národní“) monitoring. V České republice je národnímu monitoringu přikládán velký význam.

Ministerstvo kultury již v roce 1999 rozhodlo, že s ohledem na význam mezinárodních závazků, které se statusem světového dědictví souvisejí, bude zavedeno průběžné sledování památek zapsaných na Seznam světového dědictví a že o jeho výsledcích bude připravována každoročně zpráva. Toto průběžné monitorování

8 *List of World Heritage in Danger*, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/danger-list/>> [08.10.2024].

9 KUČOVÁ, V. – BUKOVIČOVÁ, O., *Světové dědictví*, c. d., s. 61.

10 Tamtéž.

11 KUČOVÁ, Věra – KROUPOVÁ, Petra – KRÍŽOVÁ, Lucie – LOLKOVÁ, Lucie, *Metodika pro přípravu monitorovacích zpráv o památkách světového dědictví*, 2023, s. 11.

na národní úrovni je vnímáno jako základní předpoklad pro splnění povinností stanovených v článku 4 Úmluvy, tj. „chránit a zachovat tyto památky pro budoucí generace ve jménu celého lidstva“. Po založení Národního památkového ústavu byla od 1. ledna 2003 příprava ročních monitorovacích zpráv formálně centralizována.¹²

S přibývajícím množstvím památek světového dědictví a s komplexností těch sériových objektivně narostla zátěž jak na finalizaci ročních monitorovacích zpráv, tak v neposlední řadě na možnosti praktického využití v rámci Ministerstva kultury. V roce 2021 proto ministerstvo rozhodlo, že zprávy národního monitoringu budou dodávány ve dvouletém cyklu. Tato upravená struktura zpráv národního monitoringu navazuje na všechny zkušenosti z více než dvacetiletého procesu.¹³

Hlavním výchozím dokumentem pro přípravu monitorovací zprávy za konkrétní památku světového dědictví je od počátku této praxe definice výjimečně světové hodnoty, jak je prezentována na stránkách Centra světového dědictví a v české verzi například na stránkách Národního památkového ústavu, a měla by sledovat změny ve vztahu k době zápisu na Seznam světového dědictví.¹⁴

Pro korektní reflexi změn v rámci památek světového dědictví (pozitivních či negativních) by měla být přiměřeně využívána i původní dokumentace k návrhu na zápis na Seznam světového dědictví a příslušné rozhodnutí Výboru světového dědictví týkající se zápisu památky na tento Seznam, neboť obsahuje i pasáže popisující stav památky nebo příslušného památkového území v době nominace, což je důležitý referenční text.¹⁵

Podobně jako u dotazníků 3. periodického reportingu je v národním monitoringu kladen důraz na tzv. atributy, které jsou nositeli výjimečné světové hodnoty, což je téma rozvíjené v posledních letech nejen u nových nominací, ale i při posuzování možných dopadů plánovaných nebo probíhajících změn.¹⁶

Výčet atributů akcentuje určitě rysy výjimečnosti, takže by mohl svádět k bagatelizaci možných dopadů změn na tato místa z hlediska kulturních hodnot, jak jsou chráněny v duchu památkového zákona. Zejména pro územně rozsáhlé památky světového dědictví (historická centra měst, rozsáhlé kulturní krajiny) však výčet atributů výjimečné světové hodnoty umožňuje koncentrovat pozornost při péči o danou lokalitu a obsah zpráv monitoringu na hlavní aspekty. Z tohoto důvodu se v rámci národního monitoringu využívá slovního hodnocení stavu zachování jednotlivých atributů, a to na čtyřbodové škále (tab. č. 1).¹⁷

12 Tamtéž, s. 12–17.

13 Tamtéž.

14 Tamtéž, s. 29.

15 Tamtéž.

16 Tamtéž.

17 Tamtéž, s. 30.

ZACHOVALÝ	Atribut je v podstatě neporušený a jeho celkový stav je stabilní nebo se zlepšuje. Dostupné důkazy naznačují pouze malé narušení, pokud vůbec nějaké.
OHROŽENÝ	Došlo již k dílčí ztrátě nebo změně aspektů tohoto atributu, ale jejich celkový stav nemá na tento atribut trvalý nebo podstatný vliv.
VÁŽNĚ OHROŽENÝ	Došlo ke ztrátě nebo změně mnoha aspektů tohoto atributu, což vede k výraznému snížení jeho významu.
ZTRACENÝ	Došlo ke ztrátě nebo změně většiny aspektů tohoto atributu, což způsobilo významnou ztrátu jeho významu.

Tab. č. 1: Slovní stupnice hodnocení stavu zachování hodnotových atributů výjimečné světové hodnoty statků světového kulturního dědictví. Zdroj: KUČOVÁ, Věra – KROUPOVÁ, Petra – KRÍŽOVÁ, Lucie – LOKOVÁ, Lucie, Metodika pro přípravu monitorovacích zpráv o památkách světového dědictví, Praha 2023.

U památek územní povahy proto není cílem mezi atributy vyjmenovávat všechny jednotlivé kulturní památky, ale obecné charakteristiky společné pro hlavní typy staveb nebo části území a krajiny, které jsou pro popis konkrétní památky světového dědictví určující. Vhodná definice atributů, jež jsou nositeli výjimečné světové hodnoty, slouží jako účinný nástroj pro správnou definici ochrany a správy památky.¹⁸



Obr. č. 3: Část jedné ze dvou určujících alejí Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladru nad Labem – Řečanská alej. Obě aleje statku patří mezi určující hodnotové atributy a jsou soustavě monitorovány. Zdroj: Roman Zámečník, 2023.

¹⁸ Tamtéž, s. 30.



Obr. č. 4: Hlavní kompoziční alej Lednicko-valtické kulturní krajiny je Bezručova alej, propojující Valtice s Lednicí. Z fotografie je patrný její aktuální stav – některé úseky jsou v rozpadu a zarůstají náletovými dřevinami. Zdroj: Roman Zámečník, 2024.

Výsledky Indikátory monitoringu

Indikátory monitoringu jsou formulovány na základě definice výjimečné světové hodnoty a již v nominační dokumentaci by měly být nastaveny tak, aby jimi bylo možné sledovat stav zachování příslušného statku a aby dokázaly včas signalizovat změny. Tyto indikátory je nutné vztahovat k atributům, jež jsou nositeli potenciální výjimečné světové hodnoty.

1 – Zachování krajinné a urbanistické struktury statku
2 – Zachování a prezentace stavebního, řemeslného a uměleckého dědictví
3 – Zachování chovu starokladrubskeho koně a tradičního managementu krajiny

Tab. č. 2: Indikátory monitoringu světové památky Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Zdroj: ZÁMEČNÍK, Roman a kol., Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem = Landscape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladrudy nad Labem. Národní nominační dokumentace České republiky pro zápis statku na Seznam světového dědictví, Kladrudy nad Labem 2018.

1 – Stav biotické složky kompozice zahrad, parků a krajiny
2 – Technický stav drobné architektury v zahradách a v krajině
3 – Technický stav rezidenčních zámeckých areálů
4 – Historické konstrukce – hmotová a materiálová autenticita a její případné narušení při stavebních úpravách
5 – Panorama celku – vizuální integrita zahrad, parkových ploch v krajině a pohledové vztahy kompozice
6 – Funkční využití areálu a jeho změny (zemědělství, lesnictví, cykloturistika, jezdeckví, lázeňství, kongresová turistika aj.)
7 – Návštěvnost

Tab. č. 3: Indikátory monitoringu světové památky Lednicko-valtická kulturní krajina. Zdroj: Roční monitorovací zpráva o statku zapsaném na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO za rok 2016, Brno 2017 (nepublikovaný interní materiál Ministerstva kultury).

Atributy výjimečné světové hodnoty

Atributy jsou takové jevy, které vyjadřují a demonstrují výjimečnou světovou hodnotu statku. Výjimečná světová hodnota je poté definována jako kulturní a/nebo přírodní hodnota, která je tak výjimečná, že přesahuje národní hranice a má společný význam pro současné i budoucí generace celého lidstva.¹⁹

1) Krajinná a urbanistická struktura statku
2) Urbanistická struktura sídel, jejich silueta v blízkých i dálkových pohledech
3) Pohledové osy, působení architektonických dominant
4) Historické stavební dvory hřebčína a související stavby a umělecká díla v krajině
5) Historické krajinné struktury a funkční ekosystémy
6) Síť cest, alejí a stromořadí
7) Krajinářský park Mošnice
8) Skupiny stromů (<i>clumps</i>) a solitéry na pastvinách a loukách
9) Lesní průseky a lesní cesty
10) Umělé i přírodní vodní toky a plochy
11) Tradiční management krajiny
12) Starokladrubský tažný kůň (<i>galacarrossier</i>) vyšlechtěný v tamní krajině, specifika jeho chovu a výcviku

Tab. č. 4: Atributy výjimečné světové hodnoty Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Zdroj: ZÁMEČNÍK, Roman a kol., Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem = Landscape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruba nad Labem. Národní nominační dokumentace České republiky pro zápis statku na Seznam světového dědictví, Kladruba nad Labem 2018.

¹⁹ KUČOVÁ, V. – BUKOVIČOVÁ, O., *Světové dědictví*, c. d., s. 265.

1) Rezidenční zámky a stavby v krajině
2) Prostorová a funkční skladba pozemků a jejich ekosystémy
3) Síť cest
4) Aleje a stromořadí
5) Parky a parkově upravené plochy
6) Urbanistická struktura sídel
7) Umělé i přírodní vodní toky a plochy
8) Silueta horizontů krajiny
9) Archeologické vrstvy

Tab. č. 5: Atributy výjimečné světové hodnoty Lednicko-valtické kulturní krajiny. Zdroj: KUČOVÁ, Věra – BUKOVIČOVÁ, Olga, Světové dědictví a Česká republika = World heritage and the Czech Republic, Praha 2022.

Specifika monitoringu krajinných památek světového dědictví

Specifika monitoringu krajinných památek světového dědictví jsou přímo závislá na převažující podstatě kulturního dědictví, jež je předmětem monitoringu. Předmětem monitoringu je kulturní krajina, a to na příkladu dvou krajinných památek a jejich typických hodnotových atributů výjimečné světové hodnoty. Jednotná struktura monitorovací zprávy, kterou ve dvouletých cyklech sestavuje Národní památkový ústav, reaguje také na ty světové památky, jejichž podstatnou součástí výjimečné světové hodnoty spoluvytváří přírodní složka (zahrady, parky, tekoucí a stojaté vody, hospodářská struktura krajiny, krajinné prvky – aleje, stromořadí aj.).

Výběr kapitol monitorovací zprávy²⁰ rozhodných pro sledování stavu zachování krajinných památek s komentářem tam, kde je to s ohledem na zaměření příspěvku relevantní:

A. Stabilní údaje

B. Souhrnné hodnocení sledovaného období

C. Podrobné hodnocení stavu památky ve sledovaném období

Cílem kapitoly je názorně postihnout stav zachování památky ve sledovaném období, a to v přímé vazbě na soubor faktorů, které mohou potencionálně negativně působit na výjimečnou světovou hodnotu památky, její autenticitu a integritu. Přitom se pozornost zvláště soustředí na níže uvedené konkrétní faktory:

C1 Faktory působící na památku ve sledovaném období

C.1.1 Stavební činnost a rozvoj – projekty a záměry

²⁰ Výběr kapitol je převzat z KUČOVÁ, V. – KROUPOVÁ, P. – KŘÍŽOVÁ, L. – LOLKOVÁ, L., *Metodika*, c. d., s. 32–58.

Zejména s atraktivitou obou krajín souvisí potřeba monitoringu všech stavebních záměrů, a to především těch, které jsou uvažovány k realizaci mimo urbanizovaná území obcí. Národním památkovým ústavem je evidován neutuchající nárůst tlaků vyvolávaných zájmy o novou výstavbu, demolice, přestavby apod., mj. i v souvislosti s investičními zájmy podnikatelů v cestovním ruchu. Takový stav je typický hlavně pro Lednicko-valtický areál. V případě druhého modelového území je situace zatím vyvážená a stabilizovaná.

C.1.2 Dopravní infrastruktura a infrastruktura služeb

Doprava místní, tranzitní i doprava v klidu je s ohledem na povahu krajinných statků dlouhodobě složitým tématem. Zejména otevřenost, resp. přístupnost kulturních krajín umožňuje korigovat dopravu pouze v omezené míře. V případě krajiny národního hřebčína je situace stabilizovaná. Územím neprobíhají žádné dopravní tepny a jiné nejsou plánovány. Potřeby parkování v místě jsou zatím plně saturovány prostřednictvím nově vybudovaného parkoviště v někdejší hospodářském dvoře. Přetrvávajícím problémem je doprava v klidu zejména v hlavních sídlech Lednicko-valtického areálu – Valticích a Lednici. Se zvyšující se atraktivitou státních zámků Lednice a Valtice rychle narůstá počet návštěvníků příjezdících na tyto akce auty či autobusy. Větší záchytná parkoviště stále chybí. Tato problematika je zatím řešena individuálně, a to v kontextu rozšiřování parkovacích kapacit v intravilánech obcí, případně, v dlouhodobém horizontu, zapracováváním do územních plánů obcí.

C.1.3 Cestovní ruch a jeho usměrňování, společenské a kulturní využívání památky a ostatní aktivity člověka s vlivem na výjimečnou světovou hodnotu

Statek Lednicko-valtický areál dlouhodobě čelí tlakům vyvolaným nárůstem cestovního ruchu. Správce turisticky nejnavštěvovanějších částí statku (Národní památkový ústav) má ve spolupráci s místně příslušnými orgány veřejné správy dostatek nástrojů k usměrňování této návštěvnosti. Národní památkový ústav nabízí řadu prohlídkových okruhů na jím spravovaných objektech, jejichž nabídka je stále – v souladu s kapacitními možnostmi jednotlivých památek – navyšována. To má pozitivní vliv na rozptyl turistů do různých částí světové památky. V obou statcích se také zvyšuje rozsah poskytovaných služeb návštěvníkům. Žádoucí ovšem je neustále podporovat záměry, jež koncepčně napomohou rozšířit turistickou náplň vhodně prezentující a nepoškozující hodnoty, které budou atraktivní pro návštěvníky a napomohou jejich většímu rozptýlení v krajině.

V případě jednotlivých památek v krajině je nárůst turismu vhodně regulován prostřednictvím prodeje vstupenek. Obě krajiny jsou ovšem volně přístupné a možnosti regulace turismu jsou proto velmi omezené. To se v hlavní turistické sezóně mnohdy projevuje např. nedostatkem parkovacích kapacit v případě Lednicko-valtického areálu.

C.1.4 Znečištění životního prostředí

Přestože znečišťování životního prostředí nebylo ani v jedné z kulturních krajín doposud zaznamenáno, nedá se v budoucnu vyloučit. Obě krajiny jsou využívány i k běžné obživě obyvatel, s čímž souvisí existence různých provozů, které mohou potencionálně zatížit tamní krajiny. Jejich činnost, popř. záměry související s rozšiřováním provozů musí být také bedlivě monitorovány.

C.1.5 Využívání přírodních a biologických zdrojů

Zejména statek Lednicko-valtický areál je lokálně vystaven tlakům průzkumné důlní/těžební činnosti, protože na jeho území se nacházejí ložiska ropy a zemního plynu a ložiska nerostů (štěrků), která by mohla být předmětem zájmu podnikání. Situace je podrobně monitorována orgány ochrany přírody a krajiny a orgány státní památkové péče, včetně odborných organizací tak, aby nebyly ohroženy přírodní ani kulturní hodnoty statku. Zejména v době energetické světové krize je nutné zvláště posuzovat každý jednotlivý záměr.

C.1.6 Klimatické změny a nepříznivé projevy počasí; náhlé ekologické a geologické události

Obě monitorovaná území patří k těm, kde se dlouhodobě projevuje deficit srážek. Ten negativně působí právě na přírodní složku statků. Sucho znesnadňuje především péči o vegetační složku krajin (parky, zahrady, krajinné vegetační prvky). Správci statků suchu čelí zvyšováním podílu lidské práce při závlivce. Sucho se druhotně může projevovat i v životě občanů a kvalitě služeb. Za potencionální rizikový faktor lze považovat i výskyt lokálních vichřic, které mohou působit škody na stavbách, porostech, liniových a solitérních výsadbách.

Výskyt těchto jevů je v podmínkách mírného pásma ČR velmi ojedinělý, nicméně ne vyloučený. Eliminaci škod způsobených výskytem vichřic je částečně předcházeno kontinuální rehabilitací porostů, liniových a solitérních výsadeb.

Solitérní stavby a stavební soubory v krajině nejsou vzhledem ke svému charakteru výstavby a použitým materiálům těmito vlivy většinou ohroženy.

Část statků (zvláště území zámeckého parku v Lednici a stájového dvora v Kladrubech nad Labem) může být ohroženo vodním živlem.

C.1.7 Invazní nebo nadměrně rozšířené druhy rostlin; škůdci a choroby s dopadem na památku

Zejména otevřené krajiny jsou velmi náchylné na tento atak. Identifikován byl výskyt škůdců, jako je zavíječ zimostrázový (*Cydalis perspectalis*) a *Hymenoscyphus fraxineus*. Výskyt prvního není v takovém rozsahu, aby poškodil hodnoty statků. Správci výskytu úspěšně čelí. Druhý škůdce (známější jako *Chalara fraxinea*) způsobuje hynutí jasanů, které má místy již kalamitní charakter (Lednicko-valtický areál). Správci statku tomuto výskytu úspěšně čelí selekcí odolných jedinců, výsadbou odrůd jasanů, které si uchovávají obdobné vlastnosti.

Další možností v boji s patogeny je navázání užší spolupráce s Mendelovou univerzitou v Brně, která se specializuje na výzkumy ochrany zeleně, např. experimentální injektáž dřevin.

V důsledku dlouhodobého sucha dochází k významnému šíření i dalších patogenních organismů způsobujících úhyn dřevin v některých částech Lednicko-valtického areálu, např.: *Cryptostroma corticale* (původce sazné nemoci kůry javorů), jmelí (*Viscum album*) a ochmet (*Loranthus europaeus*) na senescentních stromech.

U borovice černé (*Pinus nigra*), která byla používána ke skupinovým výsadbám na vyvýšených místech především ve Valticích, dochází vlivem sucha k napadání patogenní houbou *Sphaeropsis sapinea*, která způsobuje poměrně rychlé usychání dřevin.

Zaznamenáno bylo také šíření pajasanu žláznatého (*Ailanthus altissima*), což je krátkověký pionýrský druh. Jako nenáročná dřevina odolávající znečištěnému prostředí i zasolení je schopna obsadit jakoukoli opuštěnou plochu, kde vytváří husté porosty a vytlačuje jiné druhy. Zvýšené nároky na péči o vegetační plochy spojené s tímto výskytem jsou zaznamenány zejména v Lednicko-valtickém areálu.

C.2 Seznam a stav zachování atributů výjimečné světové hodnoty

Kapitola hodnotí zachování jednotlivých atributů výjimečné světové hodnoty, a to na čtyřbodové škále. Součástí je popis zjištěných skutečností pro každý atribut.



Obr. č. 5: V Krajíně pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem se do současnosti dochoval výjimečný vodní systém vybudovaný pro zavlažování a odvodňování krajiny, který je hodnotovým atributem. Zdroj: Roman Zámečník, 2023.

Atribut	Zachovalý / ohrožený / vážně ohrožený / ztracený	Slovní popis
Krajinná a urbanistická struktura statku	Zachovalý	Krajinná a urbanistická struktura statku je zachovalá s dochovanými prvky postupného vývoje.
Urbanistická struktura sídel, jejich silueta v blízkých i dálkových pohledech	Zachovalý	Urbanistická struktura sídel nebyla dotčena, sídla se rozrůstají přiměřeně, jejich silueta nebyla negativně dotčena.
Pohledové osy, působení architektonických dominant	Zachovalý	Charakteristické pohledové osy mezi architektonickými dominantami jsou aktivní bez rušivých vlivů. Jejich působení v krajině nebylo eliminováno.
Historické stavební dvory hřebčína a související stavby a umělecká díla v krajině	Zachovalý	Stájové dvory byly v nedávné historii rehabilitovány, jsou tedy autentické a integrální. Obdobná situace panuje i u dalších hodnotných staveb a uměleckých děl v krajině.
Historické krajinné struktury a funkční ekosystémy	Zachovalý	Typické krajinné struktury jsou zachovány včetně stop jejich postupného vývoje.
Síť cest, alejí a stromořadí	Zachovalý až ohrožený	Struktura cest využívaných k výcviku koní je zachovalá. Některé liniové výsadby jsou ohroženy. Nejvýrazněji jsou ohroženy aleje Řečanská a Selmická.
Krajinářský park Mošnice	Zachovalý	Park prošel rehabilitací, je tedy zachovalý. Postupně je ale nutné obohatit kompozici o dendrologické zajímavosti, které se v některých případech nezachovaly.
Skupiny stromů (<i>clumps</i>) a solitéry na pastvinách a loukách	Zachovalý	Atribut je zachovalý, popř. je realizována jeho postupná rehabilitace.
Lesní průseky a lesní cesty	Zachovalý	Atribut je zachovalý a plně funkční – stále je mj. využíván pro potřeby výcviku koní v záprahu.
Umělé i přírodní vodní toky a plochy	Ohrožený	Některé vodoteče (součást odvodňovacího a zavodňovacího systému) jsou méně funkční, včetně technických prvků, které s nimi souvisejí. Je žádoucí realizovat rehabilitaci.
Tradiční management krajiny	Zachovalý	Krajina je stále užívána k původnímu účelu a je o ni pečováno v přímé vazbě na tento účel.
Starokladrubský tažný kůň (<i>galacarrossier</i>) vyšlechtěný v tamní krajině, specifika jeho chovu a výcviku	Zachovalý	Starokladrubský tažný kůň je stále v tamní krajině chován a cvičen plně v souladu s dobovou tradicí.

Tab. č. 6: Slovní stupnicové hodnocení stavu zachování hodnotových atributů výjimečné světové hodnoty statku Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Zdroj: Monitorovací zpráva, Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem, sledované období 2022–2023, Pardubice 2024 (nepublikovaný interní materiál Ministerstva kultury).

Atribut	Zachovalý / ohrožený / vážně ohrožený / ztracený	Slovní popis
Rezidenční zámky a stavby v krajině	Zachovalý až ohrožený	Oba rezidenční zámky jsou plně zachovalé a jejich stav se neustále zlepšuje. Totéž platí (až na malé výjimky) o významných solitérních stavbách v krajině. Za ohrožený lze považovat soubor hospodářských a obytných staveb Nového Dvora.
Prostorová a funkční skladba pozemků	Zachovalý	Prostorová a funkční skladba pozemků krajiny je zachovalá. Dostupné informace naznačují pouze malé narušení.
Síť cest	Zachovalý	Atribut je v podstatě neporušený a jeho celkový stav je stabilní. Dostupné informace naznačují pouze malé narušení.
Aleje a stromořadí	Vážně ohrožený až ztracený	Došlo ke ztrátě nebo změně mnoha aspektů tohoto atributu, což vede k významnému snížení jeho významu. Některé aleje a stromořadí (např. k Janovu hradu, Vejmutovková u Nového Dvora, na hrázi Mlýnského rybníka) se zachovaly pouze v torzu, jiné (např. Ladenská) nebude možné obnovit v celém historickém rozsahu ani v horizontu nadcházejících desetiletí, a to z důvodu tam existujícího nadzemního elektrického vedení, u jiných (např. Bezručova) mají obnovné přístupy pouze dílčí dopad na její celkovou kompozici a vyznívají spíše rozporuplně.
Parky a parkově upravené plochy	Ohrožený	V některých případech se nedaří zajistit ani základní péči o historicky upravované parkové plochy v okolí významných solitérních staveb lichtenštejnské stavební produkce (např. v okolí chrámu bohyně Lovu Diany, chrámu Tří Grácií), u jiných je jejich historická kompozice dlouhodobou zanedbávanou péčí v podstatě setřena (např. parkové úpravy v okolí rybníků Hlohovecký, Prostřední a Mlýnský).
Urbanistická struktura sídel	Zachovalý	Urbanistická struktura sídel je zachovaná, popřípadě se přiměřeně ke krajině rozrůstá v logické návaznosti na historickou strukturu, a to při respektování potřeb novodobého rozšiřování sídel.
Umělé i přírodní vodní toky a plochy	Zachovalý	Umělé i přírodní vodní toky a plochy jsou zachovalé, některé z nich ovšem vyžadují obnovu (např. u chrámu bohyně lovu Diany, u zámku Pohansko).
Silueta horizontů krajiny	Zachovalý	Silueta horizontů krajiny v blízkých i dálkových pohledech je zachovaná. Ojedinelým příkladem narušení je pohledová silueta Hraničního zámku, a to z hráze mezi rybníky Hlohovecký a Prostřední. V pohledovém horizontu z ní se nad zámek uplatňuje vedení vysokého napětí, které tam bylo postaveno ještě před vyhlášením památkové zóny.

Tab. č. 7: Slovní stupnicové hodnocení stavu zachování hodnotových atributů výjimečné světové hodnoty statku Lednicko-valtická kulturní krajina. Zdroj: Monitorovací zpráva, Kulturní krajina Lednice – Valtice, sledované období 2022–2023, Brno 2024 (nepublikovaný interní materiál Ministerstva kultury).



Obr. č. 6: Důležitý význam v kompozici Lednicko-valtické kulturní krajiny zaujímají vodní plochy, s jejichž kompozičním účinkem bylo při situování jednotlivých významných soliterních staveb v krajině cíleně pracováno. Vodní plochy společně se salety patří mezi hodnotové atributy statku. Zdroj: Roman Zámečník, 2024.

Diskuse

Význam obou lokalit světového dědictví spočívá v jejich krajinném rozměru. Jedním ze základních chráněných prvků (hodnotových atributů) je tedy krajinná kompozice s pohledovými vazbami mezi významnými krajinnými dominantami. Takové kompoziční vazby jsou nezdědka dotvořeny prostředky zahradní a krajinářské tvorby. Kromě záměrně vytvořených průseků v porostech jde převážně o liniové výsadby stromů (aleje a stromořadí), které doprovází rozvinutou cestní síť. V případě Lednicko-valtického areálu jsou to ještě parkově upravené plochy doprovázející významné soliterní stavby v krajině. Liniové doprovody cest, popř. vodních kanálů (krajina národního hřebčína) jsou zásadními hodnotovými atributy výjimečné světové hodnoty obou statků. Současně tento atribut patří v obou krajinách k velmi ohroženému. Zejména v případě Lednicko-valtického areálu se stále nedaří realizovat alespoň uspokojivou obnovu páteřních alejí. Vedle vyhraněného resortního přístupu obnovu komplikuje nedostatečná péče, která je zabezpečována několika subjekty (hlavními jsou Národní památkový ústav a Lesy ČR, s. p.). Obdobná situace panuje i v případě krajiny národního hřebčína, kde obnova neprobíhá

dostatečně rychle, a to jak z důvodu ochrany páchníka hnědého (vyhraněný resortní přístup) v rozpadajících se jedincích aleje, tak i z důvodu kolizních situací vyplývajících z předpokladu zachování bezpečnosti provozu na pozemních komunikacích a z nezbytnosti uchování kulturně-historických hodnot alejí. To se týká zejména alejí, jež nejsou ve správě Národního hřebčína Kladruby nad Labem a jejichž péči zabezpečuje Správa a údržba silnic Pardubického kraje (Řečanská a Selmická alej).

V případě krajiny národního hřebčína velmi výrazně napomáhá péči o tyto strukturální prvky meziresortní Dohoda o obecných zásadách obnovy a dalšího rozvoje Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem uzavřená mezi ministerstvem kultury, zemědělství a životního prostředí.²¹ Ta mj. stanovuje základní rámec pro obnovu alejí. V případě Lednicko-valtického areálu taková dohoda, která by napomohla zefektivnit mj. péči o liniové výsadby stromů a parkově upravené plochy v krajině, bohužel zatím stále chybí. Autor věří, že k přijetí obdobného dokumentu v případě Lednicko-valtického areálu v budoucnu napomůže fungující Rada památky světového dědictví pro Lednicko-valtický areál, která byla ustanovena v roce 2023.

Krajinné památky světového dědictví jsou velmi citlivé na redukce volných, doposud nezastavěných částí krajin, a to ve prospěch různých stavebních záměrů. Ze statutu krajinné památkové zóny pochopitelně nelze vyvodit to, že po jejich vyhlášení musí být utlumen stavební rozvoj na minimum, všechny stavební záměry musí být ovšem bedlivě posuzovány, a to prostřednictvím řady kritérií.²² Obecně stavební rozvoj, který klade zvýšené nároky na krajinu, je ve světle výsledků národního monitoringu krajinných památek považovaný za určující a za takový, který může velmi výrazně ovlivnit výjimečnou světovou hodnotu obou statků. Hlavně ve vazbě na fungující systém státní památkové péče jim, dle mínění autora, obě kulturní krajiny čelí. Autor věří, že v souvislosti s naplňováním Úmluvy nebude u žádné z těchto světových krajin nutné aktivovat § 172 prováděcí směrnice k Úmluvě, který pamatuje na takové ohrožení světového dědictví, jež nelze uspokojivě vyřešit na národní úrovni.²³

21 *Dohoda o obecných zásadách obnovy a dalšího rozvoje Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem uzavřená mezi ministerstvem kultury, zemědělství a životního prostředí ze dne 7. 1. 2020* (nepublikováno).

22 K tomu podrobně viz SEDLÁČEK, Jozef – SALAŠOVÁ, Alena – TRPÁKOVÁ, Lenka, *Metodika hodnocení vlivů na krajinné památkové zóny*, 2015. V členských státech Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví je postupně zaváděn systém hodnocení vlivů na kulturní dědictví – HIA (Heritage Impact Assessments). K tomu blíže viz Ministerstvo kultury, *HIA Posouzení vlivu na kulturní dědictví*, dostupné online: <<https://mk.gov.cz/hia-posouzeni-vlivu-na-kulturni-dedictvi-cs-2844>> [14.10.2024].

23 Prováděcí směrnice Úmluvy, § 172: „*Výbor pro světové dědictví vyzývá signatářské státy Úmluvy, aby informovaly prostřednictvím Sekretariátu o svých úmyslech podniknout nebo schválit v území/lokalitě chráněné Úmluvou podstatné akce obnovy nebo novou výstavbu, která by mohla ovlivnit výjimečnou světovou hodnotu statku. Úřední oznámení musí být provedeno co nejdříve (například před nakoncipováním základních dokumentů pro konkrétní projekty) a před tím, než budou přijata jakákoli rozhodnutí, která by bylo možno jen těžko měnit, aby se Výbor mohl podílet na hledání vhodných řešení pro to, aby bylo zaručeno uchování výjimečné světové hodnoty statku.*“

05 | LEDNICKO-VALTICKÝ AREÁL

Zdeněk Novák

Príspevek vznikl v rámci řešení výzkumného projektu Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice, obdivovaný a odmítaný vzor pro krajinářskou tvorbu 20. století (identifikační kód projektu: DH23P03OVV026) financovaného z Programu NAKI III – program na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 Ministerstva kultury a byl přednesen na konferenci Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladruších nad Labem – 5 let na Seznamu světového dědictví UNESCO.

Lednicko-valtický areál je součástí prastarého sídelního území. Na západě sahá až k úpatí Pavlovských vrchů proslulých sídlištěm lovců mamutů v Pavlově a Dolních Věstonicích (a nepochybně i jinde, jen nebyla dosud objevena), na severu jej pohledově ohraničují výběžky Kyjovské pahorkatiny, na východě sahá až po řeku Moravu, na níž kdysi leželo jádro Velkomoravské říše v hradištích Mikulčice nebo Staré Město u Uherského Hradiště. Její blatná hradiště Nejdek a Pohansko jsou součástí areálu. Na jihu jej pohledově ukončuje masiv Homole (Rajstny) nad Valticemi. Páteří areálu jsou řeka Dyje a potok Včelínek. Ten protéká poměrně širokým údolím, na jehož dně byla založena série rybníků, které Včelínek sytí vodou. Protože ještě Kosmas¹ někdy mezi lety 1119 až 1125 uvádí, že Podivín leží na řece Svratce, jeví se jako pravděpodobné, že řeka Dyje nebo nějaká její předchůdkyně tekla kdysi právě tímto údolím. Ve středověku, patrně v souvislosti s odlesňováním Českomoravské vrchoviny pro potřeby těžby a tavení jihlavského stříbra, kdy krajina ztratila svou předchozí pufrovací schopnost a zažívala povodně, se mohlo stát, že si řeka vytvořila při nějaké velké povodni bariéru, která ji u Novosedel odklonila k severovýchodu, takže u Mušova pohltila onu Svratku. Dnes totiž leží Podivín (královské město od roku 1222) na řece Dyji.

Lednice (Eisgrub) je v dějinách poprvé zmiňována v roce 1222 v listině olomouckého biskupa Roberta, kde jako svědkové vystupují „Adamarus et frater ejus Lipertus de Isgrubi“, tedy Adam a jeho bratr Lipert z Lednice. Po nich získali Lednici Sirotkové (Waise)². Schwoy³ uvádí, že markrabě Přemysl Otakar daroval v roce 1249 Jindřichovi z Liechtensteinu za věrné služby vesnici Mikulov s částí Lednice (patrně s částí výnosů panství Lednice). V roce 1322 postoupil Ortlín Sirotek tvrz s dvorem Janovi z Lichtenštejna. Celé panství Lednice rod Lichtenštejnů získal až okolo roku 1370.

Nedaleké Valtice⁴ (Feldsberg) nesou název podle hradu, který zde založil pasovský biskup Wolfger von Erla před rokem 1192. Valtice navštívil i slavný básník a minesenger Oldřich (Ulrich) z Liechtensteinu

1 „... a hrad tamže ležící uprostřed řeky řečené Svratka, Podivín...“ viz KOSMAS – EMLER, Josef – TOMEK, Václav: *Vladyj, Kosmův letopis český s pokračovateli*, Praha 1874, s. 15, dostupné online: <<https://ndk.cz/view/uuid:412b8fb0-4363-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:40598194-b93d-4cee-b774-6a89d182981e>> [27.02.2025].

2 Na Pavlovských vrších stojí Sirotkův hrádek, který rovněž vybudovali.

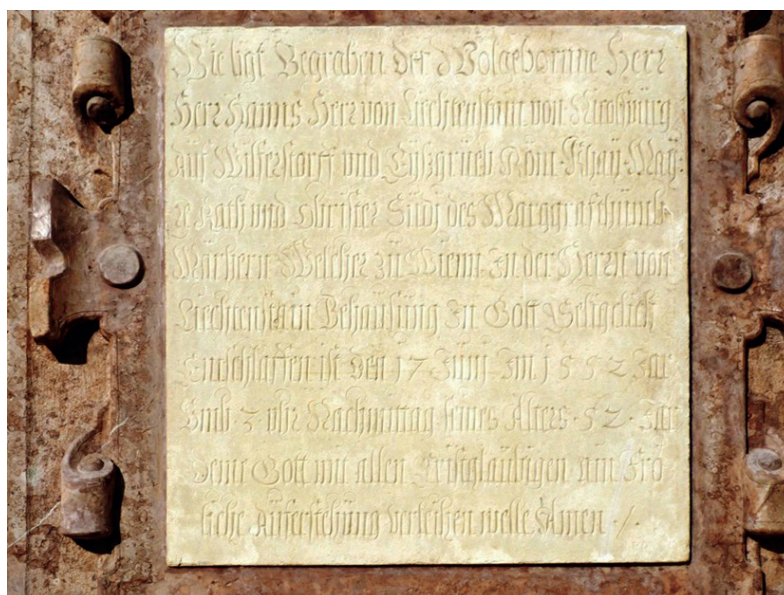
3 Dostupné online: <<https://www.eliechtensteinensia.li/viewer/fulltext/000472655/213/>> [27.02.2025].

4 Do roku 1920 součást Dolního Rakouska.

(1200/1210 – 26. 1. 1275) v době, kdy patřily pánům ze Seefeldu. Když rod Seefeldů v roce 1270 vymřel po meči, získali Valtice Kuenringové a Rauhensteinové. V roce 1347 prodali svůj díl Kuenringové Pottendorfům, v roce 1387 odkázala třetí manželka Jana I. z Liechtensteinu Alžběta, rozená z Puchheimu, svému manželovi šestinu podílu na Valticích a Liechtensteinové se tak stali držiteli části města. V roce 1391 získali panství celé.

Od roku 1391 tedy započala správa území obou panství jedním vlastníkem. Z té doby pocházejí rybníky Mlýnský, Prostřední, Hlohovecký a Nesyt (dokončen jako poslední v letech 1414 až 1418), vybudované na výše zmíněném potoce Včelínku, s pokračováním rybníkem Tichým a Šibeníkem na někdejších panství Mikulov, které Liechtensteinové drželi do roku 1565.

Patrně už Jan VI. z Liechtensteinu, hofmistr českého a uherského krále Ferdinanda I., pozdějšího císaře Svaté říše římské, vybudoval v Lednici tehdy módní renesanční rezidenci v podobě italské vily, neboť si toto místo zvolil za své sídlo a kromě tradiční lichtenštejnské titulatury (z Liechtensteinu a na Mikulově) se začal psát „na Lednici“⁵ a v roce 1552 se nechal pohřbit v kostele, který nově vybudoval, patrně na starším základu a v gotických formách s polygonálním závěrem. Pozůstatky kostela odhalil archeologický průzkum.⁶

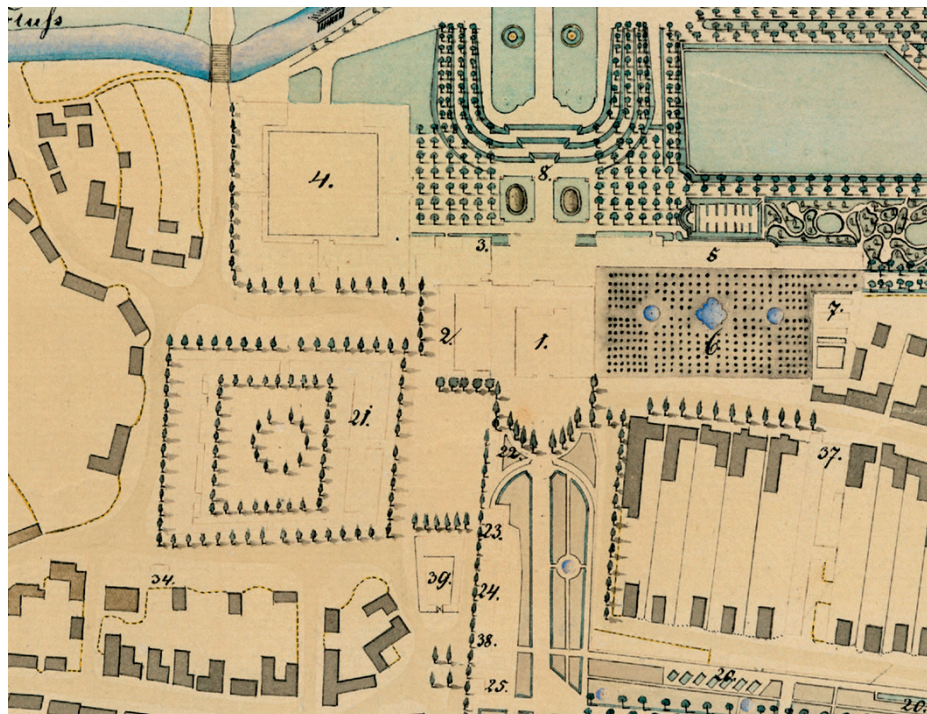


Obr. č. 1: Náhrobní deska Jana VI. z Liechtensteinu, napravo od vstupu do zámecké kaple. Foto: Zdeněk Novák, 19. 9. 2020.

5 Viz náhrobní deska na obr. 1, dále též WURM, A., *Eisgrubs Gartenanlagen bis 1684*, in: REICHEL, Eduard, *Heimatblätter. Unserem durch Fürstensinn und Künstlerhand so reich bedachten Heimatsorte Eisgrub gewidmet*, Eisgrub, 1933, 6, s. 18; SVOBODA, Miroslav, *Lednice lenním statkem moravských markrabat a českých králů*, in: KORDIOVSKÝ, Emil a kol., *Městečko Lednice*, Lednice 2004, s. 17.

6 VITULA, Petr – STRÁNSKÁ, Radmila, *Archeologické výzkumy na objektech ve správě NPÚ ÚOP v Brně v letech 2000–2006*, Památková péče na Moravě – Monumentorum Moraviae Tutela, 2006, 12, s. 7-36). V článku je i zmínka, resp. předběžná informace o nálezu relikvů kostela sv. Jakuba Staršího (s. 25).

Wurm⁷ se domnívá, že to byl právě Jan VI., kdo vybudoval renesanční sídlo se zahradou, vychází přitom ze skutečnosti, že do té doby se v Lednici uváděl pouze dvůr, někdy dvůr s věží. Naproti tomu zejména česká literatura⁸ soudí, že v Lednici mělo stát středověké sídlo, tvrz, chránící křížení cest a brod přes řeku Dyji. Domnívám se, že tato tvrz nebo budova s věží na jejím místě vydržela až do konce 19. století, kdy byla při rozšiřování zámecké zahrady zbourána, a sloužila jako sídlo správy obce. Stála vedle současné budovy fary na rohu křižovatky cest z Valtic na Podivín a z Břeclavi tak, že její průčelí směrem k zámku probíhalo asi v místě dnešní ohradní zdi parku, jak ukazuje obrázek č. 2 (Holle 1799, výřez), kde jde o objekt č. 39.



Obr. č. 2: Výřez z plánu. Zdroj: Ignatz Holle, Mapa okrasné a kuchyňské zahrady a také okrasných a hospodářských budov v Lednici, sousedících lesů a okolní vrchnostenské i poddanské krajiny knížete Aloise (I.) Lichtenštejna, 1799, Sbíрка SZ Lednice.

Situaci potvrzuje i nejstarší zachycení Lednice z roku 1647,⁹ kde je objekt zobrazen v levé dolní části. Svobeda¹⁰ uvádí, že středověká tvrz nemohla plnit požadavky kladené na soudobé sídlo, a navíc na ní mohl

7 WURM, A., *Eisgrubs Gartenanlagen*, c. d., s. 18.

8 Např. KROUPA, Jiří, *Lednický zámek doby barokní a klasicistní*, in: KORDIOVSKÝ, Emil a kol., *Městečko Lednice*, 2004, s. 357; SVOBODA, M., *Lednice lenním statkem*, c. d., s. 179, uvádí termín „sirotkovská tvrz“ podle tehdejších vlastníků Lednice.

9 MZA Brno, Fond: F 18, Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, signatura: M6.

10 SVOBODA, M., *Lednice lenním statkem*, c. d., s. 185.

žít některý z lichtenštejnských manů. Proto když se sem v roce 1538 nastěhovala vrchnost, muselo předtím dojít ke stavbě nového sídla, Svoboda uvádí, že se jednalo o zámek. Dále uvádí, že jeho přestavba probíhala za Hartmanna II. z Liechtensteinu, protože podle urbáře byl zámek roku 1578 ve stavbě. Wurm¹¹ se domnívá, že k úpravám (stavbě) mohlo dojít již před rokem 1542, kdy se Jan VI. podruhé oženil, a to s Ester z Dietrichsteinu, vnučkou císaře Maxmiliána I.

V každém případě již v 16. století vzniklo v Lednici krystalizační jádro, kolem kterého byla postupně komponována zahradní díla. Ohnisko soudobé osy zámek–Minaret tak bylo založeno už v 16. století a zahradní architekti s touto osou pracovali až do vytvoření její současné podoby.

Když se stal Karel I. z Liechtensteinu knížetem (1608), zvolil valtický hrad a zámek za svou rezidenci¹² a zámek Lednici na Moravě vybral za letní sídlo vládnoucího knížete. Současně stanovil základní organizační strukturu dotčené krajiny.¹³ Plánoval, že se Valtice stanou hlavním městem lichtenštejnského knížectví a sídlem nového biskupství. Proto určil, že z nich mají vycházet přímé cesty lemované alejemi do okolních sídel, zejména na Moravu: do Lednice, Ladné, Poštorné a Lanžhotu, a do Dolního Rakouska: do Bernardstallu a Reintallu. Hvězdicová struktura cest zdůrazňující Valtice jako mocenské centrum se v krajině Lednicko-valtického areálu dochovala dodnes, přestože knížectví zde nikdy nevzniklo. Nejdříve bylo povýšeno panství Moravský Krumlov knížete Gundakara z Liechtensteinu na knížectví, ale jen doživotní, a nakonec, téměř 100 let po smrti knížete Karla I. z Liechtensteinu, vzniklo Knížectví lichtenštejnské na okraji říše ve strategicky bezvýznamné poloze, kde existuje dodnes.

Přestože v krajině Lednicko-valtického areálu knížectví nevzniklo, kníže Karel Eusebius z Liechtensteinu myšlenku svého otce realizoval, cesty s alejemi založil po třicetileté válce (Lednická alej 1654, ostatní, alespoň ty směřující z Valtic na Moravu, před rokem 1670). Tuto strukturu zachytily mapy panství z 18. století a I. vojenské mapování. Ve své Instrukci o stavbě budov navíc kníže Karel Eusebius ukládá svým potomkům a následníkům, aby až se bude opravovat hráz Hlohoveckého rybníka, jež v době založení Lednické aleje ležela asi 50 m západně od ní, byla tato postavena v ose aleje a alej se konečně narovнала. Tento úkol splnil až kníže Jan I. z Liechtensteinu v roce 1805. Teprve on vlastně navázal na svého vzdáleného předchůdce obdobně velkorysými zásahy do krajiny Lednicko-valtického areálu, které jsou přiblíženy níže.

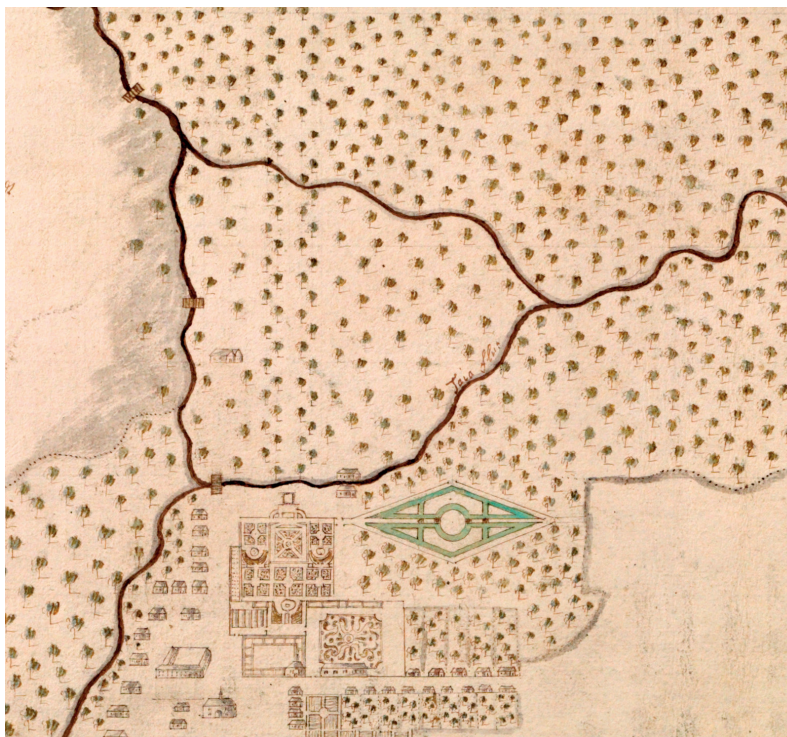
Kníže Karel Eusebius z Liechtensteinu v Lednici realizoval vše, co zamýšlel (kromě rozšíření zámku, to čekalo až na jeho následovníky). Upravil italskou zahradu, kterou propojil s novou grottou v podzemí zámku. Spojovací chodba procházela amfiteátre, který možná viděl v zahradě zámku Hellbrunn u Salcburku, podle jehož oranžerie nechal postavit oranžerii lednickou. Amfiteátr však nesloužil k sezení diváků, ale k letnímu umístění pomerančovníků, citronů, marhanů a dalších teplomilných rostlin (tzv. ranžírunk). Dále kníže založil oboru Hvězda severovýchodně od zámku a zahrady, Kančí oboru směrem na Břeclav, zalesňoval neplodné pusté písky na území zaniklé vsi Alloch mezi Lednicí a Valticemi a založil zde oboru (Boří les), dále založil bažantnici

11 WURM, A., *Eisgrubs Gartenanlagen*, c. d., s. 18.

12 Zámek Valtice (Feldsberg) byl rezidencí vládnoucího knížete z Liechtensteinu do roku 1938.

13 Hans-Adam II. Fürst von und zu Liechtenstein, ústní sdělení, 1988.

u Valtic směrem na Mikulov. Že bylo jeho dílo slavné a bylo obdivováno, dokládá nejen soudobá literatura,¹⁴ ale i sdělení císaře Leopolda I., který s císařovnou navštívil Lednici 17. července 1672 a ocenil zahradu a oboru. Prohlásil o nich, že jsou nejkrásnější „in Deutschland“, tedy ve Svaté říši římské.¹⁵ Leopold I. totiž, přestože jeho švagrem byl francouzský král Ludvík XIV., podobné úpravy okolí svých sídel nerealizoval. Důvodem byly jednak výdaje na dlouhotrvající válku „s Turkem“ a patrně i bezpečnostní nejistota. Do bitvy u Vídně (11.–12. září 1683), která ukončila druhé obléhání Vídně na počátku velké turecké války a byla jednou z klíčových událostí válek mezi Habsburky (resp. křesťanskou Evropou) a Osmanskou říší a jednou z nejvýznamnějších bitev 17. století, totiž zbývalo ještě 11 let. Bitva předznamenala ukončení turecké expanze do střední Evropy a zahájila období strmého vzestupu habsburské monarchie, s nímž souviselo i budování velkolepých francouzských zahrad (Hof, Belveder, Schönbrunn, Laxenburg) synem císaře Leopolda I., císařem Karlem VI. a jeho vnučkou, královnou a císařovnou Marií Terezií.



Obr. č. 3: Výřez z plánu Lednice, Karel Eusebius z Liechtensteinu (?), 1647, MZA. Zdroj: výřez z mapy panství Lednice, MZA Brno, fond F 18 – Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, sign. M6.

¹⁴ PEŠINA Z ČECHORODU, Tomáš Jan, *Mars Moravicus*, 1677; HERTOLD VON TODENFELD, Johann Ferdinand, *Tartaro Mastix-Moraviae*, 1669.

¹⁵ HAUPT, Herbert, Fürst Karl I. von Liechtenstein, *Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen*, 1983, s. 305.

Obrázek č. 3 zachycuje nejstarší známou situaci Lednice.¹⁶ Vyobrazení kombinuje zachycení zámku, tvrze,¹⁷ dvora, mlýnů a lednických domů v jakési perspektivě se zachycením zámku, oranžerie a konírny v půdorysu, nicméně dokládá onu severojižní osu zámeckého areálu, která dodnes umožňuje pozorovat jedny z jeho nejceněnějších vedut jak při pohledu na Minaret, tak naopak. Obrázek může také dokládat, že obora, zvaná Lednická Hvězda, byla založena až po roce 1647, což potvrzuje i rukopis knížete Karla Eusebia z Liechtensteinu Instrukce o stavbě budov.¹⁸ Jeví se tak jako pravděpodobné, že jde o ideový návrh, možná vlastnoručně provedený,¹⁹ který znázorňuje představu knížete Karla Eusebia o zamýšlených inovacích v lednické zahradě. Pak by bylo logické, proč jsou existující starší stavby zachyceny v perspektivě, plánované v půdoryse. Plánované je rozšíření zámku, zachyceného jak v perspektivě (starší zámek), tak v půdoryse (plánované rozšíření do knížetem oblíbené podoby, totiž čtyřkřídlé budovy s ústředním nádvořím),²⁰ výstavba nové konírny západně od zahrady, oranžerie, úprava starší italské zahrady a založení nové francouzské vodní zahrady.²¹ Tuto možnost však poněkud popírá půdorys čtvercového tvaru na břehu řeky Dyje, který může představovat onen letohrádek, jenž podle knížete úplně zničil vyhlídku do krajiny. Letohrádek postavil podle známých informací svévolně (spíše podle instrukce knížete Maxmiliána z Liechtensteinu, který vládl rodu v letech 1627–1632 a byl poručníkem knížete Karla Eusebia, v té době ještě nezletilého) Giovanni Giacomo Tencalla. Je však také možné, že s pavilonem kníže Karel Eusebius původně počítal, Tencalla vycházel z jeho návrhu (na obrázku čtvercová stavba na břehu řeky Dyje), a kníže mezitím změnil názor. Tato situace se opakovala o necelých 200 let později mezi knížetem Janem I. z Liechtensteinu a Josephem Hardtmuthem.²²

Obrázek současně dokládá, že se starší lednická obora, která byla vyčištěna na základě příkazu Karla I. z 3. listopadu 1613²³ a jež ležela přímo na ose zámku, do plánu rozvoje lednického voluptoáru nehodila. Není tam totiž zachycena, přestože je doložena místním názvem na mladších mapách z 18. století.

16 Měděný plech s obrazem Lednice, o němž se zmiňuje inventář obrazů knížete Karla I. už na počátku 17. století (in: HAUPT, H., *Fürst Karl I.*, c. d.) je patrně ztracený, ale dokládá, že v Lednici bylo něco, co stálo za zobrazení k ozdobě rodící se knížecí galerie.

17 Z perspektivního vyobrazení tvrze a zámku patrně Vařeka (in: VAŘEKA, Marek, *Kníže Karel I. z Lichtenštejna 1569–1627*, České Budějovice 2024) odvodil rekonstrukci lednického zámku na obrázku na straně 58 jeho publikace, kresba Dali Figely 2023. Obávám se, že takový zámek by se do konkrétní lednické situace, jak ji dobře znám, nevešel.

18 V českém překladu poprvé viz NOVÁK, Zdeněk, *Zahrada Evropy: osudy zahradního umění na Moravě pohledem 21. století*, 2017, s. 89–164.

19 Výtvarné schopnosti knížete dokládá HAUPT, Herbert, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684. Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit*, 2007.

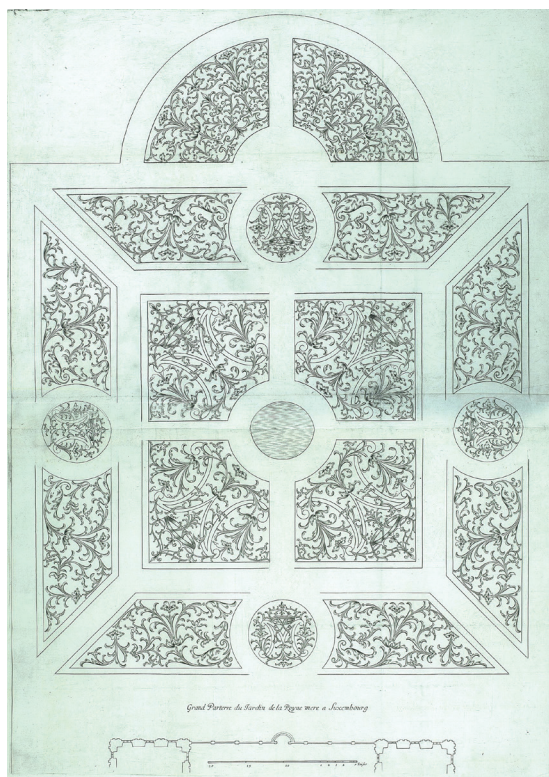
20 „Stavět by se mělo také v Lednici, neboť starý zámek je špatný a nedisponuje žádnými byty, stávající zahrada však je všemi, kdo ji viděli, chválena.“ In: NOVÁK, Z., *Zahrada Evropy*, c. d., s. 151.

21 Toto vše kníže podrobně popisuje v Instrukci o stavbě budov.

22 WILHELM, Gustav, Joseph Hardtmuth, 1758–1816, *Architekt und Erfinder*, 1990, s. 103–108.

23 WURM, A., *Eisgrubs Gartenanlagen*, c. d., s. 18.

Záměr knížete Karla Eusebia z Liechtensteinu z roku 1647 dokládá velice raný nástup nového prostorového citění ve střední Evropě, paradoxně ještě dříve, než byl vytvořen první, v odborné literatuře uznávaný příklad nové tvorby zahrad – Vaux-le-Vicomte, založený podle návrhu André le Nôtre v letech 1657–1660.²⁴ Kde tedy mohl kníže Karel Eusebius vzít inspiraci pro nekonečnou osu s vyhlídkou do krajiny, když se ze své cesty po Evropě (včetně Francie) vrátil už v roce 1632? První knihy o francouzských zahradách byly také publikovány až po jeho návratu (Jacques Boyceau, sieur de la Barauderie: *Traité du jardinage selon les raisons de la nature et de l'art. Ensemble divers desseins de parterres, pelouzes, bosquets et autres ornements*, 1638, André Mollet: *Le Jardin de plaisir*, 1651²⁵), přičemž obě se zabývají spíše popisem italských zahrad, které jejich autoři realizovali ve Francii. Z Boyceauovy publikace je pro lednickou situaci pozoruhodný projekt zahrady Lucemburského paláce v Paříži, viz obr. č. 4.



Obr. č. 4: Projekt zahrady Lucemburského paláce v Paříži. Zdroj: *Traité du jardinage selon les raisons de la nature et de l'art : divisé en trois livres : ensemble diuers desseins de parterres, pelouzes, bosquets & autres ornemens seruans à l'embellissement des jardins*, s. 279, dostupné online: https://archive.org/details/gri_33125010671069/page/n279/mode/2up.

24 Např. BRIX, Michael, *Der barocke Garten, Magie und Ursprung*, André le Nôtre in Vaux le Vicomte, 2004.

25 Ani jedna se však v knížecí knihovně nenacházela. Viz BOHATTA, Hanns (Hg.), *Katalog der in den Bibliotheken der regierenden Linnie des fürstlichen Hauses von und zu Liechtenstein befindlichen Bücher aus dem XVI-XX Jahrhundert*, 1931, 3 Bde.

Někteří autoři (Kroupa²⁶) považují za první projev změny v organizaci prostoru prodloužení symetrického čtvercového ornamentu polokruhem rozděleným cestou v opozici proti fasádě paláce. V Lednici je toto prodloužení (dokonce dvojí) zaznamenáno na výše uvedeném plánu v roce 1645.²⁷ Dokládá tak propojení knížete Karla Eusebia s francouzskými elitami. Zahradu Lucemburského paláce, stejně jako zahradu paláce Tuillerie, mohl studovat při návštěvě Paříže (1630–1631) během své rytířské cesty. Nekonečná osa, kolem níž organizovali Le Nôtre a Le Vau prostor ve Vaux-le-Vicomte a která byla považovaná za jeden ze základních znaků revolučního chápání prostoru,²⁸ však v té době publikována ve Francii nebyla a patrně nebyla podle dostupných zdrojů ještě ani v Paříži, ani ve Vaux-le-Vicomte vybudována. V době jeho rytířské cesty existovaly asi 50 let úpravy krajiny v okolí Aranjezu, letního sídla španělských králů, které bychom mohli směle označit za projev francouzské zahrady. Jenže ta ještě nebyla kodifikována.²⁹ Kníže Karel Eusebius však Španělsko nenavštívil, i když španělské koně obdivoval. Mohl znát španělský způsob organizace krajiny? Nevím.

Nezbývá tedy než považovat za inspirační zdroj prastarou publikaci Pietra Crescenziho (*Ruralium commodorum opus*, cca 1310).³⁰ Ta v knize osmé popisuje zahrady, které mají být položeny na sever od sídla a mají v nich být stromořadí vysázená ve směru sever–jih, nikoli napříč východ–západ, aby bylo možné pozorovat zvířata procházející se v oboře.

Po progresivní a svým způsobem průkopnické éře knížete Karla Eusebia z Liechtensteinu v zahradní a krajinné tvorbě střední Evropy nastal v krajině Lednicko-valtického areálu jakýsi útlum, jeho dílo bylo spíše doplňováno³¹ a cizelováno³² až do konce 18. století. Větší změny se projevily na architektuře obou rezidencí, které zejména ve Valticích ubouráním starého hradu konečně vytvořily prostor pro zahradu odpovídající významu knížecího sídla. Stalo se tak za knížete Josefa Václava z Liechtensteinu, který vládl v letech 1748–1772. Tehdy se ve valtické zahradě objevila serpentina a Čínský pavilon, znaky nové prostorové a programové etapy zahradní kompozice.

26 KROUPA, Jiří, ústní sdělení, 2016.

27 Ve stejné době se obdobná úprava zahrady objevila v Bučovicích. Protože Bučovice upravoval strýc knížete Karla Eusebia, kníže Maximilián, který místo něj vládl po dobu pobytu na rytířské cestě, je možné, že obě úpravy, jak lednickou, tak bučovickou, inicioval on. Pak by ale zdrojem inspirace nemohla být Boyceaouova kniha, která vyšla až v době, kdy už vládl kníže Karel Eusebius. Ten navíc považoval Bučovice za nepříjemné místo, nevhodné pro jakékoli investice, takže by bylo s podivem, kdyby tam upravoval zahradu, o níž sice píše „zahrada vytváří příjemný parter, ale měla by být větší...“, in: NOVÁK, Z., *Zahrada Evropy*, c. d., s. 153.

28 MZA Brno, fond F 18 – Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, signatura M6.

29 Mónica Luengo se v srpnu roku 2018 v Kladrubech nad Labem ptala, proč uvádíme, že část krajiny zde byla vybudována podle principů francouzské zahrady, když ve Španělsku (Aranjez) jsou úpravy starší, proč tedy neříkáme, že část kladrubské krajiny byla vybudována podle španělských vzorů. V odpovědi jsem odkázal na odbornou literaturu, která používá termín francouzská zahrada, a sdělil jí, že se domnívám, že je to tím, že francouzský král Ludvík XIV. byl populárnější, a proto více následován evropskými elitami než španělský král Filip II., za jehož vlády úpravy v okolí Aranjezu vznikly.

30 V knížecí knihovně se nacházelo pět různých vydání z let 1548 až 1605.

31 Např. kníže Anton Florian z Liechtensteinu rozšířil oranžerii tak, že se stala největší ve Svaté říši římské.

32 Upravena byla terasová italská zahrada pod zámkem.

Poklidnou situaci změnila až dvojice bratrů–knížat Aloise I. a Jana I. z Liechtensteinu. Za jejich vlády získal Lednicko-valtický areál v podstatě svou současnou podobu.

Alois I. se stal knížetem ve svých 22 letech v roce 1781. V roce 1789 nechal pořídit mapu stavu voluptoáru zámku Lednice.³³ Ta nám ukazuje, že ideje knížete Karla Eusebia stále určovaly organizaci okolí zámku. Už se zde sice projevila anglická zahrada, ale pouze jako kuriozita v jednom zeleném kabinetu francouzské zahrady, snad jako dědictví po úpravách, které prováděl jeho otec, kníže František Josef I., v souvislosti s přestavbou budovy zámku Lednice, nebo dokonce po úpravách strýce, polního maršála knížete Josefa Václava, za jehož vlády jsou doloženy úpravy zahrady zámku Valtice, kde se, jak výše uvedeno, v půdorysu objevuje serpentina, křivka pro anglickou zahradu typická.

O 10 let později, v roce 1799, kreslí Ignatz Holle, zahradník pečující o Lustgarten (okrasnou zahradu) a oranžerii, další mapu, o níž předpokládáme, že zaznamenala stav úprav provedených na pokyn knížete Aloise I. Ukazuje, že se kníže dále držel francouzského způsobu organizace zahradního prostoru a komponování jeho scénérií snad proto, že se cítil vázán pokyny knížete Karla Eusebia, jehož velkolepé vize nebyly dosud zcela uplatněny. Jedním ze základních znaků francouzské zahrady je zřejmá rovnováha zahradní scénérie podle svislé osy, tedy souměrnost. Souměrnost byla pro knížete Karla Eusebia základem krásy scénérie. Mj. napsal: „Musí být za každou cenu dodržena souměrnost, což jsme již mnohokrát zdůraznili.“³⁴ Přitom principy anglické a anglo-čínské zahrady v té době již proměnily většinu zahrad na Britských ostrovech a šířily se po evropském kontinentu, zejména v německém a ruském prostředí, ale i ve Francii a Itálii. V knížecí knihovně byly k dispozici svazky Hirschfeldovy pětidílné *Theorie der Gartenkunst* (vydávané postupně v letech 1779–1785) i Reptonovy *Sketches and Hints on Landscape Gardening*.³⁵

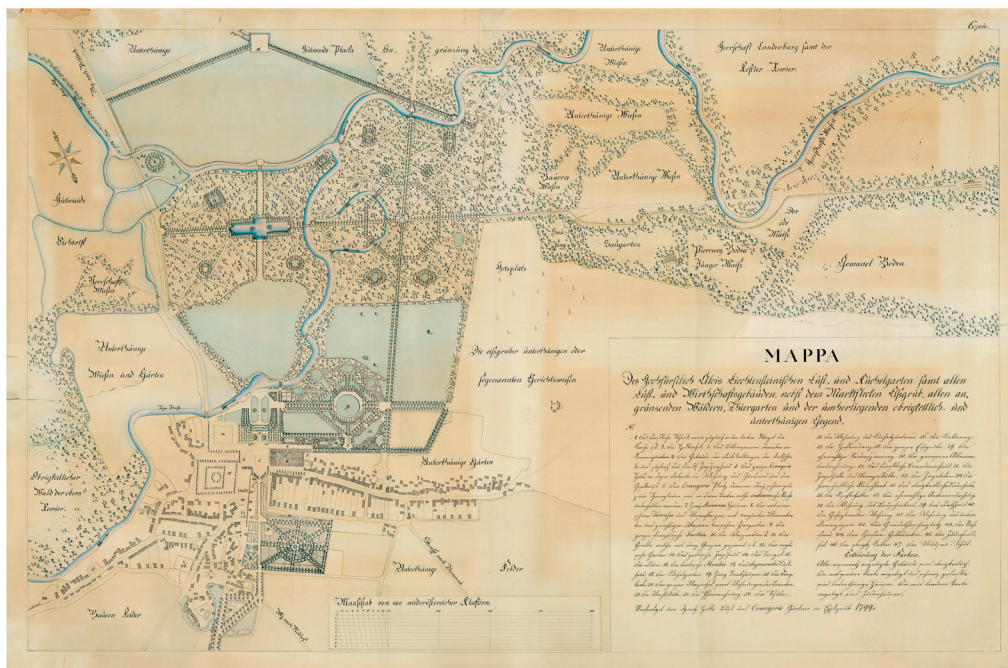
Teta knížete Aloise I., kněžna Eleonora z Liechtensteinu, založila anglo-čínskou zahradu u zámku Moravský Krumlov již v 70. letech 18. století, jeho strýc, kníže Charles Joseph de Ligne, doplnil zahradu u zámku Beloil o anglo-čínské stavební dekorace. Členem kruhu blízkých přátel knížecí rodiny byl polní maršál hrabě Franz Moritz z Lacy, zakladatel první anglické zahrady (nyní park Schwarzenberg u Vídně) na rakouském území (po roce 1765).

Kníže Alois I. osobně navštívil Anglii a Německo, mj. pobýval ve Wörlitz, kde kníže Leopold III. Friedrich Franz z Anhalt-Dessau v roce 1769 založil tzv. lidovou zahradu v anglo-čínském stylu u zámku Wörlitz, zahradu přístupnou veřejnosti, což knížete Aloise I. inspirovalo k tomu, aby roku 1801 otevřel i lednickou zahradu.

33 Kreslil Carl Rudzinsky.

34 NOVÁK, Z., *Zahrada Evropy*, c. d., s. 125.

35 London 1794.



Obr. č. 5: Mapa zámeckého parku v Lednici. Zdroj: Ignatz Holle, 1799, sbírka Státního zámku Lednice.

Přes to všechno, přes znalost tzv. moderní zahradní tvorby v teorii i praxi a osvícenský přístup k poddaným,³⁶ se kníže při zvelebování lednického parku držel pokynů knížete Karla Eusebia a principů francouzské zahrady, kterou však vybavil stavebními dominantami v duchu zahrady anglo-čínské. Snad tato forma lépe vyhovovala zednářské symbolice.³⁷ Vznikla tak pozoruhodná kombinace přístupů k organizaci zahradního prostoru a kompozici jeho scénérií. Zatímco vegetační složka stále vycházela z principů francouzské zahrady a používala monokulturní aleje z vlašských topolů, lip a jírovců a ornamenty ze zimostrázu (nakolik se v partii nazvané Anglická zahrada – č. 12 na Holleho plánu z roku 1799 – projevily sbírkotvorné tendence následujících let, není známo), jako *points de vue* průhledů byly, až na jednu výjimku (barokní komplex koníren a jízdařen), vystavěny dominanty inspirované stavbami v Kew Garden v Londýně. Zahradní program rozšířil kníže Alois I. i na levý břeh Zámecké Dyje. Uprostřed Hvězdy nechal vystavět Chrám slunce, nepochybně jako odkaz na knížecí jméno (Liechtenstein znamená zářící kámen, drahokam) a dobu osvícenskou. Osm alejí z doby knížete Karla Eusebia zdůraznil lemováním vlašskými topoly, což přispělo ke zvýšení pocitu řádu v prostoru.

36 O podpoře vzdělání poddaných viz též NOVÁK, Zdeněk, *Lednicko-valtický areál v širších evropských souvislostech a se stavbami Josepha Hardtmutha jako prostředí pro odborné zahradnické vzdělávání*, *Prameny a studie: Agrární osvěta a vzdělávání v českých zemích a na Slovensku 18.–20. století*, 2019, 65, s. 171–199.

37 Srov. kapitolu *Josef Hardtmuth v zednářské atmosféře závěru 18. století*, in: KREJČÍŘÍK, Přemysl – NOVÁK, Zdeněk, *Joseph Hardtmuth v zámeckém parku v Lednici*, 2022, s. 14–17.

Points de vue tvořily stavby:

- klenutý (ale patrně dřevěný) most přes Dyji,
- imitace ruiny vítězného oblouku,
- srub ve tvaru rázu dřeva,
- gotický dům,
- lednické chalupy,
- barokní konírny a jízárny,
- vodotrysky Labutího jezera,
- mešita s minaretem.

Poslední stavba, nyní nazývaná Minaret, se dochovala dosud.

Kníže Alois I. také začal rozšiřovat své tvůrčí aktivity i mimo zámecké parky. Tak nechal postavit Obelisk na cestě do zemského hlavního města Brna (1797) a zámček Belveder na Lišším vrchu u Valtic (1801), osázeném vinohradem. V roce 1805 však zemřel.

Pokračování díla se ujal jeho mladší bratr, do té doby úspěšný ve vojenské kariéře, kníže Jan I. z Liechtensteinu. Možná na něj více zapůsobily vlivy tety a strýce, možná jej při cestách po Evropě oslovila anglo-čínská a krajinářská zahrada, snad se dověděl od ruských důstojníků či samotného cara Alexandra I. o úpravách carských zahrad v anglickém stylu v Pavlovsku nebo Carskom Sele...

Nevíme.

Jisté je, že okamžitě po převzetí vlády knížecímu domu nastala radikální proměna ve všech knížecích zahradách. Nositelem nového přístupu byl vedle samotného knížete Bernard Petri, zahradní architekt a agronom, s nímž kníže spolupracoval ještě jako princ na svém alodiálním panství Loosdorf v Dolním Rakousku. Poslal jej mj. nakoupit španělské ovce plemene merino.

Bernard Petri předtím procestoval Anglii a navštívil Reptonem založené nebo upravené zahrady, možná se s ním i osobně setkal. Stal se tak šířitelem principů krajinářské zahrady Reptonova stylu. S knížetem Janem I. z Liechtensteinu procestoval na inspekčních cestách všechna knížecí panství, od dolnorakouských na jihu přes moravská, česká až po Rumburk na severu. Petri všude navrhoval inovace v zemědělství. Kníže Jan I. byl stejně jako kníže Jan Adam I. z Liechtensteinu nadšeným budovatelem zámků (a drobných staveb v krajině), a navíc investoval do jejich velkorysých úprav. Krajinářské úpravy založil v Čechách u přestavěného zámku Koloděje (Hardtmuth 1801–1805 a 1806–1810),³⁸ na Moravě u nově postavených zámků Nové Zámky u Litovle (Hardtmuth 1806–1808)³⁹ a Adamov (Hardtmuth 1806–1807)⁴⁰ a pominout nemohl okolí rezidenčních zámků Valtice a Lednice

38 ŠABATOVÁ, Lenka – LYČKA, Daniel – BORSKÝ Pavel – ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar, *Joseph Hardtmuth: architekt knížat z Liechtensteinu*, 2022, s. 210.

39 Tamtéž, s. 191.

40 Tamtéž, s. 183.

a zahradního paláce v Rossau (Vídeň). Později (1807), když kníže Jan I. koupil zříceninu hradů Liechtenstein a Mödling v Dolním Rakousku, pokračovaly úpravy okolní krajiny i tam a okolo sousedících sídel (Sparbach a Hadersfeld). Jeho vrcholným dílem jsou úpravy Lednicko-valtického areálu a zejména zámeckého parku u letní knížecí rezidence, zámku Lednice. Zde již v roce 1805 předložil knížeti plán, který měl radikálně proměnit zahradu knížete Aloise I., v té době asi šest let starou. Zda té radikální proměně napomohla povodeň, která zahradu knížete Aloise I. zničila, se zatím nepodařilo zjistit. Ochrana zahrady před povodněmi, které až do poloviny 20. století pravidelně zaplavovaly nivu řeky Dyje, však byla jedním z cílů nového projektu.



Obr. č. 6: Projekt přestavby lednického parku. Zdroj: Bernard Petri, 1805, MZA, F 115, Lichtenštejnský stavební úřad Lednice.

Tento projekt předpokládal vyhloubení okrasného jezera. Získaný materiál měl být využit ke zvýšení horizontu okolní půdy nad záplavovou úroveň a k vytvoření tří ostrovů. Na břehu jezera měly být postaveny Akvadukt a Dianin chrám, pro starší Čínský pavilon bylo vytvořeno krajinářské zákoutí, přičemž díky navýšení terénu zmizely terénní stupně, na nichž byl pavilon původně postaven. Na ostrově na soutoku Dyje a Zámecké Dyje měl být vybudován kamenný labyrint. Okolo Minaretu měla zmizet ze stejných důvodů jako u Čínského pavilonu terasa a měl být situován na kruhovém ostrově, excentricky umístěném na novém kruhovém jezeru (manipulace s perspektivou). Na plánu jsou zachycena tři nová koryta řeky k urychlení odtoku vody z území. Sousoší Tří Grácií zůstává na svém místě, ale jeho okolí se mělo radikálně změnit. Na konci oranžerie měl vzniknout Chrám múz a na břehu plánovaného Růžového rybníka tzv. Lázně. Na nový ostrov ve východní části zahrady byl navržen chrám na kruhovém půdorysu. Zda jde o přemístěný Chrám slunce (se kterým stejně jako s osmicípou hvězdou průhledů plán nepočítá), nebo o nějaký nově zamýšlený chrám, není známo. Gotický dům a imitace ruiny vítězného oblouku zatím zůstaly na svých místech, s Janohradem se ještě nepočítalo. Navrhovanou vegetaci tvořily podle vyobrazení listnaté dřeviny, rozeznat lze vlašské topoly a smuteční vrby.



Obr. č. 7: Vizualizace projektu Bernarda Petriho. Zdroj: *Description des principaux parcs et jardins de l'Europe : avec des remarques sur le jardinage et les plantations : ouvrage enrichi d'estampes* = *Bildliche und beschreibende Darstellung der vorzüglichsten Natur und Kunstgärten in Europa : mit Bemerkungen über Gartenkunst und Anpflanzungen* : aus dem Französischen, dostupné online: <<https://archive.org/details/descriptiondespr03schi/page/n29/mode/2up?q=Eisgrub>> [11.10.2024].

Práce musely být bezprostředně zahájeny a v průběhu realizace došlo k řadě změn iniciovaných nepochybně knížetem Janem I.⁴¹ V roce 1812⁴² byl publikován pohled z Minaretu, o kterém se domnívám, že jde o vizualizaci výše popsaného Petriho projektu, neboť nezachycuje stav parku v roce 1811, kdy měl být dokončen. Czullik uvádí, že jde o stav parku v roce 1808. Na obrázku je však zachyceno překvapivě mnoho

41 K jeho osobě v obsáhlé práci viz LYČKA, Daniel, *Voják stovebníkem: Jan I. Josef kníže z Liechtensteina (1760–1836)*, disertační práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2023, dostupné online: <<https://is.muni.cz/th/oqkmp/>> [28.02.2025].

42 SCHINDELMAYER, Karl Robert, *Description des principaux parcs et jardins de l'Europe : avec des remarques sur le jardinage et les plantations : ouvrage enrichi d'estampes* = *Bildliche und beschreibende Darstellung der vorzüglichsten Natur und Kunstgärten in Europa : mit Bemerkungen über Gartenkunst und Anpflanzungen* : aus dem Französischen, 1812.

konifer. Neznáme jeho autora, a tudíž nevíme, co bylo impulzem k proměně sortimentu. Domnívám se, že motivem k této změně byla skutečnost, že na plantážích za Minaretem již od roku 1803 rostly sazenice dřevin dovezených zvláštní expedicí z východu Severní Ameriky.⁴³ Mezi nimi byly i obdivované borovice vejmutovky, považované současníky za nejkrásnější konifery, jalovce viržinské, zeravy a cypřišky. Podnikatelský duch knížete snad donutil zahradníky využít tyto sazenice jako marketingový nástroj propagace jejich prodeje v knížecích školkách. Výsadby borovic potvrzují i o něco mladší (patrně 1820) pracovní skici Ferdinanda Runka, i když se pak na finálních kvaších ani olejomalbách neobjevují.

Již v době dokončovacích prací v parku se kníže musel rozhodnout o úpravách krajiny na panstvích Lednice, Valtice a Břeclav. Toto rozhodnutí způsobilo, že lednický park byl postupně „očištěn“ od stafážních staveb (Gotický dům – odstraněn 1807, umělá ruina vítězného oblouku – odstraněna 1807, Chrám slunce – odstraněn před rokem 1824) a zůstaly v něm jen ty nejcennější – Čínský pavilon (asi i pro unikátní čínské tapety původem z okolí Šanghaje, jež věnoval čínský císař Kchang-si francouzskému králi Ludvíkovi XIV. a v porevolučních letech se z Versailles dostaly do Vídně, kde je koupil kníže Alois I. z Liechtensteinu a nechal pro ně postavit zmíněný pavilon) – vystavěn 1795, odstraněn až v roce 1892, a Minaret – vystavěn mezi lety 1797–1804. Ty byly doplněny dalšími Hardtmuthovými stavbami, jež ale postupně zanikaly (Chrám múz – vystavěn 1809, odstraněn nejpozději 1843, Labyrint – vystavěn kolem roku 1805, dochován ve zbytkové podobě, Lázně – vystavěny 1806, odstraněny nejpozději 1843) a z doplňků se dochovala jen imitace ruiny akvaduktu – vystavěna v roce 1805 a v roce 1810 doplněna o grotto Peklo a Nebe.

Motivy staveb se však z území nevytratily, naopak. Místo „stavbiček“ v parku knížete Aloise I. z Liechtensteinu byly postaveny monumentální a velmi přesvědčivé architektonické dominanty v celém krajinném areálu. Namísto Gotického domu umělá ruina gotického hradu (Janohrad, 1807–1810), namísto imitace ruiny vítězného oblouku vítězný oblouk Rendez-vous (1810–1812), na nějž byl přenesen název Dianin chrám po chrámu zbořeném v lednickém parku někdy po roce 1825, a Památník otci a bratřím, jenž kombinuje tvar vítězného oblouku a kolonády, proto je běžně nazýván Kolonáda na Rajstně (1811–1817), atd. Program anglo-čínské zahrady tak namísto 200 hektarů zámeckého parku ovlivnil více než 200 km² území okolní krajiny. Dvoufázová aplikace principů anglo-čínské zahrady (1. fáze v měřítku zámecké zahrady, 2. fáze v měřítku rozsáhlé krajiny) byla jedním z důvodů, proč byl areál jako Lednice-Valtice Cultural Landscape zapsán v roce 1996 na Seznam světového dědictví UNESCO.

V Lednicko-valtickém areálu tedy souběžně s tvorbou Humprého Reptona v Anglii vznikl fenomén krajinářské zahrady. Je to však styl jiný, styl, který tvůrčím způsobem využívá kombinace různých kvalit dřevin v bohatém sortimentu druhů a odrůd promyšleně vysazovaných na upravený terén a využívajících efektů přítomné rozsáhlé vodní hladiny uměle založeného jezera (29 ha, 16 ostrovů). Tento styl zahrady, malířsko-krajinářská zahrada, je však omezen na území lednického parku a parků kolem rybníků (severní a jižní břeh Hlohoveckého rybníka, severní břeh Prostředního rybníka). U ostatních Hardtmuthových staveb má zahradní kompozice formy anglické zahrady, popř. Pücklerovy přírodně krajinářské zahrady (Janohrad, Kolonáda, Rendez-vous, Belveder, Pohansko, Lány a výše zmíněné krajinné areály mimo areál Lednicko-valtický).

43 K tomu blíže NOVÁK, Z., *Zahrada Evropy*, c. d., s. 199.

Petri zhruba respektuje anglické členění na okrasný *pleasureground* a hospodářsky využívaný park, přičemž v předmětném místě je *pleasuregroundem* lednický park (200 ha) a parkem je zbylá krajina areálu (přetvořená do výjimečné *ferme ornée* o rozloze asi 500 km², „úředně“ chráněná krajina tvořící Lednicko-valtický areál je mnohem menší – 143,2 km²).

Rozmanité kombinace dřevin ve skupinách a jejich solitéry vytvářejí z lednického parku jedinečnou zahradu, lišící se svou dendrologickou a z ní odvozenou výtvarnou rozmanitostí svých scénérií od scénérií Humpry Reptona (ale také Fridricha Ludwiga von Sckell, Christiana Heinricha Nebbiena, knížete Hermanna Pücklera-Muskau, Eduarda Petzolda či Johna Claudia Loudona). Dr. Helmut Rippl (1925–2022), který se od 70. let 20. století zabýval tvorbou knížete Pücklera-Muskau, užasl v roce 1992 nad lednickými scénériemi vytvořenými kombinacemi stromů ve skupinách, některé nazval šokujícími.

Bernard Petri měl při své nové tvorbě k dispozici stovky sazenic borovic vejmutovek, jalovců viržinských, ořešáků černých, akátů, platanů a dalších dřevin a vytvořil základ výsadby, které novému parku a krajinným úpravám vtiskly výjimečnou krásu, pro kterou byl Lednicko-valtický areál nazýván po celé 19. století Zahradou Evropy. V jeho díle pokračovali Phillipe Prohaska (do roku 1823), Joseph Liefka (do roku 1824), Udalrich Hereich (od roku 1807) a snad i Franz Klein (1794–1855), pozdější svobodný pán z Wisenbergu, jehož sobotínské podniky později dodávaly železo pro stavbu lednického skleníku, a Anton Schebanek (1819–1870).

V době, kdy vznikal tento velkorysý a výjimečný zahradní projekt, získával v letech 1812–1815 ve Vídni a Laxenburgu své zkušenosti slibný zahradní architekt Peter Joseph Lenné (1789–1866). Ve Vídni se setkal s vrchním císařským zahradníkem Franzem Boosem, někdejším tovaryšem v Lednici, s nímž byl stále v kontaktu Joseph Liefka, v letech 1811–1814 vrchní zahradník v Lednici.⁴⁴ Divil bych se, kdyby tyto profesní vztahy neumožnily Lennému návštěvu lednického parku, budovaného podle Petriho instrukcí, navíc s masivními výsadbami vzácných severoamerických dřevin. Petri v té době už žil a pracoval v Theresienfeldu, asi 30 km od Laxenburgu. Jeho pověst skvělého agronoma a zemědělského inovátora byla v té době tak velká, že jej během Vídeňského kongresu osobně navštívil pruský král Friedrich Wilhelm III., jenž mu později udělil zlatou medaili za zásluhy. Je možné, že tato profesní pavičina vztahů (Boos, Liefka, Petri, Lenné) způsobila to, že se král díky Petrimu seznámil také s Lenného prací?

Když se totiž Rýnská provincie (Lenné se po smrti matky přesunul do Koblenze a pracoval s otcem na tvorbě soukromých zahrad) stala po Vídeňském kongresu součástí Pruského království, požádal Lenné o přijetí u pruského královského dvora a v únoru 1816 byl přijat na místo asistenta v Postupimi. Zde strávil celý další profesní život a v roce 1866 tady i zemřel. Jeho dílem je řada berlínských, postupimských a dalších zahrad, ale i urbanistické návrhy.⁴⁵

Během svého pobytu v Laxenburgu se účastnil soutěže na park Városliget v Budapešti a kreslil plán úprav parku Laxenburg. Oba plány jsou zajímavé tím, že v nich Lenné předpokládá docela bohaté výsadby

44 KŘESADLOVÁ, Lenka, a kol., „Na Dešti, na Péči, na Božím požehnání všechno záleží“. Zahradníci a další osobnosti zahradnického oboru, jejich vliv na dobovou zahradní tvorbu na území ČR, 2022, s. 145.

45 Souborně vyšly v knize GÜNTHER, Harri, *Peter Joseph Lenné*, 1985.

konifer. Ani jeden projekt nebyl realizován (budapeštskou soutěž vyhrál Christian Heinrich Nebbien). V návrzích jeho německých zahrad se však už konifery masivně neobjevují a ani dnes se v nich nevyskytují v lednickém měřítku. Je tedy možné, že jeho počáteční nadšení pro používání masivních výsadeb konifer způsobilo seznámení s výsadbami v Lednici? To je žádoucí zkoumat.

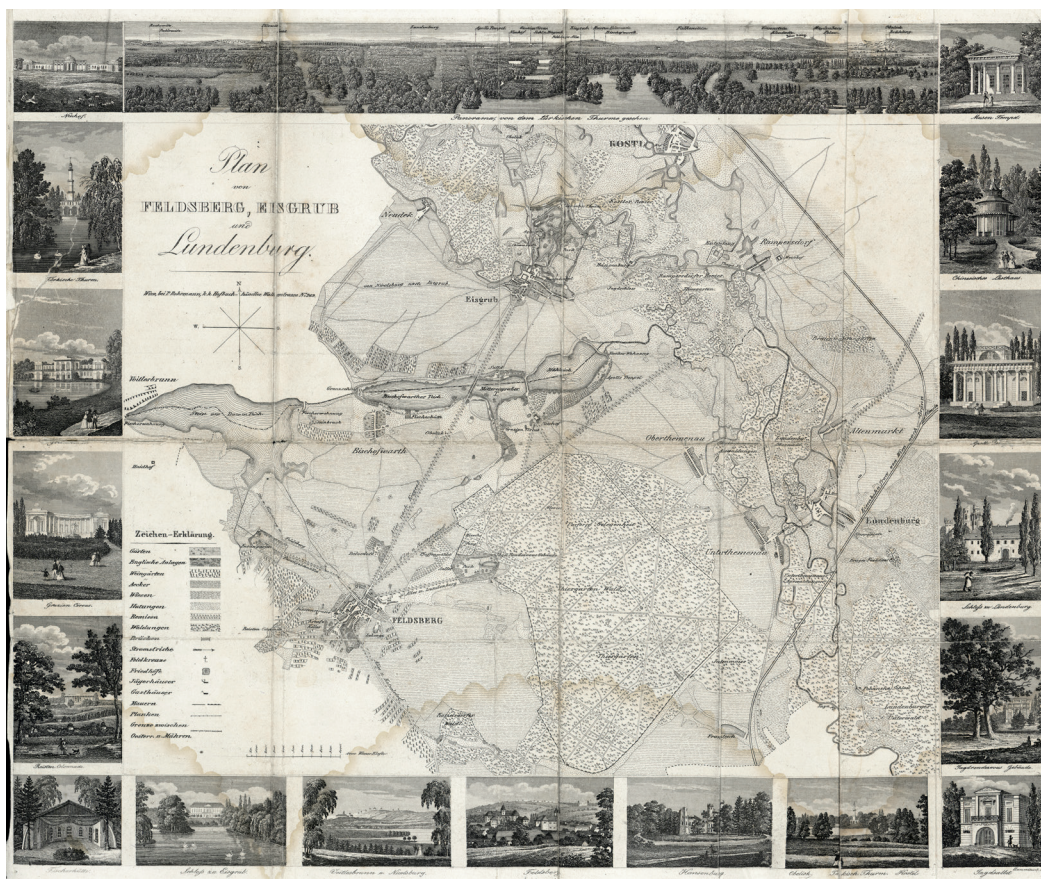
Podle dobových vyobrazení a souběžných zpráv používali ledničtí zahradníci vlašské topoly jednak k rychlému dosažení působivosti zahradních scénérií, jednak k výchově cílových listnatých dřevin, které mezisadba vlašských topolů nutila vytvářet vysoko založené koruny, jehličnaté (např. jedle bělokoré) díky tomu rostly také rychleji a zastínění jim přitom nevadilo.



Obr. č. 8: Pohled na Růžový rybník s Chrámem múz, Lázněmi a sochou Tři Grácie. Zdroj: Ferdinand Runk, 1816, LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz–Vienna, GR 604.

Na obrázku Ferdinanda Runka je patrné užití vlašských topolů k vytvoření iluze svahu vyššího, než je skutečný terén (vlevo). Štafetu topolů později převzaly v tomto místě jedle bělokoré a smrky ztepilé a ještě později, při založení Arizony a Údolíčka, jedle řecké, kavkazské a obrovské a smrky východní. Ale to už jsme hodně poskočili.

V roce 1836 kníže Jan I. z Liechtensteinu zemřel. Lednicko-valtický areál, zvaný Zahrada Evropy, byl v té době ještě slavnější než v 17. století a po vybudování železnice z Vídně do Brna se stal cílem mnoha výletů jak z Vídně, tak z Brna, které je navíc s Lednicí spojeno jedním ze svých symbolů vystavených na Staré radnici, totiž kolem.



Obr. č. 9: Plán Valtic, Lednice a Břeclavi. Zdroj: HÄUFLER, Joseph Vincenz – FEIL, Joseph, Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebung, Wien: Peter Rohrmann 1840.

V roce 1841 byl publikován plán Valtic, Lednice a Břeclavi, který ukazuje krajinu, jak ji známe dodnes. Oproti zachycenému stavu byl soubor voluptuárních staveb rozšířen o kapli sv. Huberta (1855) a kostel Navštívení Panny Marie v Břeclavi-Poštorné (1895–1898), ale zmizela Rybářská chýše na břehu Hlohoveckého rybníka, Gloriet v Bořím lese a Čínský pavilon v lednickém parku. Dilem to bylo způsobeno přirozeným chátráním staveb, v lednickém parku navíc proměnou postoje k tvorbě zahradních scénérií.

Kníže Alois II. z Liechtensteinu nařídil zásadní proměnu podoby oranžerie a zámku. Nejdříve byl na místě oranžerie postaven skleník nejmodernějšího typu.⁴⁶ Záhy po jeho stavbě byl přestavěn zámek, jeho do té doby jednoduchá silueta vycházející z klasicistní úměrnosti získala podobu pohádkového hradu, který mnohem lépe zapadal do atmosféry pohádkové zahrady a krajiny než střízlivá klasicistní stavba. Georg Wingelmüller

46 NOVÁK, Zdeněk – SAMEK, Bohumil, *Zimní zahrada zámku v Lednici*, 1997, s. 6.

(1810–1848) respektoval umístění zámku a z něj odvodil podobu jednotlivých částí stavby. Do lednického náměstí se rozvinula stavba kostela v podobě gotické katedrály, východní fasáda s bytem knížete (který žil skromným, téměř měšťanským způsobem života) získala podobu městského paláce, severní fasáda se držela zásady osové souměrnosti a proti Minaretu byla zdůrazněna monumentálním portálem vrcholícím sochou korunovaného lva.

Západní (kuchyňské) křídlo a sousední stavby kolem Loveckého nádvoří připomínají gotické koleje v Oxfordu a nad tím vším se vznáší hlavní věž s věžicemi připomínajícími hrad.

Při příchodu od silnice vedoucí z Podivína (ulice 21. dubna) se tak celek jeví jako působivá stylizace města s viditelnou střechou katedrály a rytířským hradem na kopci.



Obr. č. 10: Pohled na zámek Lednice od západu. Foto: Zdeněk Novák, 3. 5. 2013.

Georg Wingelmüller jistě znal výše uvedený Runkův obraz a pochopitelně znal situaci v terénu. Růžový rybník s katarakty upomínající na někdejší vodní zahradu knížete Karla Eusebia v té době už nezdobily Hardtmuthovy Lázně, ale na jeho hladině se odráželo severovýchodní nároží zámku. A právě tady rozehrál Wingelmüller svůj talent.



Obr. č. 11: Pohled na severovýchodní nároží zámku. Foto: Zdeněk Novák, 3. 5. 2013.

Severovýchodní komponovaný pohled na zámek Lednice je výjimečný, přinejmenším na českém území, ale není mi znám ani ve světě obdobně komponovaný pohled na nároží zámku. Většina pohledů (všechny) míří klasicky čelně na fasádu zámku či paláce. Jsou prezentovány v osově souměrných scénériích. I ony šikmé pohledy na zámek Kačínu nakonec prezentují průčelí centrálního pavilonu nebo pavilonů bočních.



Obr. č. 12: Pohled na zámek Kačina. Foto: Zdeněk Novák, 17. 6. 2020.

Scenérie zámku Lednice na výše uvedeném pohledu nestojí pouze na výjimečné podobě zobrazené architektury. Její součástí je stejně výjimečná zahradní kompozice mistrně využívající zrcadlení vegetace a zámku na promyšleně tvarované vodní hladině. Vegetace je sestavena podle zásad malířsko-krajinářské zahrady, na tmavší popředí navazuje střední světlejší plán před temnějším pozadím, které kontrastuje se světlou fasádou zámku. Výsledkem je iluze, díky níž se zámek jeví jako stavba na vzdáleném kopci, přestože se nachází v ploché nivě řeky Dyje. Prostředky zahradního umění tak bylo dosaženo i v Lednici cíle, který stanovil obraz Belvoir Castle od Williama Turnera, o němž se David Jacques⁴⁷ domnívá, že se stal ideálem šlechtického sídla a strhl vlnu přestaveb a staveb zámků v Anglii a na kontinentu. Na rozdíl např. od zámku Hluboká, postaveném na kopci, toho v Lednici nebylo možné bez talentu zúčastněných umělců dosáhnout.

Závěr tzv. dlouhého století přinesl poslední vlnu tvorby zahrad, a to úplně odlišných od zahrad Bernarda Petriho a jeho spolupracovníků. Po Vídeňském kongresu mohli obyvatelé Velké Británie opět cestovat po Evropě. Od roku 1789, od Velké francouzské revoluce, až do pádu Napoleona se kvůli námořní bloádě na kontinent totiž nedostali. Opět je oslovila krása italských zahrad, které se v Anglii dostaly do módy a byly znovu zakládány. Napomohla tomu nepochybně i příprava v díle Humpry Reptona, který v blízkosti obydli připouštěl pravidelné výsadby podobně jako ve sbírkových zahradách, např. rozáříích, stejně jako výsadby typu *gardenesque*, kde prosazoval John Claudius Loudon výsadby v abstraktních geometrických obrazcích. Viktoriánské zahrady tak převzaly italské ornamenty a doplnily je výsadbami květin v zářivých barvách v podobě květinových koberců (v německém a našem prostředí tzv. kobercové zahradnictví, *Teppichgärtnerei*, vycházející i z tvorby knížete Pücklera-Muskau).

Kníže Jan II. z Liechtensteinu rozhodl o dalším rozšíření zámeckých zahrad jak v Lednici, tak ve Valticích. Vykoupil 40 domů a v letech 1873–1887 je nechal zbourat. Roku 1881 byla zbourána radnice a v roce 1882 téměř celý hospodářský dvůr knížete Aloise I. z Liechtensteinu, z něhož zůstalo jen nároží se současným hotelem.⁴⁸ Předtím však musel kníže obci na vlastní náklad postavit novou radnici (podle projektu knížecího architekta Johanna Hampeho) a školu. Odstraňování zbytků staveb, přemísťování zeminy, meliorace a zplanýrování plochy řídil August Czullik podle pokynů knížete a zajišťovalo je průměrně 300 dělníků s denní mzdou, 500–600 dělníků placených od výkonu a 100 potahů. Přemístili asi půl milionu kubíků zeminy.⁴⁹ Uvolněná plocha spojená se starou kuchyňskou zahradou umožnila založení velkorysé zahrady dvou tváří. Vrchní zahradník August Czullik byl požádán, aby novou zahradu vyprojektoval. Pracoval na rozšíření krajinářské kompozice starého parku na nové území s vyšším zastoupením nových druhů a odrůd rostlin. Knížete však návrhy neuspokojily. Patrně vnímal soudobou diskusi o krizi krajinářského parku, spočívající ve zkratce v konfliktu prostorových možností starých parků a potřebou prezentovat kypící růst sortimentu pěstovaných rostlin, a současně zájem o italizující zahrady, jenž se šířil z viktoriánské Anglie. Odmítl proto na čtyřicet Czullikových návrhů a schválil projekt florentského architekta Vincenza Micheliho (1833–1905).⁵⁰ Ten navrhl pravidelnou zahradu se sbírkovými boskety

47 JACQUES, David, *Georgian Gardens, The Reign of Nature*, 1983, s. 180.

48 WITZANY, Michael, *Die Marktgemeinde Eisgrub, II. Band*, 1901, s. 154–156, uvádí přesný soupis domů a jejich původních vlastníků.

49 CZULLIK, August, *Eisgrub und seine Parkanlagen*, 1886, s. 18.

50 Je zvláštní, že kníže patrně nezadal Czullikovi úkol navrhnout pravidelnou zahradu. Zdá se, že k představě dospěl později. Nebo že by šlo znovu o konflikt mezi architektem a knížetem, jak jej známe z doby Hardtmuthova působení?

a broderiemi. Zdá se, že mu byla známa podoba lednické italské zahrady ze 17. století a její Delsenbachova rytina. Italizující zahradu totiž rozčlenil do sedmi obdélníků (terasová zahrada knížete Karla Eusebia byla členěna do sedmi čtverců) a starou benátskou kašnu zasadil do čtverce se zvýrazněnými diagonálními cestami, což je průnik půdorysů dvou teras ve staré italské zahradě. Na reprezentační část zdobenou broderiemi, která se skládala z kobercových květinových záhonů zdůrazňujících hlavní osu a je lemujících záhonů pěnišníků (Cunningham 's White) vysázených do ornamentů ze zimostrázu, navázaly čtyři sbírkotvorné zelené kabinety ukryté v bosketech z tisů (rozárium, perenetum, arboretum a pinetum).

Na východ od této pravidelné zahrady byla založena nová malířsko-krajinářská partie, v duchu lednické tradice bohatě osázená koniferami zejména ze západní poloviny Severní Ameriky, jejich odrůdami a červenolistými odrůdami evropských javorů a buků, dále odrůdami dubů, nyní nazývaná Arizona. Ústřední skupinu izolovanou v trávníku tvořily modrošedé smrky pichlavé a cypřišky, doprovázel je solitér zmarličníku japonského na severozápadním okraji skupiny. Barevné kombinace červenolistých listnáčů a modravých konifer udávaly tón celé této nové části zahrady. Na východ od nich bylo vysázeno alpinum a za ním pokračovalo zámecké zahradnictví se sbírkovými skleníky (orchideje, cykasy a kaktusy), se skleníky pro pěstování ananasů, rychlení broskví a révy, s pařeništi pro pěstování zeleniny a květin. Nová kuchyňská zahrada ohrazená po celém obvodu zdí byla založena vedle kanálu odvádějícího vodu z Růžového rybníka.

Na jih se tato zahrada otevírala dalekou vyhlídkou, která iluzivně zvětšovala prostor parku. Na severu byla uzavřena stěnou z temných konifer, především jedlí. Při pohledu od jihu se před nimi promítaly světlé borovice Jeffreovy, břestovce západní a další listnáče. Protože byly konifery vysázeny na hraně říční terasy, zvyšovaly pocitově výšku svahu klesajícího do říční nivy. V ní, na druhé straně vyhlídky od zámku vymezené po obou stranách výsadbou tisů a jalovců viržinských, pokračovaly na březích Růžového rybníka výsadby tehdy módních odrůd dřevin – pestrolistý javor klen Leopoldův a platan Suttnerův, které doplnily starší oblíbený sortiment, červenolisté a dřípate buky, platany a liliovníky. Právě výsadba platanu Suttnerova dodala poslední akcent programované procházce po břehu Růžového rybníka. Při chůzi proti směru hodinových ručiček slouží tento platan jako avízo výše popsané vyhlídky na severovýchodní nároží lednického zámku.

Současně s budováním nové zahrady probíhalo „divočení“ starého parku, kterému se také tehdy začalo říkat Wildpark nebo Naturpark. Byl odstraněn Čínský pavilon, přístaviště a řada mostů, dosazovány byly hlavně domácí dřeviny, z exotů snad jen dřezevec beztrnný.

Před první světovou válkou tak v Lednici vznikla zahrada, která nepostrádala žádnou část povinnou pro zahradu viktoriánskou, tedy sbírky rostlin shromážděné ze všech koutů světa, arboreta k prezentaci sbírek stromů, květinové záhony v jasných barvách, proměňované podle ročních období, kuchyňskou zahradu se skleníky a pařeništi, alpinum a divoký park. Specifický lednický charakter byl dán masivními výsadbami konifer a stálezelených rostlin.

Obdobně byl rozšířen valtický zámecký park,⁵¹ opět na úkor města, kde na místě někdejší Barvířské ulice také vznikla italizující zahrada, ovšem v duchu *ferme ornée* tvořil její jádro vinohrad lemovaný tisovou

51 KUBÍČEK, Tomáš – NOVÁK, Zdeněk – LYČKA, Daniel – KUBÍČEK, Jaromír, *Valtice a Lichtenštejnové: zámecká zahrada, památky, bibliografie*, 2018, s. 22, 23.

stěnou. Charakteristickou koniferou je ve Valticích borovice černá, která byla v Lednici vysázena jen v několika exemplářích. Výsadby konifer byly ve Valticích soustředěny v blízkosti zámku, jak v zahradě, tak na čestném nádvoří, které bylo osázeno vzrostlými smrkem ztepilými a pichlavými. Ve vzdálenější části parku (u Barnabášova vrchu, Pekla) reprezentovala konifery pouze borovice lesní, v roce 2022 odumřelá.

V Lednicko-valtickém areálu byly na přelomu 19. a 20. století opraveny všechny stavby Josepha Hardtmutha a jeho následovníků (památkovou konzervaci prováděl knížecí architekt Karel Weinbrenner), dosazovány aleje a pečlivě udržovány parky kolem Lednických rybníků, u Janohradu, Rendez-vous a Kolonády. Byla také vybudována železnice z Břeclavi do Lednice, jejíž staniční budovy v Poštorné a Lednici se staly mj. reklamou na produkty poštorenské knížecí keramičky.

V roce 1895 byla v Lednici založena Vyšší ovocnicko-zahradnická škola, první svého druhu v Rakousku-Uhersku. Žáci zde studovali všechny zahradnické obory, včetně zahradní a krajinářské architektury. Nemohli mít lepší podmínky ke studiu.

Říká se, že se v kapce vody zrcadlí oceán. Tak se v Lednicko-valtickém areálu zrcadlí všechny projevy zahradního umění. Výjimečný je mj. tím, že na jeho území vznikl zvláštní zahradní sloh – malířsko-krajinářská zahrada –, který se před první světovou válkou šířil po celé monarchii a vrcholné formy dosáhl v Průhonickém parku. V Kladrubech nad Labem se projevil při budování parku Mošnice. Obliba jehličnatých dřevin se tak stala součástí naší národní a kulturní identity, najdeme je téměř v každé rodinné zahradě nebo předzahrádce.



Obr. č. 13: Výsadba konifer v předzahrádce v Hlohovci. Foto: Zdeněk Novák, 19. 9. 2023.

06 | BAROKNÍ SOCHY V KLADRUBSKÉ KRAJINĚ A JEJICH OCHRANNÁ FUNKCE

MILENA ANDRADE DNEBOVSKÁ, JAN FIŘT

Jakkoliv máme v povědomí českou polabskou krajinu jako úrodnou nížinu, musíme připustit, že lokálně tato charakteristika neplatí, zejména kvůli rychle se měnící úrovni vody v říčních nánosech. Kladrubská Krajina pro chov ceremoniálních koní se tak dnes skládá nejen z úživných luk a pastvin (ve své střední části), ale i z lužního lesa v její jižní partii, v minulosti často přetvářené rozvodněným Labem, a také z písčitých borů na severu.

Lužní les kdysi přecházel přes úzký pás otevřenějších porostů téměř přímo v sušší bory, ale člověk svou činností rozšířil a vytvořil právě tuto střední, kulturní a otevřenou část krajiny.¹

Půda okolí Kladrub je hlinitopísčitá až písčitá, lehce kyselá zemina, která nedrží příliš ani vodu, ani živiny. Labe rozlévající se ze svých meandrů loukám sice živiny doplňovalo, ale opakované zamokření půdu stále okyselovalo. Proto se využití zdejší krajiny pro oboru a pastviny ukázalo jako optimální. Zvláště pak pro chov koní, který je zde doložen již od středověku, kdy potřeba koní pro rytířské účely obecně stoupala, a toto zaměření mimo jiné potvrzují koňské podkovy na pečetích zdejších zemanů, které můžeme zaznamenat již počátkem 15. století.² Významným chovatelem koní se však stal až velký tvůrce východočeských rybníků Vilém z Pernštejna. V jeho době hostila krajina s rozvolněnými lesními porosty spolu s koňmi i hovězí dobytek, jelení a srnčí zvěř. Podobu takového uspořádání krajiny můžeme dnes vidět např. v některých částech Anglie, kde polootevřená krajina dodnes poskytuje pastvu i ochranu stádům různých kopytníků (obr. č. 1).

1 MÁLKOVÁ, Jitka – LEMBERK, Vladimír, *Přírodní poměry parkového areálu národního hřebčína v Kladrubech nad Labem*, Východočeský sborník přírodovědný – Práce a studie, 2001, 9, s. 111; TRPÁKOVÁ, Ivana – TRPÁK, Pavel, *Zpráva o průzkumu archivních pramenů v ČR pro krajinářské úpravy a pro rekonstrukci historické zeleně Areálu národního hřebčína Kladruby nad Labem*, nepublikovaný průzkum (archiv NPÚ GnŘ) 2005, s. 23.

2 HÁJEK, Jiří, *Kronika kladrubská, kniha první*, 2011, s. 32.



Obr. č. 1: Kombinovaná pastevní krajina velmi rozvolněného lesního charakteru. Zdroj: repro z MUIR, Richard. *Ancient trees, living landscapes*, Cheltenham 2005, s. 165.

Z původní pernštejnské obory s rozvolněným porostem a spíše lesostepním charakterem vzniká postupem času sofistikovaný krajinný komplex císařského hřebčína. Ustalují se její tři dnešní charakteristické části – bor, pastviny a lužní les. Centrální pastevní krajina se stává otevřenou a do značné míry zranitelnou.

Po přechodu na habsburský dvůr se v této střední otevřené části postupně vytváří nová, kompozičně promyšlená struktura krajiny, vázaná hlavními osami, která se ale vnitřně i nadále proměňuje výraznou interakcí přírodních podmínek místa. A právě v barokním období se prosazuje dodnes funkční způsob dvojí seče luk – sena a otavy,³ přičemž ke zdárnému využití luk na seno i samotných pastvin napomáhá systém odvodňovacích a zavodňovacích struh.

Barokní koncepce zasahuje svým osovým řešením hluboko do přirozené krajiny a tehdy vkládané skupiny lip okolo plastik či sloupořadí alejí v ní dodnes hrají monumentální úlohu.⁴

Rudolfovým založením císařského hřebčína získává struktura krajiny hlavní vodicí linie, sestávající ze základní osy spojující dvůr Františkov se stájem v Kladrubech a vycházející z brány stáje plemenných hřebců.

3 SÁDLO, Jiří (ed.), *Krajina a revoluce*, 2005, s. 177.

4 BAŠEOVÁ, Olga Anna, *Význam zeleně v tvorbě prostředí*, in: *Památková péče 1945–1970*, 1973, s. 113.

Právě okolo této osy se nachází stěžejní seskupení svatých ochránců. Za kompoziční ohnisko je považována brána stájí, centra koňského života, neboť zde se plemenní hřebci potkávali s klisnami jdoucími ze svých stájí.⁵

Do kladrubské krajiny byly v barokním čase a duchu vkládány drobné sakrální prvky s jasnou ochrannou a krajinu posvěcující funkcí. Tyto prvky pak byly samy o sobě chráněny výsadbami, které je rámovaly. Sochy doplněné vzrostlými stromy takto v otevřené krajině zastupují nejen vertikality duchovní, ale i vertikality fyzickou.⁶

Ochranná funkce světců je v otevřené krajině baroka o to podstatnější, že nejen doplňuje a určuje její strukturu, ale i z praktického hlediska území člení a ochranu duchovní doplňuje rovněž ochranou faktickou – nezapomínejme, že v otevřené krajině je mnohem větší nebezpečí zásahu bleskem. Aleje lemující pastviny jsou totiž ve větší míře až dílem druhé poloviny 19. století.⁷

Dnešní krajinu chovu ceremoniálních koní snad lze nazývat – ve smyslu Sádlovy definice – krajinou s barokním dědictvím,⁸ neboť jakkoliv byly její hlavní osy zakládány v baroku, nejvýznamnější zásahy do její podoby jsou až dílem osvícenství, tedy z období klasicismu.⁹

Klasicismus krajinnou strukturu upevňuje a doplňuje, dotváří ji do posledního funkčního detailu. Vnitřní členění krajinných celků je striktně podřízeno životním cyklům koní a jejich potřebám. Některými sochami bylo v minulosti mírně pohybováno, a to v souvislosti s úpravami vodního režimu a změnami využití konkrétních ploch (zatrubnění potoka v centru obce, protažení kladrubského náhonu či zvětšení intravilánu). Lokace hlavních svatých ochránců v otevřené krajině podél hlavní osy Kladruby–Selmice byla v podstatě zachovávána. Tito svatí patroni zde mají svou nezaměnitelnou ochrannou funkci, ale pro osvícensky-klasicistní uspořádání krajiny není jejich přesná pozice již tolik zásadní, tu drží mozaika pastvin dělená alejemi.

Rozsáhlý a do velké míry otevřený areál hřebčína byl ohrožen nebezpečími všeho druhu. Největší hrozby pro hřebčín s jeho dřevěnými hospodářskými stavbami představovaly samozřejmě požáry, sousedství Labe hrozilo naopak opakovanými povodněmi, značným nebezpečím byli ale také vlci, kteří se na konci 17. století ve zdejších

5 JIRÁNEK, Tomáš, *Krajinářská studie areálu národního hřebčína Kladruby nad Labem. Diplomová práce*, Brno: Zahradnická fakulta MENDELU 1998, bez paginace; JIRÁNEK, Tomáš, *Management Plan Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem (správa památkové obnovy a přípustného rozvoje Národní kulturní památky)*, 2010 (aktualizace 2012), s. 79.

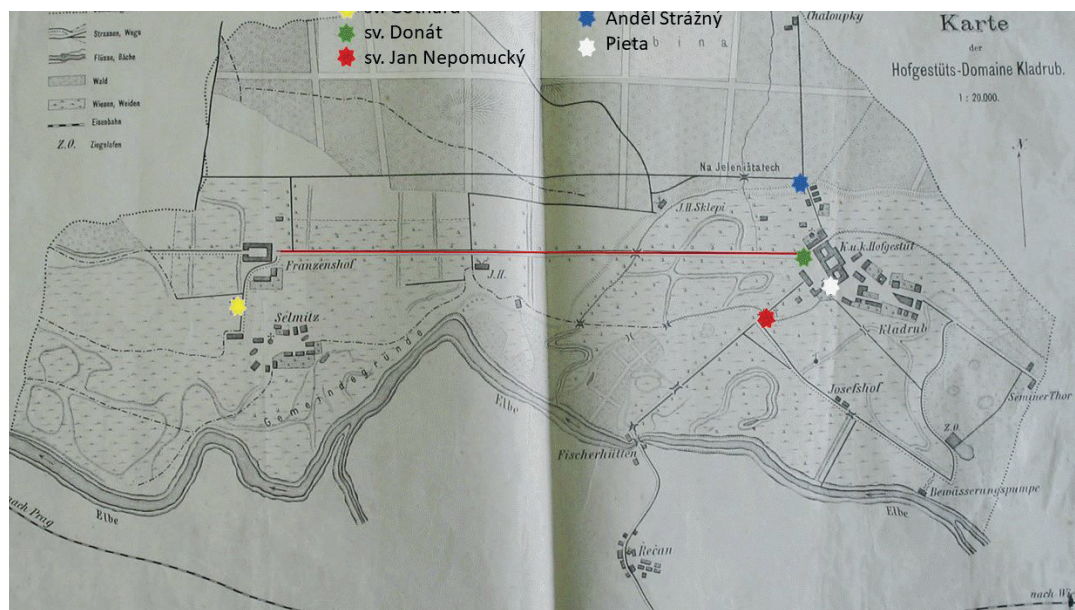
6 Vkládání drobných sakrálních prvků do krajiny svědčí nejen o vztahu člověka k Bohu, ale také o potřebě vytváření řádu a struktury v prostorách člověkem obývaných.

7 TRPÁKOVÁ, I. – TRPÁK, P., c. d., s. 24; NOVÁK, Zdeněk, *Proměny krajiny v kontextu zahradního umění ve vztahu ke krajině pro chov kočárových koní v Kladrubech nad Labem*, in: Sborník z konference Ochrana kulturní krajiny, 2017, s. 87.

8 SÁDLO, J. (ed.), *Krajina a revoluce*, c. d., s. 175.

9 Zatímco Jiří Sádlo (2005) zdůrazňuje zakotvení člověka v (ještě barokní) struktuře naší krajiny pro potřebu fyzické i duchovní orientace v ní, Ivan Dejmal (2000) zdůrazňuje zpětný efekt této krajiny a síly její struktury na nás (s. 99). Pavel Hájek (2003) pak dokládá, že i přes veškeré změny (až „zprůmyslnění“ krajiny), je tato barokní struktura v téměř celé české krajině stále výrazná a určující (s. 55). Lze tedy říci, že i přes výrazné zefektivnění struktury kladrubských pastvin je zdejší zakotvení a prosvícení krajiny v baroku stále přítomné a intenzivní.

lesích stále ještě vyskytovali, a mnoho dalšího. Těmto nebezpečnostím se prozíratelní správci kladrubského hřebčína snažili předcházet nejrůznějšími způsoby. Vedle opatření technického rázu bylo nutné svěřit ochranu areálu také pod vyšší duchovní moc. K tomu účelu sloužila nepochybně promyšlená koncepce, která zahrnovala jak složku hmotnou, nacházející svůj výraz v sakrálních objektech v podobě kostelů, kapliček či solitérních světeckých soch, tak čistě v duchovní formě různých pobožností, procesí a jiných náboženských úkonech.¹⁰ Jakou podobu taková koncepce mohla mít, lze dnes již těžko rekonstruovat, přesto si můžeme na základě několika dochovaných artefaktů a střídmych literárních dokladů o ní učinit alespoň hrubou představu. Do dnešních dnů se v areálu hřebčína dochovalo pět barokních soch, které tomuto ochrannému účelu nepochybně sloužily. Na obou extrémech dominantní osy Kladruby–Františkov stále stojí sochy sv. Donáta a sv. Gotharda. Kladrubský okrsek dále doplňují sochy archanděla Rafaela s Tobiášem, Piety a sv. Jana Nepomuckého. Přestože se s většinou soch v minulosti opakovaně hýbalo, tak jejich dnešní rozmístění v základních obrysech odpovídá původnímu umístění, a to tak, aby jejich ochranné „silové pole“ pokrývalo co možná nejširší oblast. Rozmístění soch v krajině na přelomu 19. a 20. století dokládá jednoduché schéma (obr. č. 2).



Obr. č. 2: Zákres polohy soch v areálu hřebčína. Zdroj: vyhotoveno na podkladu z roku 1900 – Mapa budov a pozemků velkostatku a hřebčína Kladruby, fond NDŠ, inv. č. 733, mapa č. 66, repro z Trpáková-Trpák.

V rámci této strategie byl přirozeně hlavní důraz kladen na ústřední komunikaci, kterou lemují sochy sv. Gotharda a sv. Donáta. Významu této tepny odpovídá výběr světců, jejichž „specializace“ spočívala v ochraně před požáry, blesky, bouřemi, krupobitími a dalšími pohromami, které představovaly největší nebezpečí pro zařízení typu hřebčína.

¹⁰ Takováto procesí máme v Kladrubech doložena dokonce ještě v roce 1947.

Západní část areálu – Selmice a Františkov – měl před katastrofami tohoto druhu ochraňovat sv. Gothard, jehož socha byla u selmických stájí při cestě do Týnce vztyčena v roce 1729 (obr. č. 3). Na jejím soklu je vedle chronogramu s tímto datem uvedena přímluvná modlitba před požárem a bouřkou.¹¹ Apotropaická funkce sochy je umocněna znázorněním na zadní straně podstavce s ilustrativním reliéfem hořícího domu (obr. č. 4). Toto světcovo zaměření se váže k legendě z Gothardova mládí, kdy jako ministrant nesl v komži žhnuoucí uhlíky pro kadidelnici, aniž by cokoli zapálil. Na soklu uvedené datum, stejně jako ikonografie světce nám velmi jasně osvětlují důvody vztyčení a konkrétní umístění sochy. Pouze o několik let předtím, v roce 1724, totiž došlo k ničivému požáru tzv. Starého křtítu (selmického hřebčína), jehož původní lokaci můžeme vidět na dobové rytině (obr. č. 5). Postava sv. Gotharda tak měla přispět k tomu, aby se podobná tragédie již neopakovala.



Obr. č. 3: Sv. Gothard, 1729, stav po restaurování.
Foto: Kateřina Čiháková Myšková, 2022.



Obr. č. 4: Sv. Gothard, 1729, detail soklu, stav po restaurování.
Foto: Kateřina Čiháková Myšková, 2022.

¹¹ „In teMpestatIbVs atqVe neCessItatIbVs tV nos tVeresanCte gotharDe“.



Obr. č. 5: Staré selmické stáje (tzv. Starý kštit) se sochou sv. Gotharda, grafika, 18. století. Světec je stíněn dvěma duby, okolo něj prochází hlavní cesta k selmickým stájím, čerstvě obnoveným po velkém požáru roku 1724. Krajina v celém okolí je jinak dosti otevřená, až na několik (zřejmě na hlavu stříhaných) menších dřevin, neboť aleje začínají doprovázet jednotlivé cesty až v průběhu 19. století. Zdroj: repro fotografie z fondu Národního hřebčína Kladruby.

Ještě nedávno, před zahájením restaurátorského zásahu, se socha nacházela v poměrně torzálním stavu, který se vedle zkorodovaného povrchu způsobeného povětrnostními vlivy projevoval především defekty mechanického rázu, kdy světci chyběly například obě ruce včetně biskupské berly či kus nosu. S ohledem na to, že socha je součástí živoucího krajinného celku hřebčína, jehož je historickou integrální součástí, a nikoli galerijním exponátem, byl při úvahách před zahájením restaurování jednomyslně preferován přístup, který by sochu obnovil v její pokud možno maximální celistvosti, tak aby kolemjdoucího diváka neupoutal především její torzální stav. Byla tedy upřednostněna rekonstrukce chybějících částí před konzervací sochy v nálezovém stavu. Oprávněnost rekonstrukčního přístupu podpořil rovněž nález staré rytiny, která – byť v hrubých obrysech – umožnila zpřesnit představu původních gest figury, včetně umístění berly. Podobu chybějících článků bylo možné dále analogicky odvodit z komparace se slohově velmi blízkou – možná dokonce i autorsky či dílensky totožnou – sochou stejného světce z Miletína (obr. č. 6).



Obr. č. 6: Sv. Gothard, Miletín, 1731. Foto: Jiří Kliner, 2022 (mapy.cz: https://d34-a.sdn.cz/d_34/c_img_gZ_q/BwDEWG.jpeg?fl=res,2200,2200,1).



Obr. č. 7: Sv. Donát, 1728, stav po restaurování. Foto: Kateřina Čiháková Myšková, 2023.

Na opačném konci hlavní osy se nachází socha sv. Donáta (obr. č. 7). I přes její v minulosti opakované přesuny je velmi pravděpodobné, že se dnes nachází na svém původním místě. Oproti předchozímu středověkému biskupskému světci je Donát příkladem antického raně křesťanského mučedníka žijícího v Římě ve 2. století našeho letopočtu. S Donátovým životem legendy spojují několik zázraků, které opět úzce souvisejí s deštěm, bouřkami či blesky. Nejznámější z nich nazývaný „Zázračný déšť v zemi Kvádů“ představuje záchranu obležené a žíznící římské posádky sesláním životodárného deště a doprovodné bouře, jež zničila obléhací stroje germánských Kvádů.¹² Tato historicky doložená událost byla dle náboženských, politických a jiných preferencí následně legendicky zpracovávána různými autory. Římská propaganda připsala zásluhy za přivolání zázračné bouře pohanskému bohu Merkurovi, naproti tomu křesťanská tradice přimluvě křesťanských vojáků a posléze jej spojila právě s Donátem jako tím, kdo vedl modlitby. Spoluúčast na „Zázračném dešti“ pak Donáta přirozeně předurčila jako ochránce před bouřkami, ohněm a podobnými pohromami, jak se ostatně opět dočteme i na nápisu na podstavci kladrubské sochy, na jehož zadní straně je, obdobně jako u sv. Gotharda, reliéf hořícího domu zapáleného bleskem.

Zázračné události spojené s blesky a ohněm provázely sv. Donáta i v jeho tzv. druhém životě, konkrétně v souvislosti s translací ostatků v roce 1652 z místa světcova pohřbení v římských katakombách sv. Anežky do místa jeho nového uložení v jezuitském kostele v porýnském Münstereifelu. Po cestě se procesí s ostatky zastavilo v nedalekém kostele sv. Martina v Euskirchenu, kde v závěru mše do kostela udeřil blesk, který zapálil oltář včetně celebrujícího kněze, jenž byl ovšem na bleskovou přimluvu k přítomnému světci zázračně zachráněn.

¹² Tato událost byla ve výtvarném umění často zachycována, např. na slavném sloupu Marca Aurelia v Římě.

Právě tato Donátova užší specializace na pohromy související konkrétně s blesky, jež je explicitně zmíněna na soklu sochy, byla pro hřebčín nepochybně obzvláště důležitá.¹³ V této souvislosti nelze nezmínit tragickou událost pravděpodobně z roku 1735, jíž ani sv. Donát nebyl schopen zabránit, kdy do promoklé pastviny udeřil blesk a následný elektrický výboj zabil značné množství pasoucích se koby. Od té doby se toto místo nazývá Na Miláčku, jak zabité koně nazýval kšitlmistr Bukovský.¹⁴

Podíváme-li se na schematický plán hřebčína s dominantním umístěním soch sv. Gotharda a sv. Donáta na obou pólech otevřené části krajiny, vynikne základní apotropaická strategie, tedy snaha o zabezpečení celého areálu zejména proti zmiňovaným přírodním pohromám, jimž měli oba světci zabraňovat.

Ochranná funkce světců bývá umocněna přítomností dřevin, které pak samy chrání vlastní sochy svatých. Snad nejčastější je zarámování drobných sakrálních památek v české krajině dvěma stromy – ať již jde o kapličky křížové cesty, křížky na rozcestí, či sochy svatých.

Nejběžnějším doprovodem jsou lípy, ale výběr dřeviny je výsledkem více faktorů, a kromě místních ekologických podmínek jde i o charakter a původ konkrétních světců. Známé jsou svatováclavské duby, značící stálost, pevnost, královskou moc, sílu a vytrvalost.¹⁵ Sochy svatého Václava však stejně často doprovází i lípy, symbol češství a národní hrdosti. Obdobně i sv. Donát je téměř výhradně doplňován lipami, nebo též sv. Jan Nepomucký. Ovšem sv. Gothard, jakožto německý svatý staršího původu, je velmi často doplňován duby, i když i zde jsou lípy hned druhou volbou.

Je ovšem možná zavádějící, že dub je nejen německým symbolem, ale i jedním z nejdéle žijících stromů v naší krajině, a proto jeho symbolická hodnota bývá podtržena i jeho setrvalostí na místě do pozdější doby. Duby jsou ovšem typickou dřevinou i v okolí hřebčína, kde zejména na pastvinách svými mohutnými solitérními korunami poskytují koním v létě stín, zatímco jejich tvrdá kůra je relativně odolná okusu.

V závislosti na místních podmínkách ale lze nalézat i jiné druhy. V horských oblastech jsou běžnými stromy především horské javory nebo také jeřabiny.

Jako druhý nejčastější způsob zarámování soch svatých je třeba jmenovat svatý okrsek, tedy situaci, kdy čtyři stromy obklopují sochu, kapličku či křížek ze čtyř stran.¹⁶ Např. sochu sv. Donáta rámuje čtyři památné lípy hned na několika místech v okolí Prahy – Kolovraty, Škvorec a Kostelec nad Černými lesy (jde o sochy instalované Marií Terezií Savojskou v pol. 18. století).

13 V této době bylo vztyčování soch sv. Donáta s tímto účelem na zemědělských a hospodářských plochách poměrně časté.

14 JIRÁNEK, T., *Krajinářská studie*, c. d.

15 HÁJEK, J., c. d., s. 84.

16 HÁJEK, J., *Kronika kladrubská*, c. d., s. 84.

K sochám sv. Gotharda a sv. Donáta přibyl v roce 1729 na objednávku selmického kšitímistra Bukovského ještě sousoší Piety, jež se původně nacházelo na starém kladrubském hřbitově za novou farou (obr. č. 8).¹⁷ Podobně jako ostatní sochy se také Pieta opakovaně v nevelkém perimetru přemísťovala, až se dostala do současné – nutno ovšem říci s ohledem na její „utopenost“ značně nevyhovující – pozice před severní stěnu kostela sv. Václava a Leopolda. Kromě společné doby vzniku těchto tří soch je všechny spojuje také blízká stylová forma, přičemž v některých partiích – např. sokly sv. Gotharda a sv. Donáta – jdou shody do nejmenších detailů. Logicky lze tedy předpokládat, že tyto tři vrcholně barokní sochy byly v době stavebního rozvoje areálu objednány v jedné sochařské dílně. K této skupině můžeme přiřadit ještě sochu sv. Gotharda z Miletína, která je nepochybně také minimálně dílensky totožná se stejným světcem z Kladrub.¹⁸ Tento v mnoha ohledech vysoce zajímavý soubor sochařských památek nebyl doposud v odborné literatuře reflektován a nepochybně by si v budoucnu zasloužil bližší uměleckohistorickou analýzu.



Obr. č. 8: Pieta, 1729. Foto: Jan Krátký, 2024.



Obr. č. 9: Archanděl Rafael s Tobiášem, 1720. Foto: Jan Krátký, 2024.

Nejstarší z námi sledovaných děl je socha označovaná jako Anděl strážný, přesněji se ale jedná o námět archanděla Rafaela s malým Tobiášem (obr. č. 9). Její ochranná funkce s opatrovnickým gestem archandělovy levé ruky a ukazováním druhé k nebesům, coby gestem důvěry v odevzdání se v Boží prozřetelnost, je však samozřejmá. Sousoší bylo umístěno v roce 1720 severně od Kladrub při cestě do Chlumce na Jelenišťatech. Původně stálo na místě pozdějšího chudobince (dnes čp. 46), po rozšíření obce severním směrem bylo přemístěno na okraj lesa za severní hranici zastavěného území, rovněž při silnici do Chlumce.¹⁹ Oproti sochám sv. Gotharda, sv. Donáta a Piety,

17 MACEK, Petr – ZAHRADNÍK, Pavel (edd.), *Kladruby nad Labem – Standardní stavebně-historický průzkum*, 2003, s. 320.

18 Těsné souvislosti obou soch si všimla restaurátorka Kateřina Myšková Čiháková – viz Restaurátorský záměr 2022.

19 MACEK, P., – ZAHRADNÍK, P. (edd.), *Kladruby nad Labem*, c. d., s. 319–320.

které byly v kladrubském areálu rozmístěny v rozmezí dvou let, je sousoší s Rafaelem – můžeme-li věřit dataci na soklu – o několik let starší. Od skupiny těchto tří soch, jež snad můžeme zařadit do jedné dílenské skupiny, se Rafael s Tobiášem liší jak stylem, tak nižší výtvarnou kvalitou. Její ikonografický a částečně také kompoziční původ – nepochybně zprostředkovaný jinými díly – můžeme hledat již v renesančním Tizianově vzoru.²⁰

Jediná socha, která materiálově vybočuje z ansámblu kladrubských barokních soch a která na rozdíl od ostatních není z pískovce, ale z mušlového vápence, je skulptura sv. Jana Nepomuckého (obr. č. 10).²¹ Pro české barokní sochařství dosti nezvyklý materiál, který se tehdy těžil v okolí Vídně, stejně jako stylové srovnání sochy vedly již dříve k úvahám, že bude pravděpodobně vídeňským importem.²² Kulturně-historické pozadí převozu je v mnoha aspektech – sociologickém, náboženském a dalších – mimořádně zajímavé jak pro vídeňské prostředí, kde sv. Jan původně stál, tak pro její sekundární umístění v Kladrubech. Celý příběh rozkryl na základně důkladného archivního průzkumu rakouský badatel Mario Döberl.²³



Obr. č. 10: Sv. Jan Nepomucký, kolem pol. 18. století. Foto: Milena Andrade Dneboská, 2023.

20 Srov. Tizian, Archanděl Rafael a Tobiáš (Benátky, Gallerie dell'Accademia).

21 ŠTAFFEN, Zdeněk, *Kladruhy nad Labem. Socha sv. Jana Nepomuckého. Petrologické vyhodnocení*, 2018.

22 ŠIŇANSKÁ, Janka, *Restaurátorský záměr. Socha sv. Jana Nepomuckého*, 2018.

23 DÖBERL, Mario, *Die Johannes von Nepomuk-Statue vor dem Wiener Museumsquartier. Ein Werk Anton Dominik Fernkorns*, s. 259–263.

Prokázal, že kladrubský sv. Jan stával před vídeňskými císařskými stáji (dnešní Museumsquartier) v blízkosti potoka Ottakringer, jehož vody, respektive okolí, měl ochraňovat. Těto soše, podobně jako mnoha dalším stejného patrocinia, kterých bylo ve Vídni (včetně kaplí tohoto zasvěcení) v 19. století napočítáno neuvěřitelných tři sta, byla místními obyvateli prokazována značná úcta. Ta se projevovala v každoročních procesích a dalších pobožnostech k výročí martyria sv. Jana, jež v některých vídeňských případech trvaly celý oktáv.²⁴

Okolo poloviny 19. století se socha nacházela již v dosti neutěšeném stavu – to se projevovalo především značnou povrchovou degradací –, což s ohledem na její význam v lokálním náboženském životě a živou praktikující pobožnost tamější obce byl vzhled, který samozřejmě nemohl být přijatelný. Socha byla tehdy sice drobně zrestaurována, ovšem po jistých peripetiích a diskusích došlo k rozhodnutí o jejím nahrazení novou sochou, jež na místě stojí dodnes (autorem nové sochy je Anton Fernkorn a sokl je dílem Josefa Krannera). Kontinuitu úcty k pražskému světcovi a zejména živou lidovou zbožnost dokládá menza v podobě lavice obíhající sokl, na níž Vídeňané kladli květiny, svíce či jiné devocionálie.

Okolnosti transferu do Kladruhu lze na základě zmíněné archivní rešerše velmi dobře rekonstruovat. V roce 1862 navštívil zdejší hřebčín císař František Josef, v jehož doprovodu se nacházel císařský podkoní hrabě Karl Ludwig Grüne. Tato návštěva proběhla krátce poté, co kladrubský hřebčín zasáhly ničivé povodně, a císař se svým doprovodem tak mohl být svědky jejich děsivých následků. Tento zážitek nepochybně přiměl vídeňského kolegu k rozhodnutí věnovat sochu patrona proti povodním právě sem.

Tím sice došlo k určení nového pobytu sochy sv. Jana, peripetie okolo jejího konkrétního umístění tak ale zdaleka neskončily. Proti původně zvažovanému a logicky se nabízejícímu místu při mostu přes Labe na okraji kladrubského areálu u vsíky Řečany se postavil především tamější farář Josef Hübl.²⁵ Argumentoval přitom jak dlouhou docházkovou vzdáleností od farního kostela, jež by protahovala procesí, tak hlavně skutečností, že by se katolická socha dostala do těsného sousedství řečanské protestantské obce a byla by tak, stejně jako účastníci procesí, pro ně snadným terčem. Můžeme-li věřit slovům faráře, pak k takovým útokům a vysmívání se katolickým pobožnostem pravidelně docházelo. Nakonec tedy bylo rozhodnuto o posunutí sochy výrazně blíže k farnímu kostelu, k rybníčku, který se tehdy nacházel severně od kladrubských stájí. Zde ovšem socha nestála dlouho a byla znovu přesunuta, tentokrát na paprscité křížení cest nad jedním z ramen kladrubského kanálu západně od Josefova, kde stojí dodnes. Lokalizace je tak kompromisem mezi typickým umisťováním tohoto svatého a specifickými místními podmínkami. Zároveň jde o místo, jež je součástí otevřené kladrubské krajiny a v jistém ohledu reflektující krajinnou paměť, vzpomínku na bývalé řečiště řeky Labe, do jehož zaniklého meandru se řeka občas ještě ráda vrací.

Meandrem až k soše doběhla mnohokrát voda rozvodněného Labe, jak nám připomínají staré kroniky. Těsně u podstavce se zastavila roku 1920 (při povodni 11. až 15. ledna) a okolo něj se rozlila i v roce 1926 (povodeň

24 DÖBERL, M., *Die Johannes*, c. d., s. 259.

25 Tamtéž, s. 262.

11. až 16. června), kdy zatopila voda Padock, Zemanství a Mošnici, jakkoliv již bylo Labe zregulováno (konkrétně u Kladrub probíhalo od podzimu 1922, od mostu v Kančinách).²⁶

Svatí nám pomáhají nejen bojovat proti mocným živlům a ochraňovat majetek a zdraví našich drahých, ale jejich lokalizace v krajině, umocněná ochranným dřevinným doprovodem, nám pomáhá se v krajině orientovat a emocionálně zakotvit. Výjimkou není ani krajina Kladrub, která má kromě této posvěcené barokní vrstvy i vrstvu racionálně funkční, přiměřeně odvodňovanou i zavlažovanou, sekanou i spásanou v pravidelných cyklech a dělenou alejemi. Všechny tyto vrstvy pak propojuje přítomnost ušlechtilých zvířat.

26 MACEK, P., – ZAHRADNÍK, P. (edd.), *Kladruby nad Labem*, c. d., s. 146 (citující SOkA Pardubice, OÚ Kladruby nad Labem, kniha 1, s. 9).

07 | ŘEŠENÍ VODNÍ KOMPONENTY HISTORICKÝCH KRAJIN – JAKO INSPIRACE PRO BUDOUCNOST

Zbyněk Kulhavý

Lze považovat za paradox, že současné značné znalosti o procesech ve vodním režimu krajiny, dostupnost a komplexnost informací či schopnost řadu procesů numericky simulovat, nedokáží vyvážit v minulosti fungující a po desetiletí sdílenou paměť společnosti, ovlivňující hospodářské činnosti a utváření krajiny nebo rozvoj sídel. Dramatickým příkladem může být nerespektování zranitelnosti oblastí, přiléhajících k vodním tokům a povolování výstavby v aktivních zónách záplavových území, ale také relativně méně kontroverzní přístupy k řešení vodní komponenty v říčních nivách nebo v širší ploše dílčích povodí. Ač v posledním období mluvíme stále častěji o klimatické změně a potřebě adaptovat krajinu na tyto výzvy, neuvědomujeme si, že s těmito výzvami se vypořádávali i naši předkové a dokázali velmi citlivě s vodními zdroji nakládat. Povodně i sucho byly a jsou přirozenými etapami hydrologického cyklu, tudíž je nutné na oba tyto extrémy krajinu připravovat.

Předložený příspěvek se zaměřuje na zemědělsky využívaná území a na potřebu optimalizovat vodní režim půd pro oba tyto hydrologické extrémy, neboť s průměrnými stavy vodnosti je krajina schopna se vypořádat bez větších potíží – uplatňuje se krátkodobá retence vody v terénních depresích, rozlivy v říčních nivách, nebo schopnost půdy infiltrovat srážky, transformovat je ve složky odtoku, případně dlouhodoběji akumulovat v kapilárních půdních pórech nebo dotovat hladinu podzemní vody. Pozornost zde tedy zaměříme na cílené řízení srážko-odtokového procesu technickými opatřeními, umožňujícími bezškodně odvádět přebytky vod nebo naopak vodu akumulovat k jejímu pozdějšímu využití. Pokud se to podaří, můžeme taková opatření nazývat zlepšujícími – neboli „melioračními“.

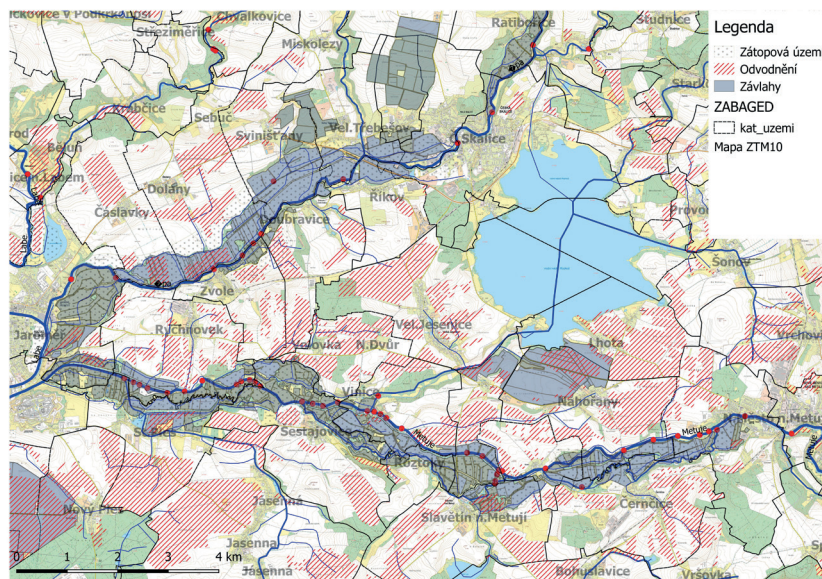
Příklady historických vodohospodářských systémů

Mezi inspirující příklady komplexních vodních děl, pozitivně ovlivňujících po několik století aktivity rozsáhlých oblastí, jistě patří Nová řeka či Zlatá stoka na Třeboňsku, Opatovický kanál na Pardubicku – obě díla, vznikala v souvislosti s podporou rybníkářství, postupně však získávala řadu dalších funkcí v krajině, včetně ochrany přilehlých území a podpory závlah.

Mezi historické můžeme řadit i díla z přelomu 19. a 20. století, jako například gravitační závlahově-odvodňovací díla na řekách Úpa a Metuje – viz obr. 1. Roku 1907 vzniklé spojené vodní družstvo Úpa se sídlem v České Skalici provedlo při úpravě Úpy mezi Českou Skalicí a Jaroměří závlahu 800 ha luk; členem tohoto vodního družstva

byl i náhodský velkostatek¹. Vodní družstvo Metuj pak v rámci regulace Metuje od Josefova ke Krčínu provedlo roku 1912 luční závlahu na ploše 960 ha².

Na GZS³ Metuje způsobila absence údržby ze strany státu havarijní stav akvaduktu v lokalitě Nové Město n. Metují – Krčín. Akvadukt byl zbourán⁴ a skoro 1/4 vodního díla byla tím vyřazena z provozu. Aktuálně usilují majitelé pozemků a dotčení zemědělci o obnovu tohoto vodního díla, přitom se mění nejen účel stavby (kromě původní závlahy i naléhavá potřeba funkčnosti odvodnění, zejména po povodňových událostech, nově požadavky na zlepšení mikroklimatu a zmírňování dopadů sucha), ale úvahy se soustřeďují i na změnu způsobů závlah (z přeronu na podmok a mikropostřik).



Obr. 1 Historické vodohospodářské meliorace v nivách řek Úpa a Metuje (1907 a 1912). V příspěvku použité mapové podklady byly vytvořeny autorem na základě dat IS ZVHS⁵ doplněných šetřením VÚMOP, v.v.i. z let 2016–2022.

Z těch relativně novějších (ze 70. – 90. let minulého století) jmenujme např. plně gravitační stavby regulační drenáže z Jižní Moravy – Bulhary–Přítluky⁶ situovanými pod Novomlýnskými nádržemi (obr. 2 a obr. 3) nebo Uherčice

1 SAMEK, Jiří, *Spojené vodní družstvo „Úpa“ se sídlem v České Skalici*. Rodným krajem, 2007, 34, s. 6–9.

2 Čtyřicet let trvání technické kanceláře Zemědělské rady pro Čechy v Praze, 1924.

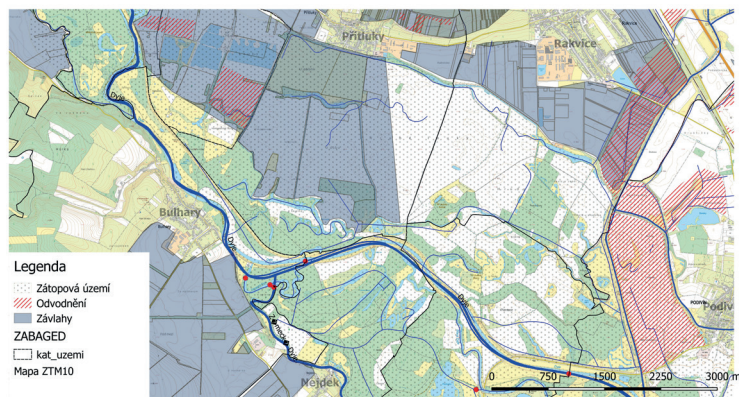
3 GZS = gravitační závlahový systém.

4 TŮMOVÁ, Štěpánka, *Stoletý akvadukt mohl být technickou památkou, teď ho narychlo zbourali*, iDNES.cz, dostupné online: <https://tv.idnes.cz/domaci/stolety-akvadukt-narychlo-zbourali.V230925_122026_idnestv_jda> [25.09.2023]

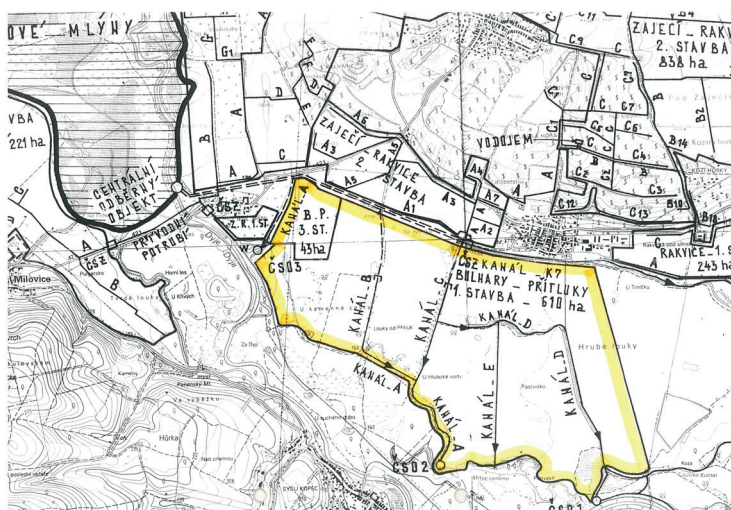
5 Dostupné online: <<http://eagri.cz/public/web/mze/farmar/LPIS/data-melioraci/>> [28.11.2024]

6 Projektová dokumentace, Projektová dokumentace Bulhary–Přítluky, 1987.

na Svratce. Projektanti těchto vodních děl využili na svou dobu nejnovějších poznatků oboru hydromeliorací⁷, které aplikovali na lokalitách, které umožňovaly gravitační přívod vody do systému, což je dlouhodobě velmi efektivní – samozřejmě za předpokladu, že jsou stavby patřičně udržovány i využívány. Změna zemědělské politiky státu i struktury zemědělství po roce 1989, včetně uplatňování důsledné prioritizace vlastnických vztahů k půdě způsobil, že o meliorační stavby nebylo několik desetiletí patřičně pečováno. Na příkladu stavby Bulhary-Přítluky několikaletá absence údržby rozvodných kanálů (v letech 2010-13) způsobila zanešení propojovacích drenů.



Obr. 2 Závlahová soustava oblasti Bulhary – Přítluky, včetně vybudované stavby regulační drenáže, využívající kombinaci rozvodných příkopů s napojenými závlahově-odvodňovacími dreny

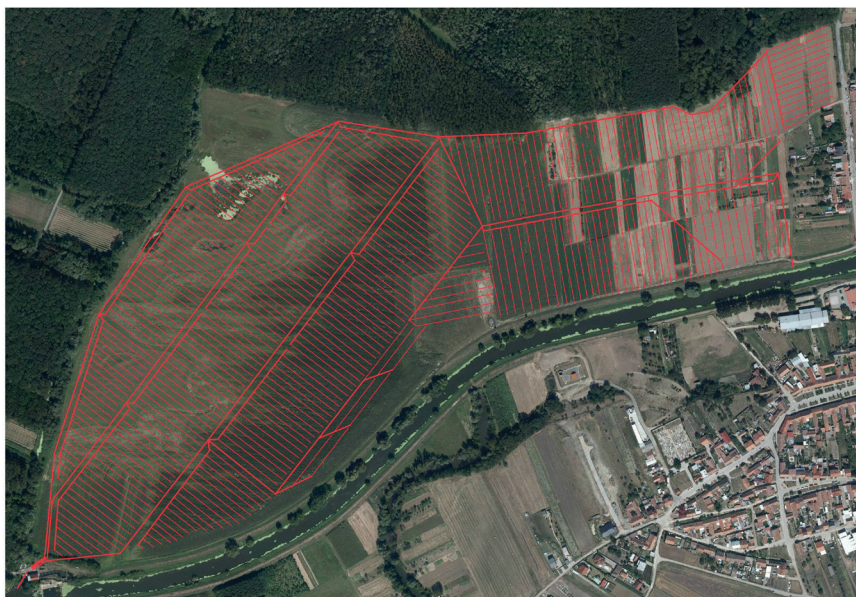


Obr. 3 Výkres projektové dokumentace stavby regulační drenáže Bulhary-Přítluky

⁷ LEGÁT, Vladimír, *Systém oboustranné regulace hladiny podzemní vody v podmínkách extrémně suchého léta 1990*, Meliorace, 1991, 27 (LXIV), s. 1933-1938.

Regulační drenáž Uherčice (okres Břeclav) – viz obr. 4, byla realizována na ploše 113,3 ha ve dvou samostatných částech. Rovinaté pozemky v blízkosti vodního toku Svratky a situování výškového stupně (jezu) mezi náпустný objekt a výúst umožnily optimální využití gravitačního rozvodu vody. Jedná se o jedno z nejučelnějších řešení poměru provozních nákladů a získaných benefitů pro zemědělskou produkci a vodní režim dotčeného území. Toto vodní dílo bylo koncipováno jako efektivnější náhrada za závlahu postřikem, neboť umožňuje realizovat nejen gravitační závlahu podmokem (bez potřeby energeticky náročnějšího čerpání vody), ale současně slouží k dotaci podzemní zvodně vodou, přiváděnou z řeky Svratky.

Na stavbě došlo v letech 2016–2019 k zanesení regulační šachtice⁸ s následným vznikem rozsáhlého mokřadu. Stavba byla kolaudována v roce 1991, po jejím uvedení do provozu a po změnách ve vedení zemědělského podniku však nebyl až do roku 2019 o jejím účelu nikdo obeznámen – ani zemědělec, ani vlastníci pozemků, ale ani zástupci obce. Po opravě byla funkce vodního díla na pozemku obnovena.

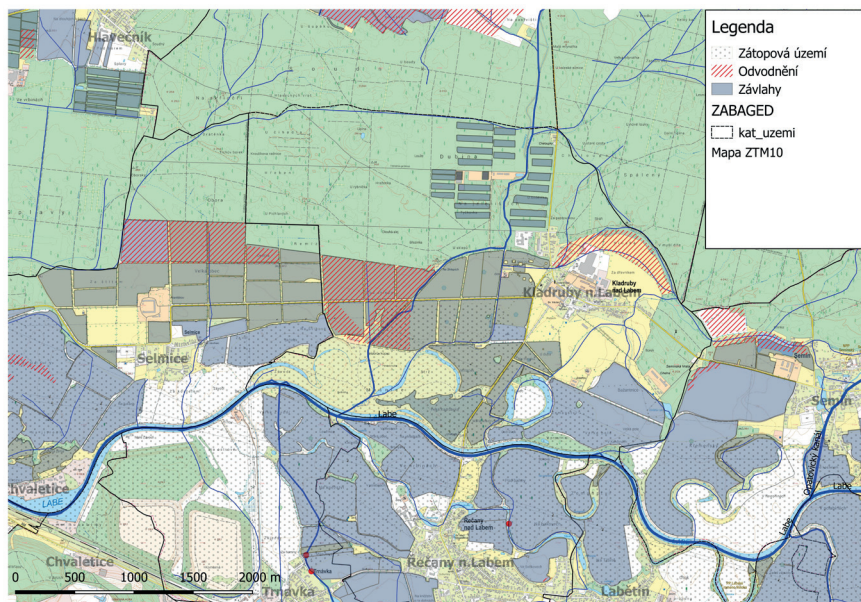


Obr. 4 Situační řešení rozvodné trubní sítě a drénů na lokalitě Uherčice (okr. Břeclav), zobrazena je lokalita 1 s rozlohou 46,5 ha. Zdroj: digitalizovaná situace projektové dokumentace na pozadí leteckého snímku (Mapy.cz)

Dalším vhodným příkladem technického řešení hydromeliorační stavby s oběma základními funkcemi (odvodnění i závlaha) může být také stavba regulační drenáže Kolesa-Vápno (obr. 5), projektovaná a realizovaná v letech 1978–1981. Stavba využívá vodu Strašovského potoka, která však v tomto případě byla v minulosti čerpána do vyrovnávací a akumulací vodní nádrže u samoty Bukovina (poblíž Strašovského rybníka), odkud byla

⁸ VÚMOP, v.v.i., 2020, *Rozšířené stanovisko VÚMOP, v.v.i. k údajnému zničení mokřadu u Uherčic*, VÚMOP, v. v. i., 2020, dostupné online: <<https://www.vumop.cz/rozsiрене-stanovisko-vumop-vvi-k-udajnemu-zniceni-mokradu-u-uhercic>> [20.04.2020].

gravitačně napouštěna do drenážního systému. Touto hydromeliorační stavbou se dostáváme do blízkosti vodohospodářského systému Semín – Kladruby nad Labem – Selmice, který využívá vody z Opatovického kanálu a z řeky Labe. Závlahové systému, budované v Polabí na rozloze až 7 500 ha v letech 1965-1982 a využívající vodní dílo Opatovický kanál, popisuje Pelíšek⁹. V tomto díle jsou popsány výstupy tříletého výzkumného projektu, řešeného v rámci programu NAKI II, zaměřeného na historické příklady závlahových staveb ČR, které jsou v odpovídající podrobnosti popsány.



Obr. 5 Přehled závlahově-odvodňovacího systému oblasti Kladruby n. L. zahrnující jak systémy příkopové, tak drenážní. Zdrojem informací je databáze ZVHS (Zemědělská vodohospodářská správa), následně zobrazované v ISMS (Informační systém melioračních staveb), dostupné na adrese <https://meliorace.vumop.cz/>

Vláhové režimy zemědělských, ale i lesních pozemků musí splňovat nároky pěstovaných plodin, a proto byly již od dávných dob upravovány různými způsoby. Zamokřené pozemky byly odvodňovány nejčastěji povrchově. Tento způsob byl méně účinný než později vyvíjené systémy podzemních drénů, aplikované na zemědělských půdách. Trubková drenáž byla v Anglii zaváděna již od roku 1810.

Stavby k vodohospodářským melioracím pozemků jsou vodní dílo podle §55 vodního zákona¹⁰ č. 254/2001 Sb. a stavba podle §5 stavebního zákona č. 283/2021 Sb.¹¹ Oba zákony ukládají majitelům povinnost udržovat dílo. Údržba se provádí za účelem zpomalení procesu fyzického opotřebení a zabezpečení spolehlivého a bezpečného provozu těchto staveb.

9 SVITÁK, Zbyněk – VYSKOČIL, Aleš – ROZKOŠNÝ, Miloš (ed.), Závlahy – znovuobjevované dědictví: Kritický katalog výstavy, 2022.

10 Zákon č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

11 Zákon č. 283/2021 Sb., stavební zákon v aktuálním znění.

Hlavní zásady inovace stávajících hydromelioračních systémů v krajině

1. Pokud to lze, uplatňovat gravitační principy funkce systému, tj. odvádění přebytků vod (odvodnění pomocí příkopů a případně na ně napojených drenů) i přívod vody (např. závlahové vody nebo vody zasakující do přilehlé půdy břehovou infiltrací), kdy je využito převýšení hladin pro vytvoření průtoku či infiltrace vody.

Za tímto účelem jsou instalovány na vodní díla vzdouvací a rozdělovací objekty, ke křížení s jinými liniovými konstrukcemi včetně vodních toků jsou využívány shybky nebo akvadukty.

2. Adaptaci hydromeliorační stavby je třeba přizpůsobit aktuálním potřebám a přírodním podmínkám konkrétní lokality. Mezi potřeby patří především: aktuální způsob využití pozemku a požadavky na úpravu vodního režimu jedním nebo oběma směry. Přírodní podmínky jsou zejména charakteristiky místního klimatu, dále režim úrovně hladiny podzemní vody a pedologické, resp. hydrogeologické poměry stanoviště. Příkladem zhodnocení těchto hledisek je v letech 1980–1990 zpracovaná studie optimálních technických řešení úprav vláhových režimů půd (obr. č. 6).

Nižší a vyšší říční terasy s výsušnými písčitými půdami s propustnou spodinou, fluvizemě, ale i další typy půd vyžadovaly a vyžadují i do budoucna meliorační zásahy.

Z pestré skladby říčních sedimentů i klimatických podmínek v území Polabí vyplývá, že pozemky lokálně trpěly převlhčením, vyžadujícím vybudování odvodnění, místy naopak vysušováním s potřebou dodávat vodu, takže budování závlah má v oblasti dlouholetou tradici, doloženou od roku 1513.



Obr. č. 6: Studie středního Polabí (území mezi Řečany n. L. a Rokytňem – severně od Přelouče a Pardubic) zpracovaná Agroprojektem Pardubice s návrhem optimálních technických způsobů hydromeliorace půdy, vycházející z dosavadních zkušeností projektantů. Zdroj: Zbyněk Kulhavý – soukromý archiv autora.¹²

3. V úvahu může přicházet i potřeba odstranění vodního díla. Jedná se však u gravitačně fungujících systémů o velmi náročnou úlohu vyžadující dobré utěsnění drah transportu vody (zasypání a zhutnění koryt vodních toků

¹² KULHAVÝ, František – KULHAVÝ, Zbyněk, *Navrhování hydromelioračních staveb*, 2008.

či příkopů, případně drenážních rýh). V úvahu je třeba brát funkční souvislosti jednotlivých částí vodního díla včetně vlivu staveb sousedních.

Nutná je spolupráce vlastníků i uživatelů vodních děl

Oficiálně existovala vodní družstva na území současné České republiky v letech 1870 až 1955. Rok 1870 byl pro existenci vodních družstev klíčový,¹³ neboť vstoupily v platnost zemské vodní zákony (tři mírně odlišné zákony pod čísly: pro Čechy č. 71, Moravu č. 65 a Slezsko č. 51/1870). Český zákon vodní č. 71 platil s novelizacemi až do r. 1955.

K překonání problémů plynoucích z roztříštěného majetkového uspořádání melioračních staveb, což se jeví jako hlavní překážka společné péče a adaptace některých typů vodních děl, by mohla pomoci obnova vodních družstev přizpůsobených současným podmínkám.

Institut vodního družstva je konceptem samosprávy ve vodním hospodářství, který umožní efektivní správu majetkově roztříštěných, ale funkčně a stavebně navazujících vodních děl (malých vodních nádrží, zařízení protierozní ochrany, závlahových a odvodňovacích staveb atd.). Vodní družstvo by mělo být partnerem vodoprávních úřadů i dalších správců působících v oblasti vodního hospodářství (SPÚ, podniky Povodí atd.). Základním legislativním a ekonomickým parametrům včetně souvislostí správy ve vodním hospodářství se věnuje metodika.¹⁴

Vodní družstvo lze založit i podle stávající legislativy. Nebude však dostatečně efektivní, pokud se neprovedou některé potřebné změny. V první řadě jde o potřebu odblokovat ty majitele a spolumajitele vodních děl, kteří projevují nezáměr v případech, kdy je objektivně žádoucí s vodou v krajině lépe hospodařit, nebo kdy je třeba disponovat souhlasy všech majitelů dotčených vodních staveb. Prakticky již od 90. let minulého století probíhaly v několika etapách snahy o legislativní podporu vzniku vodních družstev. Významným impulsem bylo také období následující po projevech výrazného sucha v letech 2015/16.

Možnosti adaptace odvodňovacích staveb na systémy s regulací odtoku

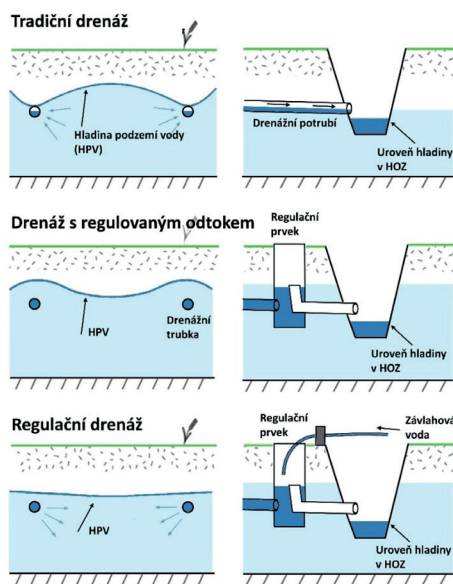
Nepříznivému vlivu současných změn klimatu na vodní zdroje je možné čelit adaptačními opatřeními – na drenáži¹⁵ tyto možnosti dokumentuje obr. č. 7. Doporučeno je uvažovat v zásadě o čtyřech typech opatření:

13 Zemské zákony vodní z 28. srpna 1870, resp. Zák. zemský ze dne 25. října 1870. Č XXII. č. 71 čes. z. z., č. 65 mor. z. z. a č. 51 slez. z. z.

14 KULHAVÝ, Zbyněk a kol., *Postupy pro dosažení udržitelnosti hydromelioračních opatření v podmínkách České republiky. Certifikovaná metodika*, VÚMOP, v. v. i., dostupné online: <<https://knihovna.vumop.cz/documents/1377>> [20.04.2020].

15 KULHAVÝ, Zbyněk – FUČÍK, Petr, *Adaptation Options on Land Drainage Systems for Sustainable Agriculture and Environment: A Czech Perspective*, Polish Journal of Environmental Studies, 2015, 24, 3, p. 1085–1102.

- stávající systémy přebudovat na tzv. regulační systémy,¹⁶ které v období sucha vodu zadrží a zpřístupní ji kořenům rostlin – toto lze podle analýz VÚMOP a SPÚ¹⁷ efektivně realizovat na ploše až 450 000 ha,
- eliminovat (znefunkčovat či odstraňovat) části stávajících systémů, což je finančně spíše nákladnější varianta a hodí se tam, kde systém neměl být zřízen (např. organozemě, pramenné oblasti apod.) či je nefunkční; tento proces je podle způsobu řešení zpravidla nevratný a měl by být zvolen po důkladné úvaze a projednání,¹⁸
- odvodňovací systémy doplnit o retenční nádrže či mokřady (např. pod drenážní výustí), dále s možností dočištění drenážních vod (odstranění dusíku a fosforu, popř. pesticidů) a následným znovuvyužitím vody např. pro závlahu či vsak do hlubších vrstev půdy,
- nad rámec běžných oprav¹⁹ provést celkovou rekonstrukci uceleného drenážního systému (výměnu poškozených částí potrubí, provést místně korekci intenzity odvodnění atd.). Jedná se o poměrně nákladnou variantu srovnatelnou s prvním z uvedených opatření (tj. přebudováním na regulační systémy), zejména s ohledem na potřebný rozsah průzkumných prací. Nezávisle však přidáváme hodnotu tím, že poté bude systém nadále plnit jen odvodňovací funkci.



Obr. č. 7: Schémata tří základních typů drenážních systémů a jejich vliv na dynamiku hladiny podzemní vody. Zdroj: Zbyněk Kulhavý – soukromý archiv.

¹⁶ TNV 75 4221 Regulace a retardace odtoku na zemědělských pozemcích odvodněných trubkovou drenáží, únor 2004.

¹⁷ VÚMOP, v. v. i. – Výzkumný ústav monitoringu a ochrany půd, v. v. i.; SPÚ – Státní pozemkový úřad.

¹⁸ KULHAVÝ, Zbyněk – TLAPÁKOVÁ, Lenka – FUČÍK, Petr, *Pracovní postupy eliminace negativních funkcí odvodňovacích zařízení v krajině. Certifikovaná metodická příručka pro žadatele OPŽP, MŽP, VÚMOP v. v. i.*, 2013, dostupné online: <http://www.mzp.cz/cz/priode_blizka_opatreni <https://knihovna.vumop.cz/documents/1634>> [20.04.2020].

¹⁹ TNV 75 4922 Údržba odvodňovacích zařízení, leden 2016.

Závěr

Pro zachování původních funkcí hydromelioračních systémů v historických typech krajín, případně pro adaptaci krajiny na probíhající klimatické změny je třeba:

- posílit proces infiltrace vody do půdy (tj. snížit povrchový odtok i výpar),
- preferovat nízkotlaké či gravitační systémy rozvodu vody po pozemku (závlahy),
- umožnit recyklaci vod/živin na pozemku (řešení např. cestou regulace odtoku),
- dopracovat legislativu umožňující společnou péči a modernizaci vodních děl.

Jistě je k širší diskusi, aby se v rámci všech stupňů vzdělání vodohospodářů a zejména projektantů v oborech krajinného inženýrství věnoval přiměřený prostor – a ze zkušenosti navrhuji větší než dosud – popisu dobrých inspirativních příkladů historických typů krajín, kde je řešení vodních režimů zpracováno v širších kontextech souvislostí. Často se totiž při návrhu uplatňují tendenční přístupy, které však nemohou podchytit všechny nároky, jež jsou na užívání krajiny kladeny. To pak vyvolává potřebu následných opatření.

08 | PRAKTICKÁ PÉČE O ZELEŇ V ZAPSANÉ KRAJINĚ PRO CHOV CEREMONIÁLNÍCH KOČÁROVÝCH KONÍ V KLADRUBECH NAD LABEM

Jana Votrubová

Krajina krásných koní

Se zápisem Krajiny pro chov ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem na Seznam světového dědictví v roce 2019 bylo zřejmé, že její unikátnost mezi jinými krajinami tvořili a udrželi právě koně. Ti se v daném území kontinuálně chovají téměř 500 let, tudíž je žádoucí, aby byli její součástí a jejich přítomnost a nároky na chov a výcvik přirozeně formovaly krajinu nadále. Některé z pracovních postupů byly samozřejmě motorizovány, ovšem určité z nich zůstaly v tradičním předválečném pojetí, jako odvoz koňské mrvy ze stájí nebo vláčení pískových ploch za pomoci páry koní. Stejně tak i správce kulturní krajiny pracuje ze sedla starokladrubského koně, jednak aby obsáhl i ta těžko dostupná zákoutí v krátkém časovém horizontu, ale hlavně je to šetrný a udržitelný způsob přemísťování v krajině po vzoru hospodářů před sto lety.

Louky a pastviny

Nejvýznamnější plochu v kladrubské krajině zaujímají logicky louky a pastviny, kterých má národní hřebčín (dále jen NHK) k dispozici bezmála 460 ha (tab. č. 1), a je proto v produkci sena soběstačný pro krmení svých koní. Proslulé dělení pastevních dílců má svůj estetický, ale především praktický význam, kdy se přibližně každé 2–3 týdny stádo koní vyhání spásat jiný půdní blok. Pastviny se nacházejí v těsné blízkosti všech stájových dvorů, zatímco louky určené ke sklizni sena zaujímají spíše obvodové části statku. Středisko rostlinné výroby kompletně zajišťuje péči o trvalé travní porosty: vláčení, válení, dosetí, kosení, sklizeň píce a nedopasků. Orná půda v majetku NHK je propachtována a hospodář na ni jiný živnostník, který hřebčínu zajišťuje odběr koňské mrvy, dodává obilnou slámu volně loženou na řádku.

Tab. č. 1: Podíly zemědělských ploch v majetku NHK.

Zemědělská půda (ha)	Kladruby n. L.	Slatiňany	Celkem
Louky, pastviny	459	105	564
Orná půda	62	132	194
Jiné TTP - sady, zahrady	0	14	14
Celkem	521	251	772

Tab. č. 1: Podíly zemědělských ploch v majetku NHK. Zdroj: Jana Votrubová, 2024.

Šetrné hospodaření

Počátkem roku 2023 se správce statku rozhodl hospodařit na svých pozemcích šetrněji k životnímu prostředí a nastavil nové podmínky provádění agroenvironmentálně-klimatických opatření v krajině. Cílem je změna využití zemědělské půdy v souladu s ochranou životního prostředí, za účelem zachování území vysoké přírodní hodnoty a biologické rozmanitosti. Jedná se například o zatravňování orné půdy druhově bohatou směsí, ošetřování extenzivních travních porostů, jako jsou nehnojené mezofilní a vlhkomilné louky, druhově bohaté pastviny, nebo ochrana biotopu modrásků. Výskyt modrásků na území podél Labe v praxi znamená velké omezení prací na těchto půdních blocích, jako například zákaz veškerých agrotechnických činností od 10. 6. do 15. 9., seč ne menší než 7 cm a ponechání nepokosů. Na loukách a pastvinách se neaplikují žádná minerální hnojiva, pouze vápnění některých trvalých travních porostů v pětiletých intervalech. Přísun dusíku se zajišťuje pastvou.

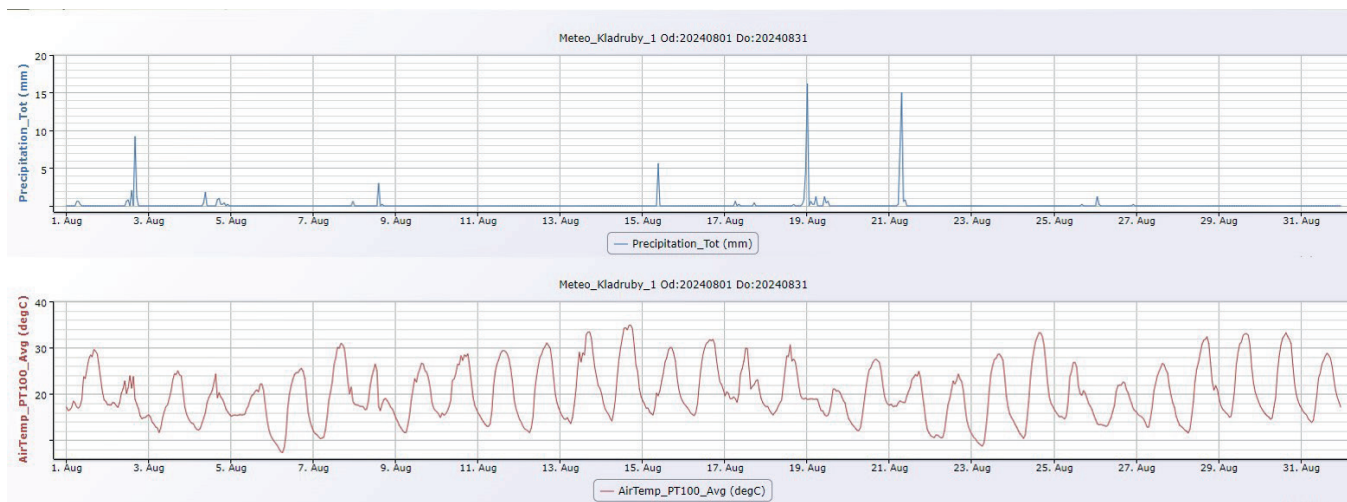
Nově nastavený management zemědělské krajiny nikterak nezasáhl do produkce krmiv a steliv pro starokladrubské koně, ba naopak krajina lépe čelí klimatické změně, kdy například souvislé nepokosy v trvalých travních porostech napomáhají zadržování vláhy v obdobích sucha. Máme za to, že šetrné hospodaření povede nejen ke zvýšení ekologické stability, ale hlavně k zachování přírodně historických hodnot této krajiny.

Vodní plochy a toky

Protože naši předkové byli velcí hospodáři, starali se o zásobování krajiny vodou a propracovali v Kladrubech důmyslný zavodňovací a odvodňovací systém. V 70. letech 18. století byla vybudována soustava zavodňovacích kanálů s Kladrubským náhonem odvádějícím vodu z Opatovického kanálu. Tento systém však již bohužel není z části funkční.

Správce statku si uvědomuje závažnost hospodaření s vodou v zapsané krajině a podnikl již určité kroky k obnově závlahového systému, který opět přivede vodu k pastvinám a krajinné zeleni. V roce 2023 proběhla pasportizace všech vodních děl, která čítají 22 km, a byl stanoven návrh následné péče. Projekt revitalizace všech vodních děl a toků však musí být ještě zpracován. Je to kapitola, která nás velmi tíží zejména v souvislosti

s klimatickou změnou a neskutečným suchem v letních měsících. Dokazují to i data z naší meteostanice, kde lze názorně vidět srážkové úhrny za měsíc srpen 2024 v porovnání s počtem tropických dnů (obr. č. 1). Zeleň nedostatkem vody v naší krajině velmi trpí a od revitalizace historického závlahového systému si slibujeme částečnou stabilizaci prosychajících krajinných prvků. Odbahněním rybníků a slepých ramen zase dosáhneme větší zádrže vody v krajině.



Obr. č. 1: Srážkové úhrny za měsíc srpen 2024 v k. ú. Kladruby nad Labem. Zdroj: Meteostanice NHK, 2024.

Lesní porosty

Vedle severního masivu lesa je částečně i krajinářský pak Mošnice lesním pozemkem. NHK spravuje téměř 680 ha lesa, v němž se ale těžební i pěstební činnost zajišťuje dodavatelsky službou. Protože NHK disponuje vlastní pilou a truhlárnou, lesní porosty jsou mimo jiné zdrojem materiálu pro stavbu ohrad, skokových a vozatajských překážek, oplocení či kotvení vysazovaných stromů v areálu, které si zpracováváme dle potřeby provozu hřebčína.

Každoročně vydáváme povolení ke sběru semenné suroviny z našich dřevin. Reprodukční materiál se sbírá v lesních i mimolesních porostech nebo z kvalitních zdrojů semen, které jsou uznány ke sběru osiva. Takto získaný reprodukční materiál lesních dřevin je následně vyséván a pěstován na pronajatých pozemcích v k. ú. Kladruby nad Labem a určen k lesnickým účelům, tzn. obnově lesa a zalesňování. Geneticky identické duby, lípy či borovice se tímto navrací zpět do lesních porostů a krajiny.

Honitba Kladruby nad Labem

NHK je správcem honitby o výměře 1 621 ha, zahrnující veškerou vlastní zemědělskou půdu a lesní pozemky. Plány lovu koordinuje v souladu se škodami na porostech sám. Přehled odlovu za posledních 5 let viz tab. č. 2.

Tab. č. 2: Odlov v honitbě Kladruby nad Labem mezi lety 2019–2023.

Odlov (ks)	2019	2020	2021	2022	2023
Černá zvěř	161	109	138	119	198
Srncí zvěř	58	67	64	30	69
Dančí zvěř	7	12	14	2	11
Liška, psík	5	16	23	12	5
Nutrie	0	0	28	14	29
Celkem	231	204	239	177	312

Tab. č. 2: Odlov v honitbě Kladruby nad Labem mezi lety 2019–2023. Zdroj: Jana Votrubová, 2024.

Reálnou hrozbou pro krajinu začal být výskyt přemnožené nutrie říční. Správce statku zareagoval na tento stav invazivního nepůvodního zvířete povolením k odlovu a intenzivně tlumí populaci nutrie na všech vodních tocích. Býložravec totiž likviduje břehové porosty okusem kořenových náběhů a podhrabáváním dřevin, které ztrácejí stabilitu a vyvrací se.

Velkým tématem je také ochrana zvěře při senosečích, kterou rozhodně nepodceňujeme a pravidelně systematicky provádíme, aby nebyla zvěř zraňována nebo usmrcována, tak jak to ukládá zákon č. 449/2001 Sb., o myslivosti. V praxi to znamená, že skutečně každý půdní blok určený ke sklizni prochází vždy ráno vedoucí střediska Správa kulturní krajiny se svými speciálně vycvičenými lovecky upotřebitelnými psy a vyhání všechnu zvěř z porostu, zejména srncí. Tato velmi osvědčená metoda ochrany zvěře se v Polabí praktikuje již od roku 2021 a je téměř 100%. Jedná se o desítky zachráněných srnčat, ale díky šetrnému opatrování honitby evidujeme i zvyšování stavů drobné zvěře v krajině, jako jsou bažant obecný a zajíc polní.

Krajinářský park Mošnice

Mošnice je pozůstatek lužního lesa se slepými rameny Labe, přetvořený na malířsko-krajinářský park z počátku 20. století. Kompozici tohoto území významně zasáhlo hospodaření v 70. letech minulého století, kdy se zde zdálo výhodné založit faremní chov bažantů a absolutně přehustit kompozici malebného parku smrkem a pámelníkem. V roce 2020 byl realizován projekt „Revitalizace krajinářského parku Mošnice v Kladrubech nad Labem – podpora diverzity“ z finančních prostředků EU, bylo vykáceno přes 5 000 nepůvodních stromů a vysazeno 513 ks hodnotných dřevin převážně dubů, javorů, lip a jilmů. Jelikož je celých 78 ha parku součástí EVL Kladruby nad Labem s výskytem páchníka hnědého a lesáka rumělkového, režim kácení a likvidace dřevní hmoty musí být v souladu s vyjádřením OOP (Krajského úřadu Pardubického kraje), tzn. nejlépe ponechat na místě.

Mimo stavbu loggerů jsou rozmísťovány dřevní segmenty po obvodu parku tak, aby na daném místě přirozeně zdegradovaly a zároveň několik let posloužily jako skokové překážky pro koně (obr. č. 2).

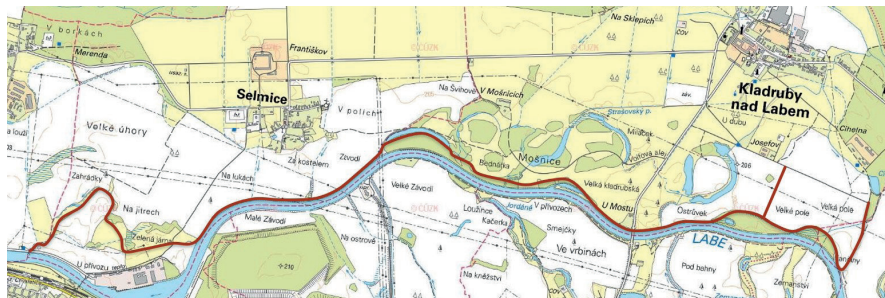


Obr. č. 2: Dřevní hmota určená k přirozenému rozkladu v Mošnici, sloužící jako skokové překážky pro koně.
Foto: Jana Votrubová, 2023.

Cestní síť

Poměrně hustá cestní síť zajišťuje nejen přístup na lesní a zemědělské pozemky, ale hlavně slouží k výcviku starokladrubsých koní. Povrchy cest tímto musí být přizpůsobeny pohybovému aparátu koně, tudíž pružné, ale pevné. Jedná se převážně o mlatové, písčité a travnaté cesty s pravidelnou údržbou adekvátní mechanizací.

Jedním z projektů, který se postupně realizuje v obdobích vegetačního klidu, je obnova kočárové cesty na pravém břehu Labe (obr. č. 3). Kdysi kompletně zaniklá linie vedoucí z Kančin po Jitra čítá 8 km a zahradníci NHK průběžně započali s průklestem a zpevňováním povrchu. Aktuálně je sjízdných již přes 6 km trasy, kde svou významnou roli hraje i staronová třířadá jabloňová alej spojující Josefov s Labem (obr. č. 4). Tato cesta je součástí návrhu trasování míst vyhrazených pro trénink koní, jak stanovuje Management plan 2022–2026 Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem, cíl 12, opatření 12.1, za účelem minimalizace kolizních střetů turistů s koňmi.



Obr. č. 3: Kočárová cesta na pravém břehu Labe. Zdroj: Jana Votrubová, 2022.



Obr. č. 4: Unikátní třířadá jabloňová alej spojující Josefov s Labem. Foto: Jana Votrubová, 2022.

Aleje a stromořadí

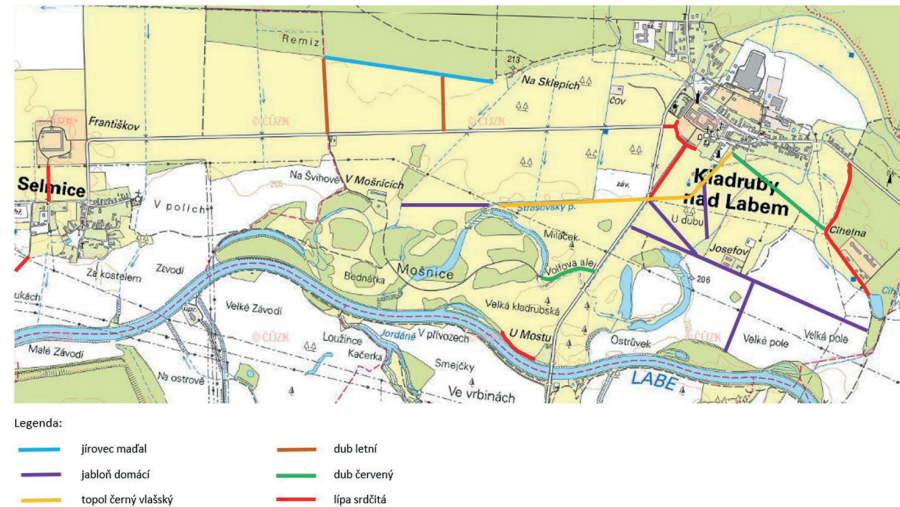
Bezesporu největší kapitolou v péči o zeleň je ta o alejích. V areálu NHK se nachází téměř 19 km převážně lipových, dubových a jabloňových alejí a stromořadí. Správa kulturní krajiny se v posledních 5 letech prioritně zaměřila na revitalizaci těchto významných krajinných prvků zapsané krajiny. Povedlo se tak do alejí celkem dosadit 938 ks vzrostlých stromů (tab. č. 3) a obnovit stromořadí o délce více než 8 km (obr. č. 5). Převládají

samozřejmě autochtonní dřeviny (duby, lípy, topoly), které se pěstují v okrasných školkách domácí provenience, čímž je zaručena adaptace a ujmavost vysazovaného materiálu.

Tab. č. 3: Výsadby vzrostlých stromů mezi lety 2019–2024.

Název latinsky	Název česky	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Aesculus hippocastanum	jírovec maďal			30			
Populus nigra 'Italica'	topol černý					60	
Quercus rubra	dub červený		6	34	9	5	
Quercus robur	dub letní	30			46	48	20
Tilia cordata	lípa srdčitá				84	5	8
Malus domestica	jabloň domácí		83	205	261		
Celkem stromů		30	89	273	400	118	28

Tab. č. 3: Výsadby vzrostlých stromů mezi lety 2019–2024. Zdroj: Jana Votrubová, 2024.



Obr. č. 5: Realizované revitalizace alejí podle taxonu. Zdroj: Jana Votrubová, 2024.

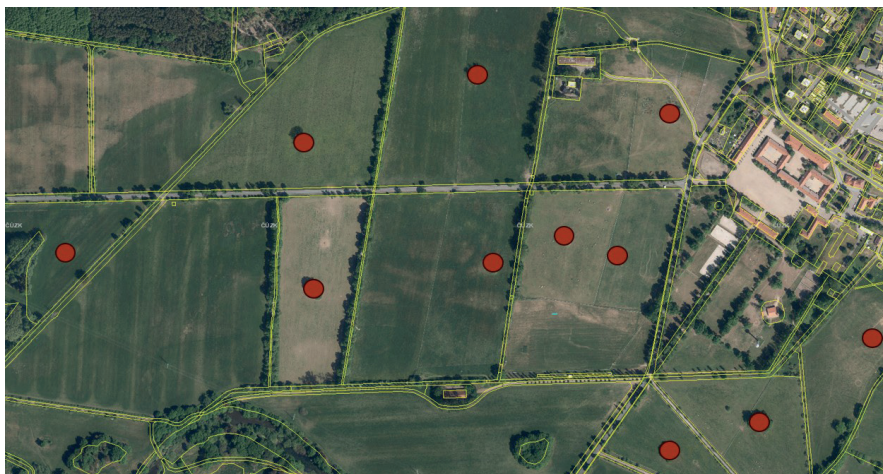
Revitalizace vedlejších alejí probíhá následovně: Návrh a projekt zpracovává krajinářský architekt NHK, realizaci a následnou péči provádí zaměstnanci střediska Údržba kulturní krajiny. Pouze arboristické práce jsou objednávány externě, protože se jedná o vysoce profesionální péči o dřeviny rostoucí mimo les. Financování těchto projektů je zajišťováno z provozních prostředků NHK.

Velkým krajinářským počinem byla revitalizace jabloňových alejí v okolí stájí Josefův, rozdělená na etapy a dokončená na podzim roku 2022. Jedná se o 2,5 km jabloňových alejí, které byly arboristicky ošetřeny a dosazeny 549 ks vysokokmenů starých krajových odrůd. Celé akci předcházela rešerše v historických pramenech a leteckých

snímků z roku 1937 a 1954. Skleněné diapositivы z archivu prof. Františka Bílka jen upřesnily taxonomickou skladbu. Díky vynikající spolupráci s Výzkumným a šlechtitelským ústavem ovocnářským Holovousy se podařilo získat 39 původních odrůd roubovaných vysokokmenů, zapěstovaných v Podkrkonoší. Vznikl tak výjimečný genofond jabloní, které zde rostou celé jedno století.

Clumps

Clumps je prvek zeleně záměrně vysazený v pastevních dílcích, který má svůj estetický, ale i praktický význam – chrání pasoucí se koně při nepřízní počasí. Tyto skupiny stromů jsou pravděpodobně specifické pouze pro komponovanou krajinu okolí Kladru nad Labem a nenacházejí se nikde jinde. Dodnes se dochovalo celkem 13 takových skupin stromů (obr. č. 6), které dostaly speciální péči na jaře 2024, aby opět plnily svou funkci. Některé *clumps* byly zachovalejší, z některých zbylo jen suché torzo, a proto byly dosazeny novými stromy.



Obr. č. 6: Umístění *clumps* v pastevních dílcích. Zdroj: Jana Votrubová, 2024.

Arboristika

Kompletní absence arboristických zásahů v minulých letech se negativně podepsala na zdravotním stavu veškerých dřevin v areálu hřebčína. Arboristické zásahy jsou řešeny službou, kdy za uplynulé 4 roky bylo ošetřeno 591 stromů (tab. č. 4) převážně bezpečnostními, zdravotními a lokálně-redukčními řezy. Jedná se o řezy zaměřené na zajištění aktuální provozní bezpečnosti dřeviny a lokální redukce za účelem odlehčení a symetrizace části koruny z důvodu zvýšení její stability při zachování architektury koruny žádoucí pro daný taxon a fyziologické stáří jedince. Dále došlo k úpravě průjezdního či průchozího profilu na dřevinách v alejích. Pěstební zásahy jsou v nemalé míře zaměřeny i na eliminaci jmelí bílého (*Viscum album*) a ochmetu evropského (*Loranthus europaeus*). Snažíme se tak zamezit šíření těchto poloparazitických organismů na další dřeviny v areálu. Lokality pro realizaci

arboristických zásahů jsou voleny s ohledem na reálný každodenní provoz (lidí, koní, strojů apod.), tzn. nejprve byly ošetřeny dřeviny v nejbližším okolí stájí, následně v intravilánu obce a pokračují směrem do volné krajiny.

Tab. č. 4: Arboristické zásahy mezi lety 2019–2024.

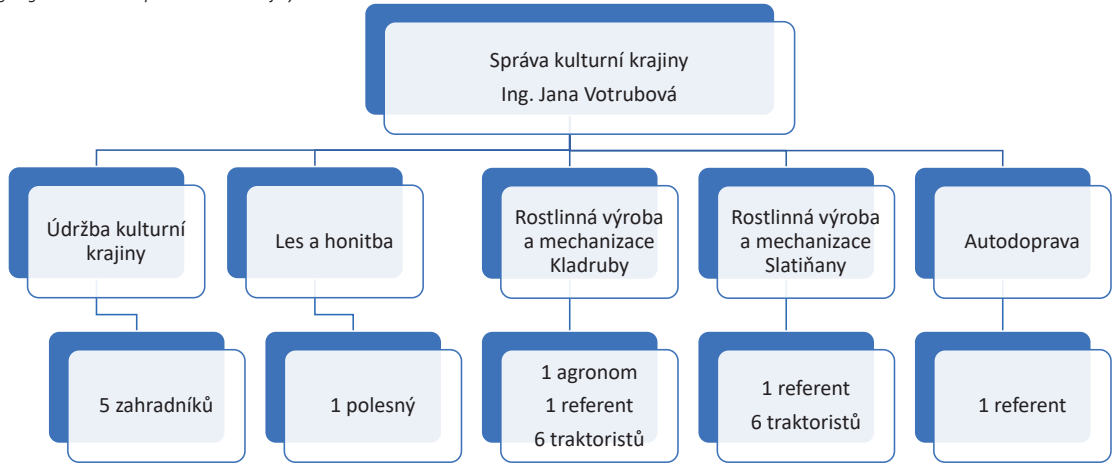
Rok	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Celkem
Místo a počet dřevin			Jabloňové aleje (144 ks)	Stáje Františkov (45 ks)	Volfova alej (54 ks)	Clumps (58 ks)	
				Nádvoří a hlavní stáje NHK (43 ks)	Zámecká zahrada (13 ks)	Řečanská alej (85 ks)	
					Stodola na Miláčku (16 ks)	Kůrkovo jezírko (15 ks)	
					Hospodářský dvůr NHK (23 ks)		
					Ferdinandova alej (95 ks)		
Celkem (ks)	0	0	144	88	201	158	591

Tab. č. 4: Arboristické zásahy mezi lety 2019–2024. Zdroj: Jana Votrubová, 2024.

Personální zajištění a mechanizace

Organigram znázorňuje personální zajištění péče o krajinu, kde je na údržbu zeleně vyhrazeno 5 pracovních pozic (tab. č. 5). Ovšem aktuálně je v hřebčínu zaměstnán jeden krajinář, tři zahradníci, jeden lesník a pět traktoristů, kteří se však primárně věnují pícninářství a krmivářství. Mechanizace musí vynahradit aktuální nedostatek pracovních sil, a proto bylo středisko Správa kulturní krajiny vcelku kvalitně vybaveno.

Tab. č. 5: Organigram střediska Správa kulturní krajiny.



Tab. č. 5: Organigram střediska Správa kulturní krajiny. Zdroj: Jana Votrubová, 2024.

Závěr

Z výše uvedených dat je zřejmé, že se v Krajině pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem za období od zápisu na Seznam světového dědictví UNESCO povedlo mnoho. Těší nás, že nacházíme potřebný kompromis mezi památkovou péčí, ochranou životního prostředí a vlastním provozem hřebčína, což svědčí o respektování trojdohody mezi Ministerstvem kultury, Ministerstvem zemědělství a Ministerstvem životního prostředí podepsané dne 30. 5. 2016. Výsledkem tak je harmonicky fungující území s nesmírným přírodním potenciálem a historií, které zachováme pro další generace koní a lidí.

Seznam zkratek:

EVL – evropsky významná lokalita

NHK – Národní hřebčín Kladruby nad Labem

OOP – orgán ochrany přírody

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

10 | AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

Ing. Jiří Machek, Národní hřebčín Kladruby nad Labem

Dr. Mechtild Rössler, Centre National de la recherche scientifique

doc. Ing. Roman Zámečník, Ph.D., Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně

Ing. Zdeněk Novák, Národní zemědělské muzeum

Ing. Milena Andrade Dnebovská, Národní památkový ústav

Mgr. Jan Fiřt, Ph. D., Národní památkový ústav

doc. Ing. Zbyněk Kulhavý, CSc., Výzkumný ústav monitoringu a ochrany půdy, v. v. i., pracoviště Pardubice

Ing. Jana Votrubová, Národní hřebčín Kladruby nad Labem

11 | POUŽITÁ LITERATURA

ALDINGTON, Charles, *On Landscape Design. In the words of Masters through the centuries*, London: Intramuros Books 2020.

BAŠEOVÁ, Olga Anna, *Význam zeleně v tvorbě prostředí*, in: Památková péče 1945–1970: sborník statí o úkolech a výsledcích státní památkové péče v letech 1945–1970 v oblasti dnešní České socialistické republiky a příspěvky zahraničních představitelů památkové péče, Praha: SÚPPOP v Praze 1973.

BECKER, Wilhelm Gottlieb, *Taschenbuch für Gartenfreunde*, 1797.

BRIX, Michael, *Der barocke Garten, Magie und Ursprung, André le Nôtre in Vaux le Vicomte*, Stuttgart: Arnoldsche 2004.

BULÍŘ, Pavel – PAVLAČKA, Roman, *Dřeviny zámeckého parku v Lednici*, Brno: Mendelova univerzita v Brně 2015.

CZULLIK, August, *Eisgrub und seine Parkanlagen*, Wien 1886.

ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar – BORSKÝ, Pavel, *K stavebně historickým průzkumům voluptuární architektury v Lednicko-valtickém areálu*, in: KRÁLOVÁ, Hana (ed.), Joseph Hardtmuth, architekt, vynálezce a podnikatel ve službách knížecí rodiny Liechtensteinů, Praha: NTM 2018, s. 53–79.

Čtyřicet let trvání technické kanceláře Zemědělské rady pro Čechy v Praze, Praha: Ústřední sbor rady zemědělské pro Čechy v Praze 1924.

DEJMAL, Ivan, *Krajina je místo svědectví a očekávání*, in: DEJMAL, I. (ed.), Kulturní krajina, téma pro 21. století aneb proč ji chránit?, Praha: MŽP 2000, s. 98–101.

DÖBERL, Mario, *Die Johannes von Nepomuk-Statue vor dem Wiener Museumsquartier. Ein Werk Anton Dominik Fernkorns*, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 2005, LIX Heft ¾, s. 259–263.

Dohoda o obecných zásadách obnovy a dalšího rozvoje Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem uzavřená mezi ministerstvem kultury, zemědělství a životního prostředí ze dne 7. 1. 2020 (nepublikováno).

DOKOUPIL, Zdeněk, *Historické zahrady v Čechách a na Moravě*, Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců 1957.

FALKE, Jakob von, *Der Garten: seine Kunst und Kunstgeschichte*, Berlin 1884.

FLEISCHER, Viktor, *Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*, Wien 1910.

GOETZE, Karl, *Album für Teppichgärtnerei*, Erfurt 1897.

GOMBRICH, Ernst Hans, *Umění a iluze*, Praha: Argo 2019.

GOTHEIN, Marie Louise, *Geschichte der Gartenkunst*, Band 1., 2., Jena 1914.

HÁJEK, Jiří, *Kronika kladrubská*, kniha první, Kladruby nad Labem: Lenka Gotthardová 2011.

HÁJEK, Pavel, *Česká krajina a baroko*, Praha: Malá Skála 2003.

HÁJEK, Tomáš – BUKAČOVÁ, Irena, *Příběh drobných památek (Od nezájmu až k fascinaci)*, edice Krajina domova sv. 1, Lomnice nad Popelkou: Studio JB 2006.

HÁJOS, Geza, *Romantische Gärten der Aufklärung. Englische Landschaftskultur des 18. Jahrhunderts in und um Wien*, Wien – Köln – Graz: Böhlau 1989.

HARRIS, John, *William Chambers und Kew, in Sir William Chambers und der Englisch-chinesische Garten in Europa*, Berlin: Gerd Hatje Verlag 1996.

HÄUFLER, Joseph Vincenz – FEIL, Joseph, *Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebung*, Wien: Peter Rohrmann 1840.

HAUPT, Herbert, *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen*, Wien – Köln – Graz: Böhlau 1983.

HAUPT, Herbert, *Von der Leideschaft zum Schönen*, Wien: Böhlau Verlag 1998.

HAVLOVÁ, Mája, *Krajinář Ferdinand Runk (1764–1834)*, České Budějovice: Národní památkový ústav 2014.

HIRSCHFELD, Christian Cay Lorenz, *Theorie der Gartenkunst*, Leipzig 1789–1885.

HOOP, Joseph, *Fürst Franz I. von und zu Liechtenstein*, 1938.

HÖSS, Karl, *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die Bildende Kunst*, Wien 1908.

HURT, Rudolf, *Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku*, Ostrava: Krajské nakladatelství 1960.

CHAMBERS, William, *Plans, Elevations, Sections and Perspective Views of the Gardens and Buildings at Kew in Surrey*, London 1763.

CHAMBERS, William, *A Dissertation on Oriental Gardening*, Dublin 1773.

JACQUES, David, *Georgian Gardens. The Reign of Nature*, London: Batsford 1983.

JIRÁNEK, Tomáš, *Krajinářská studie areálu národního hřebčína Kladruby nad Labem*, diplomová práce, Brno: Zahradnická fakulta MENDELU 1998.

JIRÁNEK, Tomáš, *Management Plan Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem (Správa památkové obnovy a přípustného rozvoje Národní kulturní památky)*, Hradec Králové 2010 (aktualizace 2012).

KAVKA, Bohumil, *Kompoziční zásady*, in: KAVKA, Bohumil, *Krajinářské sadovnictví*, Praha: Státní zemědělské

nakladatelství 1970.

KONEČNÝ, Michal, *Zámek Lednice*, Kroměříž: Národní památkový ústav 2017.

KORNER, Stephan, *Die Gärten des Fürsten Aloys von Liechtenstein, Gartenkunst in gesellschaftlichen Umbruchzeiten*, in: Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein, Bd. 104 (2005), s. 85–136.

KRÄFTNER, Johann, *Gartenparadiese, Meisterwerke der Gartenarchitektur*, Wien: Brandstätter Verlag 2012.

KRÄFTNER, Johann, *Oasen der Stille. Die großen Landschaftsgärten in Mitteleuropa*, Wien: Brandstätter Verlag 2008.

KREJČÍŘÍK, Přemysl, *Krajinářské úpravy v zámeckém parku v Lednici v období působení Josepha Hardtmutha*, in: KRÁLOVÁ, Hana (ed.), Joseph Hardtmuth, architekt, vynálezce a podnikatel ve službách knížecí rodiny Liechtensteinů, Praha: NTM 2018, s. 53–79.

KREJČÍŘÍK, Přemysl – PEJCHAL, Miloš – ŠIMEK, Pavel – BULÍŘ, Pavel – PAVLAČKA, Roman, *Dřeviny zámeckého parku v Lednici*, Lednice: Mendlova univerzita v Brně 2015.

KREJČÍŘÍK, Přemysl – NOVÁK, Zdeněk, *Joseph Hardtmuth v zámeckém parku v Lednici*, Praha: NZM 2022.

KREJČÍŘÍK, Přemysl – ZATLOUKAL, Ondřej – ZATLOUKAL, Pavel, *Lednicko-valtický areál*, Praha: Foibos Books 2012.

KROUPA, Jiří, *Lednický zámek doby barokní a klasicistní*, in: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.), *Městečko Lednice*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost 2004.

KŘESADLOVÁ, Lenka a kol., „Na Dešti, na Péči, na Božím požehnání všechno záleží“. *Zahradníci a další osobnosti zahradnického oboru, jejich vliv na dobovou zahradní tvorbu na území ČR*, Brno: MENDELU, 2022.

KŘÍŽ, Zdeněk, *Významné parky Jihomoravského kraje*, Brno: Blok 1978.

KUBÍČEK, Tomáš – NOVÁK, Zdeněk – LYČKA, Daniel – KUBÍČEK, Jaromír, *Valtice a Lichtenštejnové: zámecká zahrada, památky, bibliografie*, Brno: Moravská zemská knihovna 2018.

KUČA, Otakar, *Vývoj zahrad, parků a krajinářských úprav*, in: KAVKA, Bohumil (ed.), *Krajinářské sadovnictví*, Praha: Státní zemědělské nakladatelství 1970.

KUČA, Otakar, *Krajina, architektura, design = Landscape, architecture, design*, Praha: Obec architektů 2000.

KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra – SALAŠOVÁ, Alena – VOREL, Ivan – WEBER, Martin, *Krajinné památkové zóny České republiky*, Praha: Národní památkový ústav 2015.

KUČOVÁ, Věra – BUKOVIČOVÁ, Olga, *Světové dědictví a Česká republika = World heritage and the Czech Republic*, Praha 2022.

KUČOVÁ, Věra – KROUPOVÁ, Petra – KŘÍŽOVÁ, Lucie – LOLKOVÁ, Lucie, *Metodika pro přípravu monitorovacích zpráv o památkách světového dědictví*, Praha 2023.

KULHAVÝ, František – KULHAVÝ, Zbyněk, *Navrhování hydromelioračních staveb*, Ediční řada C, Technická knižnice autorizovaného inženýra a technika, Praha: IC ČKAT 2008.

KULHAVÝ, Zbyněk a kol., *Postupy pro dosažení udržitelnosti hydromelioračních opatření v podmínkách České republiky. Certifikovaná metodika*, Praha: VÚMOP, v. v. i., 2017, dostupné online: <<https://knihovna.vumop.cz/documents/1377>> [20.04.2020].

KULHAVÝ, Zbyněk – FUČÍK, Petr, *Adaptation Options on Land Drainage Systems for Sustainable Agriculture and Environment: A Czech Perspective*, Polish Journal of Environmental Studies, 2015, 24, No. 3, p. 1085–1102.

KULHAVÝ, Zbyněk – TLAPÁKOVÁ, Lenka – FUČÍK, Petr, *Pracovní postupy eliminace negativních funkcí odvodňovacích zařízení v krajině. Certifikovaná metodická příručka pro žadatele OPŽP*, Praha: MŽP 2013, dostupné online: <<https://knihovna.vumop.cz/documents/1634>> [20.04.2020] nebo <http://www.mzp.cz/cz/priode_blizka_opatreni> [20.04.2020].

LAUCHE, Wilhelm, *Die Bedeutung des dahingeschiedenen regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein für die Kunst, die Wissenschaften, die Landwirtschaft und den Gartenbau*, Brünn 1929.

LEBLOND, Alexandre, *The Theory And Practice Of Gardening*, London 1728.

LEGÁT, Vladimír, *Systém oboustranné regulace hladiny podzemní vody v podmínkách extrémně suchého léta 1990*, Meliorace: vědecký časopis, 1991, 27 (LXIV), č. 2, s. 1933–1938.

LENGERKE, Alexander von, *Landwirtschaftliches Conversations-Lexicon für Praktiker und Laien*, Prag 1837.

LIECHTENSTEIN, von C. E., *Des Fürsten Karl Eusebius von Liechtenstein Werk von der Architektur*, in: FLEISCHER, V., Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler, Wien 1910.

LICHT, Hermann, *Errinerungen aus Eisgrub*, Wiener Illustrierte Gartenzeitung, 1888, August-September.

LORENZ, Hellmut, *Nicht Brachtigeres kan gemacht werden als die vornehmen gebäude, Bemerkung zur Bautätigkeit der Fürsten von Liechtenstein in Barockzeit*, in: OBERHAMMER, Eveline, Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel, Wien – München 1990.

LORENZ, Hellmut, *Fischer von Erlachs „Schloß der Rosse“ in Eisgrub*, in: BAUMSTARK, Reinhold (ed.), Joseph Wenzel von Liechtenstein. Fürst und Diplomat im Europa des 18. Jh. Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein, Katalog, Vaduz: Einsiedeln 1990.

LOUDON, John, *Claudius, The Suburban Gardener, and Villa Companion*, London 1838.

LYČKA, Daniel, *Voják stavebníkem: Jan I. Josef kníže z Liechtensteina (1760–1836)*, disertační práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2023, dostupné online: <<https://is.muni.cz/th/oqkmp/>> [28.02.2025].

LYČKA, Daniel, *Zaniklé a zapomenuté Hardtmuthovy stavby v lednicko-valtickém areálu*, in: KRÁLOVÁ, Hana (ed.), Joseph Hardtmuth, architekt, vynálezce a podnikatel ve službách knížecí rodiny Liechtensteinů, Praha: NTM 2018, s. 19–38.

MACEK, Petr – ZÁHRADNÍK, Pavel (edd.), *Kladruby nad Labem – Standardní stavebně-historický průzkum* (NPÚ, ústř. prac. – odd. SHP), Praha 2003.

MÁLKOVÁ, Jitka – LEMBERK, Vladimír, *Přírodní poměry parkového areálu národního hřebčína v Kladrubech nad Labem*,

Východočeský sborník přírodovědný – Práce a studie, 2001, 9, s. 109–127.

MAREČEK, Jiří, *Zahrada a její uspořádání*, Praha: Státní zemědělské nakladatelství 1975.

MEYER, Gustav, *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, Berlin 1860.

MÍCHAL, Igor – LÖW Jiří, *Krajinný ráz*, Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce 2003.

Monitorovací zpráva, Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladruzech nad Labem, sledované období 2022–2023, Pardubice 2024 (nepublikovaný interní materiál Ministerstva kultury).

Monitorovací zpráva, Kulturní krajina Lednice – Valtice, sledované období 2022–2023, Brno 2024 (nepublikovaný interní materiál Ministerstva kultury).

MURÁR, Tomáš, *Baroko jako styl v pojetí Vojtěcha Birnbauma*, nepublikovaná bakalářská práce, Praha: Ústav pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 2013.

MYŠKOVÁ ČIHÁKOVÁ, Kateřina, *Doplňující restaurátorský záměr – socha sv. Gottharda, kulturní památka ČR pod r. č. 16212/6-2096, obec Selmice, areál s kmenovým chovným stádem starokladrubského koně*, Kladruby n. L. – Chlumec nad Cidlinou 2022.

MYŠKOVÁ ČIHÁKOVÁ, Kateřina, *Závěrečná restaurátorská zpráva – socha sv. Donáta, kulturní památka ČR, r. č. 16212/6-2096, Hřebčín, areál s kmenovým chovným stádem starokladrubského koně*, Kladruby n. L. – Chlumec nad Cidlinou 2023.

NEBBIEN, Heinrich, *Freia oder Geist der Landschaftsbildneri als Programm des größern Werkes*, Weimar 1821.

NOVÁK, Zdeněk, *Minaret v Lednici na Moravě*, Brno: Památkový ústav 1992.

NOVÁK, Zdeněk, *Proměny krajiny v kontextu zahradního umění ve vztahu ke krajině pro chov kočárových koní v Kladruzech nad Labem*, in: Sborník z konference Ochrana kulturní krajiny, Kladruby 2017, s. 53–104.

NOVÁK, Zdeněk, *Zámecká zahrada*, in: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.), *Městečko Lednice*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost 2004, s. 432–441.

NOVÁK, Zdeněk, *Moravská implementace principů francouzské zahrady knížetem Karlem Eusebiem z Liechtenštejna*, *Prameny a studie*, 2014, 54, s. 66–85.

NOVÁK, Zdeněk, *Zahrada Evropy*, Praha: NZM 2017.

NOVÁK, Zdeněk, *Lednicko-valtický areál v širších evropských souvislostech se stavbami Josepha Hardtmutha jako prostředí pro odborné zahradnické vzdělávání / Lednice-Valtice Cultural landscape in wider European context and with buildings of Joseph Hardtmuth as an environment for professional gardening education*, *Prameny a studie*, 2020, 65, s. 171–200.

NOVÁK, Zdeněk, *Landscape Museum for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruby nad Labem in Czechia*, in: FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota – LEHMANNOVÁ, Martina – GABUROVÁ, Jasna – KELLNER, Elke – JASKANIS, Paweł (edd.), *Museums and Identities. Planning an Extended Museum*, The Museum of King Jan III's Palace at Wilanów, the National Museum in Kielce, MOCÁK, the Museum of Contemporary Art in Krakow and the Cracow

Saltworks Museum Wieliczka, 2019.

NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman, *Krajina koní*, Zahrada – Park – Krajina, 2020, 1, s. 10–15.

NOVÁK, Zdeněk (autor) – ZÁMEČNÍK, Roman (ed.), *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Nominační dokumentace pro návrh na zápis statku na Seznam světového dědictví*, 2018.

NOVÁK, Zdeněk, *Předmluva*, in: KŘESADLOVÁ, Lenka – ZATLOUKAL, Ondřej – PODRAZIL, Jiří, *Průhonický park*, Průhonice: Botanický ústav AV ČR 2017, s. 11.

OBERHAMMER, Evelin, *Der ganze Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in den frühen Neuzeit*, Wien – München 1990.

OTRUBA, Ivar, *Zahradní architektura, tvorba zahrad a parků*, Šlapanice: ERA 2002.

PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ, Božena – PETRŮ, Jaroslav – RIEDL, Dušan – SVOBODA, Antonín Marián, *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha: Libri 1999.

PEJCHAL, Miloš – KREJČÍŘÍK, Přemysl, *Historie pěstování dřevin v Lednicko-valtickém areálu do první světové války*, Lednice: Mendlova univerzita v Brně 2016.

PETZOLD, Eduard C. – PRELLER, Friedrich, *Die Landschafts-Gärtnerei, e. Handbuch für Gärtner, Architekten u. Freunde d. Gartenkunst*, Leipzig 1888.

PIOTROVSKY, Mikhail – DEDINKIN, Mikhail – JACQUES, David, *The Hampton Court Albums of Catherine the Great*, London: Fontanka Publishers 2016.

PROKOP, August, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung*, Band I–IV, Wien 1904.

Projektová dokumentace (1987): Projektová dokumentace Bulhary-Přítluky. Brno: Agroprojekt.

Prováděcí směrnice Úmluvy o ochraně světového dědictví, příloha k Rozhodnutí Výboru pro světové dědictví č. 43 COM 11A z července 2019, dostupné online: <<https://mk.gov.cz/smernice-prilohy-cs-1372> > [08.10.2024].

PÜCKLER-MUSKAU, von Hermann, *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei, verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau*, Stuttgart 1834.

RECHT, H., *Eisgrub in alten Bildern*, Deutschmähr.-schles. Heimat, 1937, 23, č. 9–10, s. 233.

RECHT, H., *Eisgrub in graphischen Bildarstellungen des 18. und 19. Jhs.*, Wien 1979.

REICHEL, Eduard, *Johann II. Fürst von und zu Liechtenstein*, Eisgrub 1934.

REPTON, Humphry, *Observations on the Theory and Practice of Landscape Gardening: including some remarks on Grecian and Gothic architecture, collected from various manuscripts, in the possession of the different noblemen and gentlemen, for whose use they were originally written: the whole tending to establish fixed principles in the respective arts*, London 1805.

REPTON, Humphry, *Sketches and Hints on Landscape Gardening: collected from designs and observations now in the possession of the different noblemen and gentlemen, for whose use they were originally made: the whole tending to establish fixed principles in the art of laying out ground*, London 1794.

Roční monitorovací zpráva o statku zapsaném na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO za rok 2016, Brno 2017 (nepublikovaný interní materiál Ministerstva kultury).

ROHRMANN, Peter, *Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebungen*, Wien 1840.

Rozšířené stanovisko VÚMOP, v. v. i., k údajnému zničení mokřadu u Uherčic, VÚMOP, v. v. i., 2020, dostupné online: <<https://www.vumop.cz/rozsirene-stanovisko-vumop-vvi-k-udajnemu-zniceni-mokradu-u-uhercic>> [20.04.2020].

RUPPRECHT, J. B., *Eisgrub und Feldsberg*, in: *Mitteilungen der k. k. Mährisch-Schlesisches Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn*, Nro. 5, Februar 1841.

Rozhodnutí Výboru pro světové dědictví č. 43COM 8B.27 ze dne 6. 7. 2019, kterým byla Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem zapsána na Seznam světového dědictví, Baku, Ázerbájdžán, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/616>> [08.10.2024].

Rozhodnutí Výboru pro světové dědictví č. CONF 201 VIII.C ze dne 7. 12 1996, Mérida, Mexico, kterým byla ze Kulturní krajina Lednice – Valtice zapsána na Seznam světového dědictví, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/decisions/2982>> [08.10.2024].

ŘÍHA, Jiří Karel, *Země krásná: kniha o přírodě, civilisaci a plánování*, Třebechovice pod Orebem 1948.

SÁDLO, Jiří (ed.), *Krajina a revoluce*, Praha: Malá Skála 2005.

SAMEK, Jiří, *Spojené vodní družstvo „Úpa“ se sídlem v České Skalici*, Sborník Rodným krajem, 2007, 34, s. 6–9.

SEDLÁČEK, Jozef – SALAŠOVÁ, Alena – TRPÁKOVÁ, Lenka, *Metodika hodnocení vlivů na krajinné památkové zóny*, Lednice 2015.

SEDLMAYR, Hans, *Johann Bernard Fischer von Erlach*, Wien 1976.

SCHINDELMEYER, Karl Robert, *Description des principaux parcs et jardins de l'Europe: avec des remarques sur le jardinage et les plantations – Bildliche und beschreibende Darstellung der vorzüglichsten Natur und Kunstgärten in Europa: mit Bemerkungen über Gartenkunst und Anpflanzungen*, Band III., Wien 1812.

SCHNEIDER, Camillo, *Die Parkanlagen Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein in Eisgrub (Mähren)*, in *Gartenanlagen Österreich-Ungarn in Wort und Bild*, Heft 2, Wien 1912.

SCHOLZ, Jaromír, *Sadovnická estetika*, Praha: SPN 1955.

SILVA-TAROUCA, Arnošt Emanuel, *Používání stromů a keřů v zahradách i parcích*, Styl, 1933–1934, XIII. (XVIII.), s. 159–164.

SILVA-TAROUCA, Ernst, *Farben im Landschaftsgarten*, Die Gartenschönheit, 1927.

SILVA-TAROUCA, Ernst – SCHNEIDER, Camillo, *Unsere Freiland-Laubgehölze*, Wien – Leipzig 1913.

SILVA-TAROUCA, Ernst – SCHNEIDER Camillo, *Unsere Freiland-Nadelhölzer. Anzucht, Pflege und Verwendung aller bekannten in Mitteleuropa im freien Kulturfähigen Nadelhölzer mit Einschluss von Ginkgo und Ephedra*, Wien 1923.

SKOPALOVÁ, Veronika, *Karel Eusebius z Liechtenštejna jako stavebník a stavitel v kontextu jeho teoretického díla*, nepublikovaná diplomová práce, Praha: Ústav pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 2011.

STIBRAL, Karel, *O malebnu: estetika přírody mezi zahradou a divočinou*, Praha: Dokořán 2011. SVITÁK, Zbyněk – VYSKOČIL, Aleš – ROZKOŠNÝ, Miloš (edd.), *Závlahy – znovuoobjevované dědictví: Kritický katalog výstavy*, Praha: Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka 2022.

ŠABATOVÁ, Lenka – LYČKA, Daniel – BORSKÝ, Pavel – ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar, *Joseph Hardtmuth: architekt knížat z Liechtensteinu*, Brno: Národní památkový ústav 2022.

ŠIŇANSKÁ, Janka, *Restaurátorský záměr. Socha sv. Jana Nepomuckého*, Praha 2018.

ŠTAFEN, Zdeněk, *Kladruby nad Labem. Socha sv. Jana Nepomuckého. Petrologické vyhodnocení*, Praha 2018.

THACKER, Christopher, *The Genius of Gardening. The History of Gardens in Britain and Ireland*, London: Weidenfeld & Nicolson 1994.

TNV 75 4221 *Regulace a retardace odtoku na zemědělských pozemcích odvodněných trubkovou drenáží*, únor 2004.

TNV 75 4922 *Údržba odvodňovacích zařízení*, leden 2016.

TRPÁKOVÁ, Ivana – TRPÁK, Pavel, *Zpráva o průzkumu archivních pramenů v ČR pro krajinářské úpravy a pro rekonstrukci historické zeleně Areálu národního hřebčína Kladruby nad Labem*, archiv NPÚ GnŘ, Praha 2005.

TŮMOVÁ, Štěpánka, *Stoletý akvadukt mohl být technickou památkou, teď ho narychlo zbourali*, iDNES.cz, dostupné online: <https://tv.idnes.cz/domaci/stolety-akvadukt-narychlo-zbourali.V230925_122026_idnestv_jda> [25.09.2023].

Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 159/1991 Sb. ze dne 15. 2. 1991, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/616>> [08.10.2024].

VAŘEKA, Marek, *Kníže Karel I. z Lichtenštejna, 1569–1627*, České Budějovice: Veduta 2024.

WAGNER, Bohdan, *Sadovnická tvorba 1.*, Praha: SZN 1989.

WILHELM, Gustav, *Die Fürsten von Liechtenstein und ihre Beziehungen zu Kunst und Wissenschaft, Schaan, Vaduz: Liechtensteinische Kunstges* 1976.

WILHELM, Gustav, *Joseph Hardtmuth, 1758–1816, Architekt und Erfinder*, Wien – Köln: Böhlau 1990.

WINKELBAUER, Thomas, *Fürst und Fürstendiener*, Wien: Oldenbourg 1999.

WIRTH, Zdeněk, *Pražské zahrady*, díl 1–2, Praha 1943.

WITZANY, Michael, *Die Marktschaft Mähren und die Marktgemeinde Eisgrub*, Mistelbach 1896.

WITZANY, Michael, *Die Marktgemeinde Eisgrub*, Band I., II., III., Mistelbach 1896, Eisgrub 1901, 1907.

WRIGHT, Little, Richardson, *The Story of Gardening: From the Hanging Gardens of Babylon to the Hanging Gardens of New York*, New York 1934.

WURM, A., *Eisgrubs Gartenanlagen bis 1684, in Eisgrub, Heimattblätter unseren durch Fürstensinn und Künstlerhand so reich bedachten Heimatsorte Eisgrub gewidmet. Geleitet von Eduard Reichel*, Eisgrub 1933.

Zákon č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 283/2021 Sb., stavební zákon v aktuálním znění.

ZÁMEČNÍK, Roman a kol., *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem = Landscape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruba nad Labem. Národní nominační dokumentace České republiky pro zápis statku na Seznam světového dědictví*, Kladruba nad Labem 2018.

ZÁMEČNÍK, Roman – NOVÁK, Zdeněk, *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem – kompoziční rozbor*, Zprávy památkové péče, 2019, 79, 1, s. 28–40.

ZATLOUKAL, Pavel, *Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc: Muzeum umění Olomouc 2002.

ZATLOUKAL, Pavel – KREJČÍŘÍK, Přemysl – ZATLOUKAL, Ondřej, *Lednicko-valtický areál*, Praha: Foibos 2012.

Zemské zákony vodní z 28. srpna 1870, resp. Zák. zemský ze dne 25. října 1870. Č XXII. č. 71 čes. z. z., č. 65 mor. z. z. a č. 51 slez. z. z.

<http://eagri.cz/public/web/mze/farmar/LPIS/data-melioraci/> [28.11.2024]

<https://www.vumop.cz/rozsirene-stanovisko-vumop-vvi-k-udajnemu-zniceni-mokradu-u-uhercic> [20.04.2020]

<https://meliorace.vumop.cz> [28.11.2024]

<https://knihovna.vumop.cz/documents/1377> [28.11.2024]

http://www.mzp.cz/cz/priode_blizka_opatreni [28.11.2024]

<https://knihovna.vumop.cz/documents/1634> [28.11.2024]

<https://mapy.cz> [12.04.2022]

KATALOGIZACE